

Leo Huberman Paul M Sweezy

Socialismen på Kuba

Svensk utgåva 1970

Översättning: Bo Åkermark

Innehåll

Förord	1
Behovet av socialism.....	3
Utbildning.....	5
Hälsovård	19
Strävan efter ökad mångsidighet	24
Den nya utvecklingsstrategin	29
Ekonomiska framsteg 1959-68.....	34
Den privata sektorn	45
Drivkrafter	60
Resursutnyttjande	66
Teknologin: Framtidshoppet	78
Ekonomi och politik	86

Om ... valet stod mellan Kommunism med alla dess möjligheter och den nuvarande samhällsformen med allt av dess lidande och orättvisor; om privat äganderätt måste medföra att resultatet av allt arbete fördelades som nu sker, i nästan omvänd proportion till arbetsinsatsen – de största förtjänsterna till dem, som överhuvudtaget aldrig arbetat, de näst största till dem, vars arbete är nästan helt utan betydelse, och så vidare längs en avtagande skala med mindre och mindre inkomster för hårdare och otrevligare arbete till det mest tröttande och utmattande kroppsarbete, vars utövare inte med säkerhet kan räkna med att tjäna ihop ens till livets nödtröft; om detta eller Kommunismen vore alternativen, skulle Kommunismens alla svårigheter, stora och små, väga lätt som ett dammkorn i jämförelsen.

John Stuart Mill, Principles of Political Economy (tredje upplagan och senare)

Förord

Korta titlar kan inte ge adekvat beskrivning av innehållet i en bok, och *Socialismen på Kuba* är inget undantag. Det kan därför vara till hjälp att redan från början upplysa läsaren lite mer om vad den här boken syftar till.

Det finns vissa gemensamma problem för alla länder, som har genomgått en socialistisk revolution – d.v.s. där kontrollen över staten har ryckts ifrån bourgeoisin och dess inhemska och utländska allierade, där en ny regering och armé som representerar de utsugna klassernas intressen har etablerats, och där alla eller huvuddelen av produktionsmedlen har överförts från privat till offentligt ägande. Före revolutionen bestämdes den grundläggande strukturen och utvecklingstendenserna i ekonomin av internationella och inhemska marknadskrafter. Om detta skulle få fortgå efter revolutionen, skulle en mer eller mindre snabb återgång till det gamla äga rum. Men om den revolutionära regimen menar allvar med att bygga upp ett nytt samhälle, som kvalitativt skiljer sig från det gamla, måste den ekonomiska strukturen och dess sätt att fungera transformeras och de grundläggande socio-ekonomiska krafterna i det kapitalist-imperialistiska systemet ersättas av medvetenhet och vilja. Det innebär, att den revolutionära regimen själv måste ersätta marknadsfunktionen som vägledare och drivkraft för ekonomisk och social utveckling. Härvid kommer den nya regeringen oundvikligen att konfronteras med en hel rad problem, som hänför sig till dess mål, medlen för att nå dessa och olika hinder på vägen. I denna bok behandlas hur dessa problem har tagit sig uttryck på Kuba, och vad den revolutionära regeringen har gjort för att lösa dem.

En tredjedel av världens befolkning bor i länder, som har haft socialistiska revolutioner under det senaste halvsekle. Det finns givetvis en omfattande litteratur, som behandlar hur de problem vi här intresserar oss för har uppstått och angripits i olika enstaka länder och grupper av länder. Men motsvarande litteratur om Kuba, det yngsta av socialistländerna, är fortfarande mycket begränsad både till omfattning och innehåll. Edward Boorsteins *The Economic Transformation of Cuba* är utmärkt men begränsad till åren 1960-63, då författaren innehade ansvarsfulla poster i den revolutionära regeringen. Michel Gutelmans *L'agriculture socialisée à Cuba* är även den av hög kvalitet och baserad på tre års arbete och observationer i den revolutionära regeringens tjänst, och detsamma kan sägas om I. Joshuas *Organisation et rapport de production dans une économie de transition (Cuba)*. Men dessa verk av två unga franska ekonomer håller sig inom det jordbruksekonomiska området. Vårt syfte är mer ambitiöst genom att vi behandlar både den revolutionära perioden i sin helhet och hela ekonomin. I slutkapitlet uppmärksammas samspelet mellan ekonomi och politik.

Vi har naturligtvis i hög grad utnyttjat Boorsteins, Gutelmans och Joshuas arbeten, som läsaren kommer att märka, och vi ber att få uttrycka vår tacksamhet mot dessa pionjärförfattare. Övriga tacksamhetsskulder till individuella författare eller böcker har i vederbörlig ordning hänförts till fotnoter. I övrigt har vi litat till egna observationer, diskussioner med

dussintals kubanska och utländska experter och studier av tillgängliga kubanska offentliga handlingar samt pressmaterial. Vi besökte Kuba två gånger 1960, vilket resulterade i vår tidigare bok *Cuba: Anatomy of a Revolution*. En av oss återvände 1961 och 1965, och vi var båda tillbaka på Kuba igen i februari och mars 1968. Det skulle ha glatt oss mycket att namnge och personligen tacka alla de personer i och utanför Kuba, utan vars hjälp varken den här eller den tidigare boken hade kunnat skrivas. Men vi är medvetna om, att nästan allting i boken är kontroversiellt material och vi fruktar, att om vi namnger någon, skulle han eller hon kunna komma att associeras med åsikter och slutsatser, för vilka när allt kommer omkring bara vi själva bär ansvaret. Så det föreföll bäst att avstå från alla referenser utom de, som nu medtagits i text och fotnoter. De som varit generösa med tid och råd vet vart vår tacksamhet riktar sig, och de som påverkat vår uppfattning mest kommer kanske att känna igen sina egna idéer och övertygelser i texten.

För andra gången på tre år är det min ledsamma plikt att ensam slutföra och underteckna förordet till ett gemensamt arbete. Leo Huberman dog den 8:e november i Paris. Men återigen – i likhet med *Monopokapitalet*, som jag skrev tillsammans med Paul Baran – kan jag säga, att detta på intet sätt minskar arbetets gemensamma karaktär. Min partner reste till Europa den 23:e oktober och två dagar före avresan tillbringade vi åtskilliga timmar med den slutliga utformningen av nio av de elva kapitlen. De andra två lämnades till mig för ytterligare kontroll och omarbetning. Ett av dessa skickade jag till Leo i London ungefär en vecka efter avresan, och han godkände det efter några få redigeringar. Det var därför bara ett kapitel som måste avslutas efter hans död, och i det fallet hade vi redan kommit överens om allt utom den slutgiltiga utformningen.

Paul M. Sweezy

New York City

1 januari 1969

10-årsdagen av kubanska revolutionen

Behovet av socialism

En del av världens länder är fattiga för att de saknar naturtillgångar, men det gäller inte i Latinamerika. Där finns ett överflöd av de resurstillgångar, som krävs för att göra ett land rikt. Det finns ingen annan världsdel med jämförbara tillgångar av högproduktiv odlingsbar jord och avverkningsbara skogar. Gör man upp en lista över de metaller, som är viktiga för industriell utveckling – koppar, tenn, järn, silver, guld, zink, bly – finner man att alla dessa och många andra finns i mycket riklig mängd i Latinamerika, liksom olja och vattenkraft.

Ändå lever Latinamerikas folk i desperat fattigdom. Den statistik, som presenterades för den amerikanska kongressen av dåvarande presidenten John F. Kennedy i propositionen om inrättandet av Framstegsalliansen den 14 mars 1961 är talande:

‘Den genomsnittliga årliga per capita-inkomsten är endast 280 dollar, mindre än en niondel av USAs – och inom stora områden med miljontals invånare är den under 70 dollar ...

Genomsnittssamerikanen kan räkna med att leva i 70 år, men medellivslängden i Latinamerika är bara 46 år ...

Medan vår barnadödlighet är under 30 per tusen födda, är motsvarande siffra i Latinamerika knappt 110 per tusen födda ...

Analfabetismen omfattar nära hälften av alla vuxna och uppgår till 90 procent i ett land. Och cirka 50 procent av barnen i skolåldern har ingen skola att gå till ...

I en stor latinamerikansk huvudstad bor en tredjedel av invånarna i outhärdligt vidriga slumområden. I ett annat land bor 80 procent av hela befolkningen i hopplockade skjul och baracker ...

Fattigdom, analfabetism, hopplöshet och känslan av orättvisa – de omständigheter som föder politisk och social oro – finns nästan överallt på landsbygden i Latinamerika.’

Kennedy gav inte bara en beskrivning av nöden, utan han föreslog också åtgärder: ‘Ett program för att bättre nyttja jorden, utbildning, sjukvård och bostäder ... Det finns omedelbara behov av större och mångsidigare jordbruksproduktion, bättre inkomst- och förmögenhetsfördelning och breddat deltagande i utvecklingsprocessen.’

Kennedys framställning av problemen och nödvändiga åtgärder för att lösa dessa var övertygande, och Förenta Staternas kongress antog biståndsprogrammet Framstegsalliansen. Idag, nära åtta år senare, står det för nästan alla klart att det har en viktig brist – det fungerar inte. Inte för att anslagen är otillräckliga – det skulle inte fungera även om anslagen vore tio gånger större.

Det skulle inte fungera, därför att det inte påverkar det imperialistiska beroende, som är den fundamentala orsaken till de förhållanden USA påstår sig vilja avhjälpa. De latinamerikanska länderna är rika på naturtillgångar, men deras invånare är fattiga därför att näringslivet är obalanserat. Rikedomen som flödar ur naturtillgångarna beslagtats av de amerikanska monopolföretagen, som har snedvridit ekonomierna genom att koncentrera sig på den profitabla råvaruutvinningen.

Den mark, som inte kontrolleras av utländska intressen, ägs av den inhemska överklassen – den traditionella jordägararistokratin nu i förening med de finansiella, kommersiella och industriella klasserna. En stor del av jorden är obrukad och en stor del av återstoden underutnyttjad. Så länge de två härskande grupperna – de utländska och inhemska kapitalisterna – inte tvingas ge upp sin makt, sin egendom och sina privilegier och om Latinamerikas ekonomiska och sociala struktur inte ändras radikalt, kommer ingen grundläggande förändring att ske. Folken kommer att förbli hungriga.

Biståndsprogrammet kommer inte att medföra vad Kennedy påstod att det skulle medföra, därför att det inte ger de latinamerikanska länderna verkligt oberoende. Det bryter inte det ekonomiska strupgrepp, som USA-imperialismen har på hela kontinenten. Utan verkligt oberoende kommer de latinamerikanska länderna i realiteten att förbli koloniala bihang till den nordamerikanska metropolen.

Men politiskt oberoende, om än av största vikt, är inte tillräckligt. De latinamerikanska länderna måste också vinna ekonomisk självständighet. Och ekonomisk självständighet i bemärkelsen att etablera en egen kontroll över det egna ekonomiska överskottet, så att de kan använda detta för produktiva kapitalinvesteringar för planerad ekonomisk utveckling av hela landet, medför de långtgående sociala förändringar som revolutionen – och socialismen – för med sig.

I *New York Times Magazine* söndagen den 4 december 1960 skriver senator Mike Mansfield om 'Grundproblemen i Latinamerika'. Detta är vad han föreslog måste göras av varje latinamerikanskt land, som vill utvecklas:

1. Det måste omedelbart se till att avhjälpa de mest miserabla förhållandena i fråga om undernäring, bostäder och ohälsa, under vilka tiotals miljoner människor lider.
2. Det måste förbättra jordbruket genom att diversifiera odlingen, bredda jordägandet, utvidga odlingsarealen och införa modern jordbruksteknik i stor skala för att öka produktionen, i synnerhet av livsmedel.
3. Det måste få igång en stadigt expanderande industrietablering.
4. Det måste utrota analfabetismen inom ett fåtal år och tillhandahålla tillräckligt med skolor och material för att utbilda allt fler och fler högt kvalificerade tekniker, specialister och yrkeskunniga, som kan fullgöra hela skalan av moderna tjänster.
5. Det måste bryta den relativa isoleringen av utvecklade kustklaver från inlandet, och av inlandets olika delar från varandra, genom en kraftig utbyggnad av existerande transport- och kommunikationssystem.

Det intressanta med detta utmärkta recept mot de latinamerikanska ländernas krämpor är att det var en urgammal ordination, som givits av lika kompetenta läkare årtal tidigare. Samma sak uttrycktes med olika formuleringar i rekommendationer till Kuba av Foreign Policy Association 1935, av Världsbanken 1950 och av USAs handelsdepartement 1956. Men medicinen svaldes aldrig ned – förrän den revolutionära regeringen kom till makten i Kuba. Nu har äntligen alla de åtgärder vidtagits, som krävdes för att göra Kuba till en kry i stället för sjuk nation. Vad senator Mansfield, Foreign Policy Association, Världsbanken, USAs handelsdepartement och president Kennedy alla sade måste göras håller nu på att göras – i *socialiststaten* Kuba. Men det blir inte gjort i någon märkbar grad i något av de koloniala kapitalistländerna i Latinamerika. Inte heller, menar vi, kan det göras i dessa länder med mindre än att de också får sina socialistiska revolutioner.

Detta är vad den kubanska revolutionen kan lära ut – en läxa av vital betydelse för alla latinamerikanska länder. Den kubanska erfarenheten visar utan tvivel att en social revolution är en oundgänglig förutsättning för att kunna sätta igång ekonomisk tillväxt och social utveckling. Inrättandet av en planerad ekonomi gör det möjligt för Kuba att lägga grunden till ett balanserat, hälsosamt, utbildat och så småningom rikt samhälle – ett samhälle där själva den mänskliga naturen kan komma att förändras.

Utbildning

I sitt berömda tal 'Historien skall frikänna mig', vid rättegången efter revolutionärernas misslyckade försök att inta Fort Moncada den 26 juli 1953 talade Fidel Castro om sex problem som 'vi genast skulle ha försökt lösa' – jordfördelning, industrialisering, bostäder arbetslöshet, utbildning och hälsovård. Detta är alltså samma problem som president Kennedy och senator Mansfield ville ta itu med.

Den revolutionära regimen tog makten 1 januari 1959. Den vidtog omedelbart utlovade åtgärder för att lösa dessa problem. Och nio år senare, 11 februari 1968, rapporterar Juan de Onis från Havanna i New York Times om fortsatta framsteg:

'Under revolutionär diktatur driver Kuba igenom sitt program hårdare och snabbare än de flesta andra latinamerikanska stater.

Inom massutbildning, hälsovård, modernisering av landsbygden, jordbruksreformer, ekonomisk differentiering, administrativa reformer och utrikeshandel har Kuba gjort viktiga framsteg under Fidel Castro.'

Inom utbildningen och hälsovården har de kubanska framstegen varit särskilt anmärkningsvärda. Ingen annanstans i världen – utom möjligen i socialistländerna Sovjet och Kina – har så mycket gjorts på så kort tid.

Analfabetismen på Kuba, liksom i alla andra underutvecklade länder, var störst på landsbygden, 1960 förklarade Fidel detta för Kubas folk och begärde att ettusen män och kvinnor med mellanskoleutbildning frivilligt skulle flytta till landets mest avlägsna delar för att undervisa i läsning och skrivning, hygien och näringslära. Fem tusen människor i alla yrken besvarade kallelsen – även läkare och ingenjörer som inte fick ge sig av eftersom revolutionen behövde dem i deras egna yrken.

Dessa frivilliga lärare fick specialutbildning i läger i bergen; med cirka femtio studerande per lärare – lektioner för ungdomarna hölls på dagen, för vuxna på kvällen.

Detta var bara början. Vid FN:s generalförsamling i september 1960 gav Fidel Castro startsignalen för en stor läs- och skrivkampanj i sitt land. Och så blev det. Året 1961 utnämndes till Utbildningens år och hela befolkningen mobiliserades för att avskaffa analfabetismen. Invasionen i Grisbukten började lördagen den 15 april, och Fidel rapporterade till folket söndagen den 23 april, sedan kontrarevolutionärerna besegrats, att en prestation som nationen kände en berättigad stolthet över var detta att läs- och skrivprogrammet hade genomförts praktiskt taget utan avbrott under hela invasionen.

Denna fantastiska hängivenhet och disciplin var nödvändig, eftersom det mål den revolutionära regeringen ställt upp för sig var ofantligt: att avskaffa analfabetismen *på ett år*. Fundera på det ett ögonblick: 23,6 procent av folket, nästan en fjärdedel, kunde inte läsa och skriva. Man kan lätt föreställa sig vilken insats som krävdes bara för att täcka hela landet, att leta upp alla analfabeterna; sedan skulle en hel armé tränas att undervisa, miljontals böcker skulle tryckas för både elever och lärare; sedan skulle lärarna, i ålder från tio till sextio år, börja undervisa i skolor, hem, affärer, kontor och i städernas fabriker; eller också skulle de ge sig av till landets mest avlägsna och isolerade delar för att undervisa bönder och deras familjer (i åldrar upp till 106 år), av vilka många aldrig förut hållit en bok i handen.

Undervisningsstyrkan upptog 268 420. Av dessa var 120 632 'folklärare', inspirerade av slagordet 'Folket skall lära folket'. De arbetade i sina vanliga yrken och undervisade i genomsnitt två timmar om dagen. Två vänner till oss var folklärare: hustrun hade en klass flickor som arbetade i närheten, mannen undervisade arbetarna på den fabrik där han var chef.

Den 13-årige sonen till en annan vän var *brigadista*, av vilka det fanns ungefär 100 000. När skolan slutade en månad tidigare än vanligt, i maj, åkte han till en specialkurs i Varadero på två veckor och sedan till en bondgård i bergen, där han bodde hos familjen till oktober och hjälpte till i arbetet och undervisade. Även flickor blev *brigadistas* och undervisade på landsbygden, men de bodde i grupper under uppsikt av en mellanskolelärare.

När det sedan i september visade sig att dugligheten varierade starkt både bland student-*brigadistas* och deras elever, gick det ut ett rop på förstärkning. Det besvarades av 13 016 arbetare som bildade Patria o Muerte-brigaden och genast gav sig ut på landet för att hjälpa student-*brigadistas*. Det arbete de lämnade i kontor och fabriker togs över av deras kamrater.

Till sist värvades 34.772 lärare (av totalt 36 000) för programmet att ge medborgar-*alfabetizadores* och *brigadistas* den tekniska vägledning de behövde.

Uppgiften var så stor att hela samhället måste mobiliseras. I pressen, vid stora folkmöten, på fabriker och kontor, på bondgårdarna eggades folket av slagordet 'Om du kan, lär ut – om du inte kan, lär dig!' I radio och TV fortsatte meningarna: 'Varje kuban är en lärare, varje hus en skola!' Massorganisationer propagerade bland medlemmarna, poeter skrev dikter, konstnärerna gjorde målningar och satte upp posters, trubadurerna skrev sånger, tidningarna hade huvudrubriker om framgångarna och tog in bilder av kampanjdeltagarna med brev från dem som undervisade och från dem som undervisades – hela nationen var med i den stora revolutionära kulturrörelsen för analfabetismens utrotande.

Vissa analfabeter skämdes och försökte dölja att de inte kunde läsa och skriva. Banker, postkontor och domstolar värvades för att hjälpa till att få fatt på dem och sedan övertalades de att vara med. En och en halv miljon ex av *Venceremos* (Vi skall segra), en första lärobok på femton lektioner med foton från kubanskt liv, distribuerades. Varje lektion var kort och enkel, och de studerande som kunde läsa alla femton och sedan skriva ett brev till Fidel klarade slutprovet och fick en textbok för fortsatta studier.

På ett litet förtjusande museum i Havannas utkanter, där riktlinjer, minnesanteckningar, statistik, foton m m från läs- och skrivkampanjen finns utställda, öppnade vi på måfå boken med brev till Fidel och hittade det här:

Premiärministern, El Ingle 14 juni 1961

Dr Fidel Castro

Jag skriver dessa få rader till er för att tala om att jag inte kunde läsa och skriva, men tack vare er som satte läskunnighetsplanen i verket och tack vare de lärare som undervisar mig, kan jag redan läsa och skriva. Jag är *miliciano* och jag arbetar i Rogelio Pereakooperativet och jag hoppas att ni kan komma till detta kooperativ.

Med utmärkt högaktning
Felix D Pereira Hernández

Två tabeller, båda hämtade från Unescos *Report on the Method and Means Utilized in Cuba to Eliminate Illiteracy*,¹ ger siffrorna för hur många som lärde sig läsa och skriva och hur många som inte gjorde det.

¹ *Report on the Method and Means Utilized in Cuba to Eliminate Illiteracy*, a.a. s. 29.

Tabell 1. Elever i läs- och skrivkampanjen

<i>Provins</i>	<i>I städer</i>	<i>På landet</i>	<i>Totalt</i>
Pinar del Río	14 754	50 717	65 471
Havanna	71 712	19 749	91 461
Matanzas	14.218	20 670	34 888
Las Villas	46 559	84 921	131 480
Camagüey	21 075	62 611	83 686
Oriente	62 739	237 487	83 686
Summa	231 057	476 155	707 212

Vid slutet av kampanjen var siffrorna följande:

Tabell 2. Fortfarande analfabeter (1961)

<i>Provins</i>	<i>Befolkning</i>	<i>Analfabeter</i>	<i>Procent</i>
Pinar del Río	500 581	25 680	5,1
Havanna	1 858 112	27 319	1,4
Matanzas	427 088	13 802	3,2
Las Villas	1 121 800	43 766	3,9
Camagüey	757111	42 081	5,5
Oriente	2 268 561	119 347	5,2
Summa	6 933 253	271 995	C:a 3,9

‘Kampanjen var inte ett mirakel utan snarare en besvärlig erövring som gjordes med arbete, teknik och organisation’, heter det i Unescorapporten.²

22 december 1961 avslutades läs- och skrivkampanjen officiellt – och analfabetismen hade sjunkit från 23,64 procent när programmet startades till 3,9 procent när det avslutades. Aldrig i utbildningens historia i hela världen har ett resultat blivit så lyckat.

Hur stor framgången var kan man se om man jämför siffran 3,9 procent med siffrorna från övriga latinamerikanska stater, sammanställda i Sixth Annual Report (1966) on *Socio-Economic Progress in Latin America*:³

‘Enligt senaste uppgifter lämnade av de latinamerikanska staterna är ungefär 33 procent av invånarna i regionen analfabeter ... Spridningen är stor, från 8,6 procent i Argentina till 80 procent i Haiti Medianvärdet för hela regionen sammanfaller med siffrorna för Ecuador, där 32,5 procent av befolkningen en var analfabeter 1960. Argentina, Chile, Costa Rica, Mexico, Panama, Paraguay, Uruguay och Venezuela ligger över medianvärdet. De övriga länderna ligger under.

Kampanjen mot analfabetismen var bara första skottet i striden. Den var inget propagandatrik som man kunde släppa när vinsten var inräknad. Tvärtom var den grunden för fortsatta imponerande framgångar på utbildningens område. Många av de arbetare och bönder som lärt sig läsa och skriva för första gången i livet när en *brigadista* knackade på dörren – med instruktionsbok och kubanska flaggan i ena handen och en fotogenlampa (kampanjens symbol) i andra – gick med i *Seguimento*, fortsättningsskolan, och fortsatte sin utbildning. Några av dem studerar nu vid universitet, andra är företagschefer i stan eller på landet, och några har ledande poster i regeringen och partiet.

Redan innan ridån gått för läs- och skrivkampanjen hade utbildningsdepartementet planerna klara för ett fortsatt program för utbildning av arbetare och bönder, som förut i nödvändigt

² Ibid sid 27.

³ Inter-American Development Bank (Washington 1957), sid 31.

samarbete med fackföreningsrörelsen, kubanska kvinnoförbundet (FMC), småbondeförbundet (ANAP), kommittéerna för revolutionens försvar och andra massorganisationer. Att lära sig läsa och skriva var inte tillräckligt; målet var att föra Kubas befolkning upp på mellanskolenivå.

De första fortsättningsskolorna startade 24 februari 1962. Före revolutionen hade det funnits skolor för vuxenutbildning i Havanna och några få andra större städer men inte på landsbygden och i småstäderna. Dessa kvällskurser var dåligt besökta dels därför att arbetarna i allmänhet inte fann någon anledning att gå där och bönderna saknade resurser, dels därför att lärare och undervisningsmetoder var desamma som för barn. Vid revolutionen 1959 fanns det på Kuba bara 304 aftonskolor med 1369 lärare och cirka 27 956 studerande, av vilka bara 50 procent var regelbundet närvarande.⁴

Under de sex år som gått sedan kompletteringskurserna för arbetare och bönder startade har en halv miljon vuxna gått där och haft material och böcker (allt gratis), anpassade för vuxna. Genom sin mognad och erfarenhet gör de mycket snabbare framsteg än barnen, över 300 000 har redan tagit den examen de tänkt sig. En opublicerad rapport från utbildningsdepartementet, daterad 4 januari 1968, gör bilden klarare:

‘Ansträngningarna under ett års arbete i vuxenutbildningen kan illustreras med följande siffror: 1966 t ex ordnades undervisning i tre olika terminer med en total inskrivning av 550 837 vuxenstuderande i stads-, socker- och bergsdistrikten. Dessa läste i 30 756 klassrum med en genomsnittlig närvaro på 66 procent. Undervisningen sköttes av 21 696 frivilliga och 8 899 anställda lärare. Totalt utexaminerades 258 154, av vilka 65 414 gick ut på sjätteklassnivå och i o 976 på mellanskolenivå. Examinationen av 60 622 vuxna, de flesta unga, från lågstadiet var ett kraftigt slag mot den återstående analfabetismen.’

Denna resultatredovisning antyder några av de svårigheter som mötte detta ambitiösa, väldiga program för att ge utbildning åt de fattiga, åt arbetarna och bönderna, vars kulturella nivå tidigare legat så lågt. Utbildning för arbetare och bönder kan inte ordnas på det traditionella sättet med bestämda lektionstider på bestämda platser. Tiderna måste anpassas till elevernas arbetstider, kurserna måste förläggas till avlägsna bygder, där ingenting sådant tidigare existerade, och tusentals människor måste anlitas som ‘lärare’ utan en enda kurs i pedagogik. De ‘tre terminerna’ i ‘stads-, socker- och bergsdistrikten’ illustrerar den nödvändiga anpassningen av utbildningen till produktionen: i stadsdistrikten pågick undervisning från september till juli, på landsbygden från juni till december, de månader då arbetet med sockerskörden var slut. Tiden januari–oktober i bergsdistrikten hängde samman med kaffeskörden.

På landsbygden används för vuxenutbildningen de klassrum barnen går i på (Ibland hålls på grund av arbetsförhållandena lektioner för vuxna kl 5 på morgonen!) I städerna är lektionssalarna på fabrikerna och kontoren. Rörlighet i organisationen är mycket viktig: både i städer och på landet kan det finnas platser där elevantalet inte räcker till för en klass, och eftersom en del äldre gärna lär sig läsa och skriva av en *brigadista* i sitt eget hem men drar sig för att gå i skolan i en större klass, uppmuntras enskilda grupper där skolan kommer till hemmet. Under ledning av en frivillig lärare samlas de som bor i närheten av varandra hemma hos någon av deltagarna för att bättra på sin läskunnighet. Utan sådana insatser, utan ett försök att stimulera vanan vid läsning, skulle otvivelaktigt läskunnigheten åter minska, och läsning och skrivning på lågstadiet skulle för många begåvade människor vara slutet i stället för startpunkten för deras utbildning.

Aposteln José Martí's ord ‘Att lära sig läsa är att lära sig gå’ hörs ofta i de speciella radio- och TV-programmen för arbetare och bönder. Dessutom distribueras gratis 50 000 ex av tid-

⁴ Unesco-rapporten, op.cit. sid 53.

skriften *El Placer de Leer* (Läsandets glädje) speciellt avpassad för dem som just lärt sig läsa, med inhemska och internationella nyheter på ett mycket enkelt språk. Det förs en hård kamp för att göra vanan att läsa till en nödvändighet – och ett nöje – för dessa hundratusentals kulturellt utarmade arbetare och bönder, helt obekanta med tidningar för att inte tala om böcker.

Lyckligtvis är utbildningsdepartementet fullt på det klara med problemets omfattning. Det framgick av det samtal vi hade med Raúl Ferrer, chef för vuxenutbildningen. Han förklarade:

‘Våra lärare är, på det hela taget, för närvarande inte kvalificerade. De utbildas på särskilda pedagogiska institut, men av 30 000 lärare går f n bara 8 000 på lärarutbildningsanstalter. Just nu har vi 26 seminarier för 5 000 blivande lärare. Vårt departement är vuxenutbildningens universitet. Vi måste själva, utifrån våra egna erfarenheter, utveckla det system som skall avskaffa analfabetismen och höja den kulturella nivån. En sak har vi lärt oss: det går inte att utbilda massorna utan direkt medverkan av de organisationer som massorna tillhör.

Industriarbetare, bönder, jordbruksarbetare, kvinnor, ungdomar, alla har särskilda behov, och vi kan inte använda samma böcker och metoder för alla grupper. Vi anpassar ständigt våra program till verkligheten. Vi möter många besvärligheter: det finns inga läroböcker, vi har tvingats ändra på felaktiga metoder, men vi har alltid gått framåt eftersom vi alltid är kritiska mot vårt eget arbete.

Vi vill att varje arbetare skall bli student och varje student arbetare.’

1966 gick 65 414 arbetare och bönder igenom mellanstadiet och 10 976 högstadiet. Den senare gruppen är nu kompetent för fortsatta tekniska studier och kan komma in vid arbetar-bonde-fakulteterna vid de tre universiteten i Havanna, Santiago och Santa Clara (Hur många arbetare och i bönder hade möjligheten i det förrevolutionära Kuba – eller i andra latin-amerikanska stater i dag – att läsa vid ett universitet med gratis böcker och uppehälle?) José Nazario González, rektor för universitetet i Santa Clara, berättade för oss att av 5 000 studenter där i mars 1968 var ungefär 1 300 arbetare och bönder.

Utbildningen är öppen för arbetare inte bara vid skolor, institut och universitet utan även i själva fabrikena. Det berättade Juan Ramírez Leiva, gjutare vid nickelfabriken i Nicaro. Juan började som hantlangare vid fabriken 1963, när han var 24. Han hade bara gått tre år i skolan. 1964 började han på en teknisk grundkurs som fabriken ordnade på kvällstid. Han arbetade åtta timmar och studerade sedan två timmar varje kväll. Sedan började han tillsammans med 23 andra arbetare vid fabriken på en sex månaders gjuterikurs. När den kursen var slut, började han på en ettårig teorikurs. Då arbetade han sex timmar om dagen och studerade fyra timmar, fem dagar i veckan. När han sedan var klar med både den praktiska och teoretiska kursen blev han gjutare. Som hantlangare tjänade han 26:50 kr per dag, som gjutare får han 43 kronor om dagen.

Han berättade: ‘Jag var tvungen att göra ett års militärtjänst i bergen, så jag förlorade ett års studier. Självklart tänker jag fortsätta studera nu. Jag var medlem i kommunistiska ungdomsförbundet, och nu är jag partimedlem. Jag gillar partiarbete men jag gillar arbetet i fabriken bättre. Av de elva som gick i min förra klass är fyra partimedlemmar, de andra är det inte.’

Juan är inget specialfall vid Nicaro. 70 procent av arbetarna där går på kurser som leds av fabriken tekniker. Och vid den andra nickelfabriken, vid Moa Bay alldeles intill, har Oriente-universitetet del i den tekniska utbildningen, och fabriken ingenjörer hjälper till som lärare. Många av arbetarna där läser liksom Juan vid Nicaro för dessa lärare, och några skall bli ingenjörer. Arbete och studier kombineras, och det fungerar även i motsatt riktning: studenterna blir arbetare, precis som Raúl Ferrer hoppades. Vid Oriente-universitetet tillbringar vissa studenter sitt femte sista år vid olika industrier, inklusive nickelfabriken i Nicaro och Moa.

Denna storartade satsning på utbildningsmöjligheter för den vuxna befolkningen i det socialistiska Kuba kompletteras med framsteg i utbildningen för barn. Före revolutionen var

bilden av lågstadieundervisningen på Kuba likadan som i de flesta latinamerikanska stater – bristfällig både till kvantitet och kvalitet: för få skolor, särskilt på landet, för få lärare och för dålig undervisning, brist på böcker och undervisningsmaterial, korruption som kanaliserade medel avsedda för undervisningen till regeringsmedlemmarnas fickor. Kort sagt: det var ett tillstånd som bäddade för en mycket hög grad av analfabetism och okunnighet.

Med revolutionen kom en ögonblicklig, imponerande förändring i kvantitet, om än inte i kvalitet; i attityden till utbildning för massorna; och i villigheten att anslå medlen som behövdes för de önskade förbättringarna. Här är några siffror som visar kvantitetsförändringarna:

‘1958 gick ungefär 737 000 kubanska barn, mindre än två tredjedelar av åldersklasserna 7-14 år, i allmänna eller privata skolor. Eftersom en del elever var utanför de normala åldersgränserna, var den verkliga proportionen barn mellan 7 och 14 i skolan snarare fem av tio. 1962, fyra år senare, uppskattas antalet barn i motsvarande skolor till 1 350 000, och åtta av tio kubaner i åldern 7-14 år var inskrivna.’⁵

Inskrivningen hade alltså ökat från bara 50 procent av barnen i åldern 7-14 år till 80 procent på bara fyra år! Vad en så stor ökning av antalet skolbarn betyder i fråga om nya skolbyggen, tryckning av nya skolböcker och andra läromedel och utbildning av lärare är lätt att förstå. Inom undervisningen, liksom i de andra yrkesgrupperna, hade det varit en utvandring till Miami av tusentals av de bäst utbildade. Hur bemästrar Kuba problemet att utbilda en veritabel armé av nya lärare nödvändig för en sådan utbildningsexplosion?

Kontrasten mot USA är slående. I vårt rika, konsumtionsinriktade samhälle kan barndomen, särskilt i medel- och överklassen, bli en förlängd bekväm period med ett minimum av ansvar. Inte så på Kuba, där bristen på utbildad arbetskraft – underutvecklingens hallstämpel – tvingar fram en mobilisering av hela befolkningen, inklusive barnen, i den djärva kampen för ett nytt samhälle.

Utbildningen av lågstadielärare börjar när de gått ut sjätte klassen. Studenterna går sedan de nästa fem åren på internatskola, där levnadsvillkoren är kärva, arbetet hårt och disciplinerat. Det är så med avsikt – de flesta av de blivande lärarna kommer någon gång att hamna i skolor på landet eller i bergen och de hårda villkoren under utbildningstiden skall göra dem bättre skickade för det primitiva livet i framtiden.

Första länken i kedjan är den ettåriga kursen på skolan i Minas del Frío på en bergstopp i Sierra Maestra i Oriente. Ämnena är matematik, historia, geografi, biologi, spanska och fysisk fostran.⁶

Nästa steg är en tvåårig kurs på en annan bergstopp, Manuel Ascunce Domenech-skolan i Topes de Collantes i Escambray-bergen i provinsen Las Villas. Det är samma ämnen första året i Topes som i Minas del Frío utom att biologin här koncentreras på djur i stället för växter. Andra året, det sista i Topes, kommer tre nya ämnen till: fysik, teckning och pedagogik.

Vi åkte med jeep till skolan i Topes (även Minas kan bara nås med jeep eller till fots) och fick se några av klasserna där och tala med studenter och lärare. Skolans rektor Manuel Rua Rodríguez och hans assistent Carmen Hernández visade oss hela skolan och förklarade hur den arbetade. Skolan har för länge sedan vuxit ur sitt stora första hus som förr var ett luxuöst privat sanatorium. För att härbärgera de 7 100 studenterna, 402 lärarna, 407 i administrations-

⁵ Dudley Seers (utg): *Cuba, The Economic and Social Revolution* (Chapel Hill, University of North Carolina Press 1964), sid 223224. De fyra kapitlen om utbildning av Richard Jolly är mycket detaljerade och informativa.

⁶ I ett tal refererat i *Granma* 18 augusti 1968 sade utbildningsminister José Llanusa Gobel att i framtiden Minas del Frío bara skulle ta emot ‘studenter från Oriente-provinsen. I de andra provinserna skall det också bli provinsskolor, också på landsbygden, i första hand i bergen.’ Andra och tredje etappen i lärarutbildningen skall vara som förut.

och servicepersonalen och 300 byggnadsarbetarna har det kommit till många nya byggnader, sovsalar och idrottsplaner. Denna universitetsliknande anläggning på en bergstopp måste ha sitt eget vatten- och elsystem. En stor öppen amfiteater med plats för hela skolan är just färdigbyggd. Där ges filmer på lördagarna, alltid med en vetenskaplig eller dokumentär kortfilm som förspel. Teatern är ett av de många projekt som ingår i de nio miljoner kronor som anslogs förra året för nya byggnader.

Skoldagen är lång, från 6.30 på morgonen till 10.30 på kvällen. Kvällstimarna är anslagna till hemarbete, sociala aktiviteter och personlig vård. Studenterna betjänar sig själva – tvättar sin egen tvätt, städar sina överbefolkade sovsalar, hjälper till i matsalen i olika skift och medverkar även på dagtid i byggnadsarbetena. Söndagarna är lediga, vanligen reserverade för idrott och utflykter i de vackra omgivningarna med släkt och vänner.

Lärarna har ännu mer att göra än eleverna. De flesta har själva sin examen från Topes och fortsätter sin utbildning på lördagskvällarna under ledning av lärare från Santa Clara-universitetet.

Under våra spontana, helt privata samtal med flickorna och pojkarna i deras skilda sovsalar hade vi en lång diskussion med Oscar Rivero, en kvickögd svart pojke från Havanna. Han blev inskriven vid Minas del Frío 1966 när han var femton. Eftersom han tidigare varit tvungen att hjälpa sin far hade han blivit efter i studierna. När han slutligen fick chansen att klara av sina förberedande studier var han två år över den normala åldern vid inträde på Minas del Frío. (Eftersom utbildningsmöjligheter erbjöds dem för första gången efter revolutionen, är många av eleverna i lärarutbildningen liksom Oscar betydligt äldre än vad som blir fallet under kommande år.) Oscar gillade Minas bättre än Topes, eftersom 'förhållandena där var mera anpassande till naturen – vi var utomhus mycket mera.'

'Längtar du hem?' frågade vi.

'Inte särskilt. Min mamma gillar att jag studerar flitigt.'

'Vad gör hon?'

'Hon arbetar på en förskola.'

'Vilket ämne gillar du bäst?'

'Matte – fast jag gillar fotboll bäst, och produktivt arbete i det fria. Jag gör läxorna från halv nio till halv elva på kvällen.'

'Är du kommunist?'

'Inte ännu, men jag hoppas bli ungtkommunist i år.'

'Varför det?'

'Därför att ungtkommunisterna är de som får andra att arbeta och vårt land att gå framåt.'

'Är alla studenterna här entusiastiska över revolutionen?'

'Det hoppas jag. Men det är omöjligt att avgöra, för vem vet vad alla tycker?'

'Vi har träffat folk som tyckte att Kuba var ett bättre land före revolutionen. Vad tycker du om det?'

'Det är inte sant. Kuba är bättre nu på alla sätt. Tänk bara på att regeringen ger ungdomarna möjlighet att studera, ger mer och bättre arbete åt arbetarna, skapar arbetarklubbar, daghem och i största allmänhet ger folket bättre villkor än förut.'

'Tror du det, eller har du läst det någonstans?'

'Jag ser det.'

'Hur då?'

'Utan revolutionen skulle många av de möjligheter vi har i dag inte finnas. Jag skulle ha studerat när jag var yngre, men jag kunde inte, för jag måste hjälpa min far. Min familj har det mycket bättre nu på alla sätt än före revolutionen. Dom talar ibland om alla problem de hade – arbetslöshet, hunger, en hel rad besvär. Nu är de inte hungriga. Alla arbetar eller studerar.'

Makarenko pedagogiska institut i Tarará alldeles utanför Havanna är sista steget i utbildningen av lågstadielärare. De som gått ut Topes kommer till Makarenko för ytterligare två års studier och praktisk utbildning. De läser matematik, historia, geografi, naturvetenskap, ett främmande språk, nationalekonomi, psykologi, fysisk fostran och pedagogik. De undervisar 60 000 barn i 250 skolor i provinsen Havanna på dagarna och läser på kvällarna. Så här ser schemat ut för dessa ungdomar som fyller en ansvarsfull vuxen uppgift:

6.00	Uppstigning	14.30	Studier
6.30	Frukost	17.00	Fysisk fostran
7.00	Russ till Havanna	18.00	Bad och middag
8.00	Lektioner till 12.00	20.30-23.00	Lektioner.
12.00	Buss tillbaka, lunch, vila		

Lördag morgon: Förbereda nästa veckas lektioner.

Lördag eftermiddag: Lediga

Söndag 6.00-23.00: Lediga.

När vi framhöll för några i ledningen på Makarenko att detta verkade vara ett alltför hårt program för en så lång tid, svarade de att tiden var det viktigaste och att studenterna var 'soldater i utbildningens armé'. Detta var dessutom attityden hos studenterna själva.

Det här är alltså utbildningsgången för dem som skall undervisa på de lägre stadierna. Blivande högstadie- och gymnasielärare går en annan väg. Efter nio år i skolan börjar de en femårig utbildning vid ett pedagogiskt institut. På Santa Clara-universitetet läser de första året vid universitetet, andra året är praktik som lärare, tredje året vid universitetet, fjärde året praktik, femte året vid universitetet.

Vi besökte lektioner på alla utbildningsnivåer, vissa som leddes av tidigare Makarenko-elever och andra med lärare som fått sin utbildning före revolutionen. En minnesvärd erfarenhet fick vi i ett stort nytt bostadsområde i slummen i Santiago, där vi besökte en skola med det oförglömliga namnet 'Gryningen den 26 juli småbarnsskola'.

Eftersom vi kunde vara smittobärare fick vi inte gå in i det första klassrummet, men vi kunde titta in genom ett fönster. Vi såg elva barn, från 45 dagar till 18 månader gamla, med tre lärare som alla hade skyddsmask över näsa och mun.

I det andra klassrummet fanns 23 barn från 18 månader till fyra och ett halvt år gamla med fem lärare. De åt mellanmål. Fast så små barn i allmänhet är väldigt söta, blev vi särskilt rörda av att se vad som visade sig vara genomgående i alla klassrum vi såg på efteråt – svarta och vita barn tillsammans överallt, total integration. Kubas nya generation kommer att bli fullständigt fri från rasfördomar.

Skolans rektor berättade att den bara varit öppen ett par veckor. Än så länge fanns det bara 34 barn där, eftersom det nya 'bostadsområdet inte var riktigt klart, men skolan kunde ta emot hundra, med en lärare på vart femte barn, och dessutom köks- och städpersonal. Byggnaden var imponerande, mycket ren, med förstklassig utrustning, duschar, diskbänkar, allt mycket snyggt. Det finns en sköterska i tjänst varje dag från 6.30 på morgonen till 18.30, och doktorn kommer till skolan tre gånger i veckan, eller fler gånger vid behov. När vi sade adjö kom två hälsovårdsinspektörer. De kommer till skolan varje vecka för att kontrollera de hygieniska förhållandena, undersöka maten och förvissa sig om att hälsovården håller måttet.

Det växande antalet sådana småbarnsskolor gör det möjligt för mödrarna att ta arbete eller studera. Med sina barn så väl omhändertagna – mat och skolkläder är gratis – kan Kubas kvinnor frigöra sig och delta som männens likar i arbetslivet och höja sin utbildningsmässiga

och kulturella nivå. Kubanska kvinnoförbundet är mycket aktivt på den här fronten och samarbetar med vuxenutbildningsavdelningen för att göra slut på kvinnornas underlägsenhet.

Kvinnor tjänstgör också som tekniska handledare i det märkliga programmet för hobbycirklar eller 'cirklar för främjande av intresset för vetenskap och teknik'. Dessa cirklar består av elever upp till femton år som träffas flera gånger i månaden på fritid för att ägna sig åt sin speciella hobby. Cirka 178 000 barn var förra året med i 13 956 cirklar på lågstadiet och 2 934 på mellanstadiet. Vi gick på en utställning av deras arbeten i Havanna och häpnade över hur långt barnen kommit på de områden de studerade: odling av sockerrör, kaffe och citrusräd, hur man tillverkar Coppelia glace special (femtiofyra sorter av den bästa glace vi någonsin ätit!), fiskeindustrin, moln och regn (en vetenskaplig förklaring av en femtonåring gick helt över huvudet på oss), och en rad andra tekniska och vetenskapliga områden. En pojke på tio år som föreläste om kaffe med kartor uppsatta på väggen och pekpinne i handen visste så mycket om sitt ämne att vi var övertygade om att han lärt sig sitt föredrag utantill. Vi avbröt honom mitt i och frågade. Han hade inte lärt sig utantill, han *kunde* sitt ämne. Sedan vi gått runt bland stånden med massor av barn som ryckte oss i kläderna för att få förklara sina specialiteter lämnade vi rummet mycket nedstämda – de visste så mycket och vi var så okunniga!

När vi gick tog vi med oss en bild av Che med ett brev till hans nioåriga dotter, en gåva av hobbycirkeln Che Guevara. Här är brevet som han skrev medan han var försvunnen, före resan till Bolivia:

15 februari

Hildita käraste!

Fast det dröjer innan du får det här brevet, skriver jag i dag för jag vill att du skall veta att jag tänker på dig och hoppas att du har en mycket trevlig födelsedag.

Du är stor flicka nu och jag kan inte skriva barnsliga dumheter eller små vita lögner till dig. Som du vet är jag långt borta och kan inte komma tillbaka till dig på mycket länge, eftersom jag gör vad jag kan i kampen mot våra fiender. Vad jag gör är inte mycket men det är något, och jag tror du kan vara stolt över din far, som jag är över dig.

Kom ihåg att vi har många års strider framför oss och till och med när du blir kvinna måste du göra din insats i striden. Under tiden måste du förbereda dig. Att vara en god revolutionär betyder vid din ålder att utbilda sig – så mycket du någonsin kan – och att alltid vara redo att försvara rättvisans sak. Du skall också lyda din mor. Du får inte tro att du vet alla svar redan, du håller på att lära dig.

Försök att vara bäst i skolan, bäst på alla sätt, och du förstår vad som menas med det. Det betyder studier och en revolutionär inställning. Med andra ord: gott uppförande, ansvarskänsla, kärlek till revolutionen, en kamratlig inställning till barnen i skolan osv.

Sådan var inte jag när jag var lika gammal som du, men jag levde i ett annat samhälle, där människan var människans fiende. Men du har privilegiet att leva i en annan epok, och du måste vara värdig detta.

Hjälp till att se efter de andra barnen hemma och säg till dem att studera och uppföra sig väl – särskilt Aleidita, som bryr sig om vad du säger eftersom du är hennes stora syster.

Ja, älskling, än en gång önskar jag dig en trevlig födelsedag. En kram till din mamma och din kusin och en riktigt stor kram till dig, som måste räcka hela den tid vi inte kommer att träffas,

från din pappa

Ett annat viktigt inslag i utbildningen är 'Skolan åker på landet'-programmet, med vilket ungefär 300 000 elever och lärare åker till landet på sex veckor för att göra produktivt arbete inom jordbruk och boskapsskötsel. Det är lägerliv och hårt arbete, kombinerat med några timmars studier, utbildningsprogram i TV, idrott och rekreation. Vi såg två grupper mellanstadie-*becados* (stipendiater), den ena reste och den andra kom till det mycket primitiva tält-

lägret för att göra sin del av arbetet i det jättelika kaffeplanteringsprogrammet i Havannas gröna bälte. Vi pratade medan vi åt den kraftiga lunchen med bönor, ris, potatis, bröd, yoghurt och tårta. Vi frågade en pojke vad han skulle bli när han slutat skolan, och hans svar var mycket typiskt: 'Jag skall bli läkare, men om revolutionen behöver mig någon annanstans, så gör jag det.' Vi säger att det är typiskt eftersom vi fick snarlika svar från Oscar Rivero och andra studenter vid Topes och Makarenko. Vi frågade: 'Skall du bli lärare i Havanna eller på landet efter examen?' Alltid samma svar: 'Helst på landet, men jag slår mig ner där revolutionen behöver mig.'

Detta är en återspeglning av ett framträdande drag i det kubanska utbildningsprogrammet: dess inriktning på att föra ut undervisningen till de mest avlägsna delarna, till platser där det förut fanns få eller inga skolor, platser där analfabetismen var störst. Många av de 250 000 *becados* som får bostad, mat, kläder, resor, böcker – allt gratis – plus en liten penningssumma varje månad är pojkar och flickor från landet.

Becados går på internatskolor (de bor i några av de rika flyktingarnas luxuösaste hus och våningar) och får tre mål om dagen och mellanmål. Men även elever som bor hemma får mellanmål och ett eller två mål mat – allt gratis.

Läroböckerna också, miljoner av dem – fem miljoner 1967 för att vara exakt – är också gratis för alla studerande. Medan det under hela tiden före revolutionen publicerades bara en miljon böcker på Kuba, trycktes det åtta miljoner enbart under 1967. För Bokinstitutet som ansvarar för bokutgivningen sedan 1967 är en bok inte en handelsvara utan en social nyttoartikel. Av detta skäl och eftersom den teknologiska utvecklingen i de utvecklade länderna blivit möjlig genom exploateringen av de underutvecklade länderna – förklarade Bokinstitutets chef, filosofiprofessorn Rolando Rodríguez för oss – känner sig Kuba i full rätt att sätta sig över copyright-konventionerna och trycka alla nyttiga böcker från alla länder i världen. På det sättet har Kuba tryck av, utan att betala royalty, över i 300 000 exemplar av de bästa arbetena av författare från alla länder, särskilt inom naturvetenskap och teknologi och gjort dem tillgängliga för sina studenter, vetenskapsmän, tekniker och lärare.

Detta är naturligtvis av särskild betydelse för studenterna högst upp på den kubanska utbildningsstegen, de många tusen i de många tekniska läroverken, och de 34 500 i de tre universiteterna som av nödvändighet ändrat sin inriktning från humaniora till naturvetenskap och teknologi. Nödvändigheten är uppenbar: en ekonomi som skall förvandlas från underutveckling till utveckling har omedelbart behov av ingenjörer: maskinäre, elektriker, kemister, lantbrukstekniker, administratörer, inte av jurister. Som en följd av detta studerar idag två hundra studenter vid juridiska fakulteten, före revolutionen var det sex tusen. Vad är de studenter nu som annars skulle ha läst juridik? President Dorticós gav ett svar i sitt uttalande att '2 000 ingenjörer kommer att examineras på Kuba under perioden 1967-70. Den siffran är högre än totala antalet ingenjörer som tog examen mellan tiden för republikens grundande och 1959.'⁷

Lika stort handikapp som bristen på utbildade tekniker och administratörer är bristen på vetenskaplig tradition. Nu har grunden lagts. En förteckning över de olika fakulteterna vid Santa Clara-universitetet (som alla leder fram till motsvarande kandidatexamen efter fem års studier) visar var tyngdpunkten ligger i Kubas akademiska undervisning i dag:

Lantbruksvetenskapliga fakulteten: Lantbruksteknik, veterinärmedicin.

Tekniska fakulteten: Maskinteknik, elektroteknik, kemi, väg- och vattenbyggnad.

Naturvetenskapliga fakulteten: Psykologi, matematik, kemi.

Humanistiska fakulteten: Administration, litteratur.

Medicinska fakulteten: Sexårig utbildning, sista året vid sjukhus.

⁷ Cuba: *Man, Revolution* (Havanna: n.d., eng.) sid 12-13.

Både universitetsstudenter och elever vid tekniska och lantbrukstekniska skolor får sin militära utbildning under studietiden. Och det kombinerade arbets- och studieprogrammet fungerar även under de 45 dagar då lärare och studenter skär sockerrör.

Många av de högre utbildade tekniker som flydde från Kuba efter revolutionen har nu ersatts med nyutbildade från universitetet och tekniska skolor. De är fortfarande alltför få för att fylla behovet, men framsteg görs, och följande typ av nyheter blir allt vanligare i de kubanska tidningarnas spalter:

123 GÖDNINGSTEKNIKER TAR EXAMEN PÅ SÖNDAG VID THÄLMANN-SKOLAN

‘Klockan 15 på söndag tar 123 elever examen vid Ernst Thälmann-skolan för teknisk industri. De skall arbeta som tekniker vid uppförandet av konstgödsselfabriker. Det är andra gången en grupp specialister inom denna bransch examineras.

Thälmann-skolan har undervisning i elva specialgrenar, bl a för maskinoperatörer, pumpmekaniker, elektriker, svarvare, lödare.

De 123 nyexaminerade fördelar sig enligt följande: 14 elektriker, 12 svarvare, 12 fräsmaskintekniker och 85 ångtekniker.

Denna examination är av stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av den nationella ekonomin, då de tekniska kadrer som nu utbildats skall arbeta med övervakning och skötsel av de konstgödsselfabriker som nu sätts upp i vårt land.’⁸

I samma takt som de utexamineras ersätter dessa nyutbildade kubanska ungdomar de sovjetiska, tjeckiska och östtyska tekniker och specialister från andra socialistiska länder som undervisat dem i skolor, fabriker och lantbruk. Vi gjorde stickprov på kvalitén på deras utbildning genom att fråga cheferna för nickelgruvorna i Nicaro och Moa, sockerlastterminalen i Cienfuegos hamn och institutet för kreatursuppfödning utanför Havanna om några studenter från dessa tekniska specialskolor hade fått arbete hos dem. Alla svarade ja, antalet anställda varierade från tolv till tjugoen, ungdomar arton till tjugofyra år gamla, och i samtliga fall rekommenderades deras utbildning och arbete av deras överordnade.

Det kanske bästa exemplet på hur kubanska tekniker fyller det ekonomiskt tvingande behovet av utbildad arbetskraft är nickelgruvan i Moa, där enligt *New York Times* 5 februari 1968 ‘produktionen stiger varje år tack vare den goda utbildningen av teknisk personal’.

José Alemany, den 29-årige ingenjör som är chef för gruvan, gick sista året på elektroniska linjen vid Louisiana State University när han återvände till Kuba 1961. Alla hans ingenjörer har fått sin utbildning på Kuba efter revolutionen. Den fabrik de driver ritades och uppfördes av Freeport Sulphur Company of Louisiana just innan revolutionärerna tog makten. Det var den mest avancerade i sitt slag i världen. ‘Freeport Sulphur’, sade Alemany till oss, ‘bör vara stolt över att ha byggt en sådan anläggning, och kubanerna bör vara stolta över att kunna driva den.’

Efter vår tur genom anläggningen, som de sista tre åren vunnit priset för bäst skötta statliga industri på Kuba, instämde vi. Så gjorde även reportern från *New York Times*⁹, som skrev en lång artikel med beröm av kubanernas förmåga att hålla det synnerligen ömtåliga maskineriet i gott skick:

⁸ *Granma*, i mars 1968.

⁹ *New York Times*, 5 februari 1968.

‘I maskinverkstaden utförde kubanska svetsare en reparation på en värmväxlare av titan, som är väsentlig för processen. Titan som kostar 25 000 dollar per ton kräver en mycket avancerad metallurgi, som kubanerna lärt sig experimentellt under ledning av sovjetiska instruktörer.

Dessa värmväxlare är värda 40 000 dollar per styck, och de skickades förr till USA för reparation à 10 000 dollar per spricka. Vi gör arbetet här nu, sade mr Alemany.’

Vad som började som en principfråga för den revolutionära regeringen – att det är orättfärdigt och moraliskt förkastligt att undanhålla folket utbildning, och att första steget i skapande av den nya människan i ett socialistiskt samhälle är att höja hans kulturella nivå – visade sig i praktiken vara nyckeln till problemet hur Kuba skulle revolutioneras. Utbildning av hela folket ses som grunden för individens utveckling, och detta i sin tur gör individen mera användbar för samhället och därmed för landets utveckling. Mobiliseringen av de mänskliga resurserna är kriteriet på mobiliseringen av de ekonomiska resurserna.

Så i dag, åtta år efter läs- och skrivkampanjens avslutning, är Kuba fortfarande en nation på skolbänken. Statistiken talar sitt tydliga språk – siffrorna finns i tabell 3, i den form Fidel gav dem till folket i sitt tal 13 mars.¹⁰

Kubas befolkning beräknas till åtta miljoner. Det betyder att 27,6 procent av Kubas folk nu får någon form av organiserad undervisning. Hur imponerande detta tal är kan man bilda sig en uppfattning om genom två jämförelser: 1957, det sista året före revolutionen där det finns jämförbara siffror, var Kubas befolkning 6,4 miljoner och cirka 819 000, eller 12,8 procent, gick i skolan. 1968 hade Kubas befolkning ökat 25 procent, men antalet personer som får någon form av organiserad undervisning har ökat med 170 procent!

Tabell 3. Utbildning

	Studera
Låg- och mellanstadium	1 391 478
Högstadium	160 308
Gymnasium och motsv	16 779
Teknisk och yrkesutbildning	45 612
Läroutbildning på låg- och mellanstadiet	18 121
Universitet	34 532
Vuxenutbildning	405 612
Övriga	7 092
Tekniska kurser för arbetare	46 595
Kurser för ungdomar i jordbruk och boskapsskötsel	28 832
Byggnadsverkstadsskolor	10 663
Militära tekniska institut	1 626
Hälsovårdsdepartementet	6 060
Högre skolor för fysisk träning och idrott	2 462
Barndaghem	33 662
Summa	2 209 434

Den andra jämförelsen är med de övriga latinamerikanska staterna. Ingen av dem kommer ens i närheten av de kubanska siffrorna för inskrivning i skolor, och för alla länderna tillsammans

¹⁰ *Granma*, 24 mars 1968.

är siffran 16,8 procent jämfört med Kubas 27,6 procent. I tabell 4 finns statistiken, hämtad ur den rapport från Inter-American Development Bank, som tidigare citerats.¹¹

Tabell 4. Totala antalet skolelever i procent av hela befolkningen

Land	Procent	Land	Procent
Argentina	19,4	Honduras	13,4
Bolivia	15,7	Mexico	18,6
Brasilien	15,0	Nicaragua	14,5
Chile	20,7	Panama	21,6
Colombia	15,8	Paraguay	20,4
Costa Rica	22,6	Peru	20,3
Dominikanska rep.	16,0	Uruguay	18,5
Ecuador	17,2	Venezuela	19,7
El Salvador	15,3	Latinamerika	16,8
Guatemala	50,5	Kuba	27,6
Haiti	6,5		

Vi påstår inte ett ögonblick att kvaliteten på den kubanska utbildningen är lika imponerande som den kvantitativa. Det är den inte. Det var fullt klart vid lektioner som vi besökte på alla nivåer att några lärare var dåligt utbildade och att mycket återstår att göra på det pedagogiska området. Men det är också fullt klart att man är väl medveten om bristerna och arbetar hårt för att rätta till dem. Det framgick av samtal vi hade med utbildningsministern och hans medhjälpare på olika avdelningar. Med tiden om allt går väl kommer kvaliteten att kunna mäta sig med kvantiteten.

Om kvalitet kan köpas för pengar skall det säkert gå bra. Kubas regering har nämligen antytt att den tar kostnaderna, hur stora de än blir, för att utbilda sitt folk. Detta trots de enorma summor som redan investerats i utbildning. Fast en exakt utbildningsbudget är svår att få fram genom att andra departement än utbildningsdepartementet, liksom massorganisationerna, lägger ut pengar på utbildning, kan två jämförelser göras utifrån 1967 års budgetsiffror på 312 miljoner dollar¹², som vi fick av utbildningsministern:

1. Kuba lägger på utbildningen belopp som är vida större än före revolutionen – över fyra gånger så mycket.¹³
2. Kubas satsning på 39 dollar per capita och 141.21 dollar per studerande är vida mer än genomsnittet i Latinamerika: 39 dollar kan jämföras med 6.13 dollar per capita, och 141.21 med 35.62. Den är också större än Uruguays, vars satsning med 23.17 dollar per capita och 126.31 per studerande är den största i Latinamerika utanför Kuba.¹⁴

Laurent Schwartz, professor i matematik vid naturvetenskapliga fakulteten i Paris och en av världens främsta matematiker just nu, var på Kuba samtidigt med oss. Han hade varit i

¹¹ *Op cit* sid 37. Tabellen visar inskrivning enbart på 'låg-, mellan- och högstadierna'. Troligen är inte siffrorna för vuxenutbildningen inräknade, men eftersom den inte är av någon större betydelse i något av länderna, får jämförelsen ändå anses giltig.

¹² Dessa siffror tycks stämma med dem som finns i utbildningsdepartementets rapport 1967 till Unesco, en broschyr med titeln Cuba, 1967, *The Educational Movement*, sid 10-12, fast förklaringarna på dessa sidor är inte fullt tydliga.

¹³ Budgetsiffran för 1956 var 74 200 000 dollar (jfr Richard Jolly, i Dudley Seen (utg): *Cuba, The Economic and Social Revolution*, sid 182).

¹⁴ Jfr tabell i *Socio-Economic Progress in Latin America*, Sixth Annual Report (1966) Inter-American Development Bank, sid. 39. Siffrorna är inte helt jämförbara, eftersom året är 1965 och de privata skolorna inte tycks vara inräknade. Jämförelsen kan ändå betraktas som fullt giltig.

Brasilien en kort tid innan, och i en intervju i *Granma* 3 mars 1968 gjorde han en förbluffande jämförelse mellan de två länderna, som klargjorde både överlägsenheten i den kubanska utbildningen och vilket löfte den innebar för framtiden:

‘Den allomfattande och demokratiska karaktären på utbildningen i detta land är ovärderlig’, tillade den franske matematikern och framhöll att det är mycket imponerande hur folkets utbildningsnivå ständigt höjs och därmed säkrar grundvalen också för den vetenskapliga nivån.

Schwartz anförde ett konkret exempel, situationen i Brasilien. Han jämförde Brasiliens befolkning på 80 miljoner med Kubas åtta miljoner och påpekade att trots den stora skillnaden i befolkningstal ungefär samma antal personer i de båda länderna får utbildning. Detta beror på att den stora majoriteten av Brasiliens folk är analfabeter och det bara finns primitiva skolor på landsbygden. Därför kan bara vissa grupper av stadsbefolkningen få utbildning. Han framhöll att läget på Kuba var helt annorlunda och att Kuba därför med sin mycket mindre befolkning kan utbilda fler vetenskapsmän på högre nivå än Brasilien, ett land som han nyss besökt.

‘Revolutionen är en oerhörd stimulans för utvecklingen. Inom kort – mellan fem och femton år – kan Kuba ha vetenskapsmän av internationell klass, enbart därför att denna utveckling har stöd av revolutionen.’

Jordens fördömda behöver inte längre leva i mörker – analfabetism och okunnighet *kan* utplånas. Om massorna får möjligheten att utbilda sig och utveckla sin begåvning, kan de förvandla sig själva och sitt samhälle. Kubas enastående framsteg inom utbildningen är bevis på möjligheterna att lyftas från underutveckling till utveckling bara det imperialistiska oket kastats av.

Hälsovård

Det är med hälsovården som med utbildningen. Trots den allvarliga bristen på läkare (var tredje flydde från Kuba och *fortfarande* ger sig fyra à sex av varje månad) och trots blockaden som gjorde det mycket svårt att få in medicin och utrustning, trots detta belyser framstegen inom hälsovården det faktum att det som måste göras bara kan uppnås genom en regelrätt socialistisk revolution.

Det är så därför att den socialistiska revolutionen möjliggör genomgripande reformer som särskilt inom hälsovården är så nödvändiga för att bota det onda som är inbyggt i det kapitalistiska systemet. Den kapitalistiska medicinen är huvudsakligen inriktad på att bota sjukdomar, och den fungerar perfekt för dem som bor där läkarna finns och har pengar att betala med. Den socialistiska medicinen däremot är huvudsakligen inriktad på att *förebygga* sjukdom för hela folket, oavsett var de bor och hur låga inkomster de har.

På det kapitalistiska Kuba var den enda medicinska fakulteten specialiserad på sådana grenar av medicinen som är mest lönande för läkarna. Epidemiologi fanns överhuvud inte på schemat, och hygien behandlades mycket ytligt. På det socialistiska Kuba befattar sig de tre medicinska fakulteterna inte med vad som är lönande för läkarna utan med vad som är bäst för folket – och därför är epidemiologi och hygien grunden för undervisningen.

På det kapitalistiska Kuba, liksom i alla de andra latinamerikanska staterna i dag, kompletterades den penninginriktade privata läkarkåren med en offentlig hälsovård som var otillräcklig och felinriktad med korrumpierade statliga och kommunala myndigheter. På det socialistiska Kuba finns en plan som gör det möjligt för hälsovårdsdepartementet att analysera behoven, koncentrera de tidigare splittrade resurserna till en enhet och fördela anslagen för det gemensamma bästa.

På det kapitalistiska Kuba, liksom i alla de andra latinamerikanska staterna idag, var läkare och sjukhus koncentrerade till de stora städerna, och det var inte ovanligt att tusentals fattiga på landsbygden dog därför att de inte hade råd att resa dit där den medicinska hjälpen behövdes fanns. På det socialistiska Kuba kommer den medicinska hjälpen till folket på landsbygden och är gratis. Sedan 1964 har läkarna förpliktat sig (och det är nu krav för medicine doktorsgrad) att inte bli privatpraktiserande och att tillbringa de två första åren efter examen på dispensärer och sjukhus i avlägsna landsändar.

‘Ett av de allvarligaste hälsovårdsproblemen’, förklarar Inter-American Development Bank i sin rapport för 1966¹, ‘är bristen på medicinsk personal och hälsovårdscentra i de flesta latinamerikanska länder och den sneda fördelningen av tillgänglig personal och utrustning.’

Det är riktigt. Kubas regering har angripit det ‘allvarligaste hälsovårdsproblemet’ genom att ändra den ‘sneda fördelningen av tillgänglig personal och utrustning’. 1958 fanns det på Kuba ett enda sjukhus på landsbygden med tio bäddar. I dag har det socialistiska Kuba 47 sjukhus på landsbygden med i 300 bäddar plus femtio läkar- och tandläkarstationer, tidigare helt okända.

Det måste förefalla överraskande att samma ‘allvarliga hälsovårdsproblem’ finns t o m i USA och av samma orsak – att för få läkare finns där de behövs, på landet och i ghettona. Det framgår av en insändare i *New York Times* 30 mars 1968 från dr Ira Marks, Chatham, New York:

‘Barnadödligheten här i landet är på helt anständig nivå om man håller sig till vårt vita medel- och överklasssamhälle i städerna. Men den blir direkt skamlig om man lägger till siffrorna från de svarta ghettona och landsbygden, särskilt i sydost.

¹ . a.a. sid 24.

Det beror inte främst på att dessa människor inte har råd med läkarvård utan snarare på att det inte finns några läkare. (Medicaid har inte lyckats få fram fler läkare i Harlem.) Mer federala medel för att betala läkararvoden och skapa nya medicinska utbildningsanstalter löser inte problemet. De som går ut dessa nya skolor måste också vara villiga att gripa sig an problemet och verkligen arbeta i ghettona och i de landsbygdsdistrikt där de behövs.

Om mer pengar skall läggas på statlig hälsovård, se då till att de används till praktikinriktade medicinska utbildningsanstalter vars 'klinik' är läkarstationer i områden där det nu inte finns några, vars 'professorer' är välkvalificerade praktiker i medicinens konst, och vars 'forskningsanslag' används till att samla ihop och handleda grupper av läkare, både allmänpraktiserande och specialister, som kan tjänstgöra i de områden som bäst behöver sjukvård.'

Det slags läkarvård som dr Marks skriver om kommer kanske eller kommer inte i det rika USA. Den är redan på väg på det 'underutvecklade' Kuba, där sjukhusen har ökat från 57 före revolutionen till 170 i dag, plus 250 polikliniker (hälsocentra), tidigare okända. Antalet bäddar på sjukhus och kliniker har fördubblats, från 21 000 till 42 000, från 3,3 per 1 000 invånare till 5,4.² Av de andra latinamerikanska staterna är det bara Argentina och Uruguay som har högre siffror för sjukhusbäddar än Kuba.

Men denna nakna statistik visar ändå inte omfattningen av de problem som hälsovårdsdepartementet hade att ta itu med i revolutionens begynnelse. Av de 158 lärarna vid medicinska fakulteten i Havanna flydde alla utom 17 från landet. När den amerikanska blockaden började, stängdes strömmen av medicin, utrustning och medicinsk litteratur av. Den hade nästan helt kommit från USA. Men folkets hälsa liksom dess utbildning ansågs viktigast, och de flesta svårigheterna övervanns genom medel från regeringen, samlade ansträngningar av de kvarvarande läkarna och en rationell hälsovårdsplan från hälsovårdsdepartementet.

På grund av befolkningsökningen behövs mer av allting och det kommer fram. I dag finns på Kuba 7 000 läkare, tusen fler än före revolutionen. I stället för 3 500 studenter och 350 examina per år från den enda medicinska fakulteten i Havanna har i dag de tre medicinska fakulteterna 5 000 studenter och 500 tar examen varje år. Ett intressant faktum är att 48 procent av de medicine studerande är kvinnor.

Den ursprungliga lärarstaben på 158 har ökat till 250, och i motsats till tidigare ägnar sig nu både lärare och studenter på heltid åt medicin. Som vice hälsovårdsministern Roberto Perada berättade för oss:

'När jag läste medicin före revolutionen kunde man få läkarlegitimation utan att gå på kurserna och till och med utan sjukhuspraktik. Vi hade ett mikroskop på åttio studenter. I dag har vi ett mikroskop på var sjätte student, och kontakten är god med sjukhus, laboratorier och patienter. Jag minns från före 1959 hur stor bristen var på sjukhusbäddar och hur patienter ofta fick sova på golvet. Ibland måste patienter avvisas för att det inte ens fanns plats på golvet! I dag behöver inga patienter sova på golvet, fast vi ännu inte har de sjukhusresurser vi behöver.'

I Kubas nuvarande hälsovårdssystem ingår inte sjukbesök av läkare i hemmet annat än i akutfall. I stället går patienten för undersökning och behandling till den poliklinik eller dispensär som ligger närmast hemmet. Om det behövs ytterligare prov eller konsultationer remitteras patienten till regionssjukhuset. Om han behöver sjukhusvård skickas han till regionssjukhuset eller till det institut i Havanna som specialiserat sig på hans sjukdom. Hans journal med alla resultat skickas sedan tillbaka till hans ursprungliga läkare eller klinik som ger honom den eftervård han behöver.

² Statistiken i detta kapitel bygger på uppgifter från hälsovårdsdepartementet och intervjuer från tjänstemän i departementet.

I maj 1968 var en av våra vänner, chefen för patologen på Brookdale Hospital Center, dr David Spain, inbjuden att föreläsa på Kuba. Han skrev en rapport om sitt besök, som berör så många sidor av kubansk hälsovård att vi citerar honom in extenso:

‘Det finns fem allmänna undervisningssjukhus i Havanna, liksom flera undervisningssjukhus för specialister (obstetrik, pediatrik och ortopedi). Många av dem har byggts efter revolutionen, och de flesta av de gamla har byggts om och utvidgats. Det är moderna, tilltalande, väl underhållna byggnader. Varje allmänt undervisningssjukhus innefattar ett specialinstitut. Detta förhindrar ekonomisk dubblering och medger den bästa användningen av personalen.

Jag ledde seminarier och gick ronder på ett flertal institut. Ett var hjärtinstitutet, vars kirurgiske ledare var dr Noel Gonzáles, en engagerad och skicklig ung kirurg. Verksamheten inleddes 1964 med hjälp av den mexikanske hjärtkirurgen dr Bernardo Castro. Sedan dess har utförts 700 slutna och 150 öppna hjärtoperationer. Över femtio pacemakers har inplanterats. På rondan undersökte jag en patient som tre månader tidigare fått två nya hjärtklaffar (tricuspid och mitral). Jag såg också röntgenplåtar på de nyinsatta klaffarna. En sovjetisk modifiering av Starr-Edwards-klaffen hade använts. Så långt jag kunde se fungerade de perfekt, och patienten gick upp i till synes god kondition. På njurkliniken vid Allmänna kirurgiska sjukhuset tog chefen, dr Buch, med mig på ronderna, där jag studerade ett stort antal olika typer av akuta och kroniska njurfall. Dr Buch var exceptionellt välinformerad i de mest komplicerade och moderna aspekterna på njursjukdomar. Omkring hundra njurundersökningar görs årligen på kliniken. De har ännu inte utfört njurtransplantationer.

På ronder och vid seminarier och föreläsningar visade de frågor jag fick en hög nivå på kunskaper och skicklighet i de praktiska sidorna av medicinsk diagnos och vård. Jag blev gång på gång imponerad av det samförstånd och den värme som präglade relationerna mellan läkare och patienter ...

Eftersom min värd i första hand var chefspatologen dr Israel Borrajero och min specialitet också är patologi, kunde jag bättre uppskatta sjukhuslaboratorierna och patologiavdelningarna. 1958 fanns det i allt på Kuba tjugo kvalificerade patologer. Efter revolutionen var bara nio av dem kvar i landet. Som resultat av ett intensivt utbildningsprogram är de nu sextio. Ytterligare tolv krävs för det fastställda programmet och det aktuella behovet, men det finns ytterligare trettio läkare på olika steg i utbildningen i patologi. Alla sjukhus med allmän kirurgi har utrustning för undersökning av nedfrysta delar. Alla större patologiavdelningar har automatisk utrustning för histologiprocesser, i huvudsak importerad från England. Vid ett av undervisningssjukhusen i Havanna finns en teknisk skola som utbildar kompetent personal för andra sjukhus. Jag undersökte de histologiska preparaten på några sjukhus och fann dem i de flesta fall överlägsna de snitt som preparerats på många av de bästa laboratorierna i USA. Det finns nu femtio cytotekniker och trettio till är under utbildning. Under 1970 skall 400 000 kvinnor undersökas för livmodercancer. Akut karcinom upptäcks i en procent av fallen. I en nation med nästan åtta miljoner invånare, där fyrtio procent är under femton år, är detta ett avsevärt framsteg. Åttiofem procent av dödsfallen obduceras, och mikroskopisk undersökning görs av alla kirurgiskt avlägsnade vävnader. Det finns gott om blod till blodbankerna, eftersom varje intagens familj måste lämna en halv liter. Varje sjukhus har egen vävnadskommitté.

Chefspatologen dr Borrajero, som är en energisk och kompetent läkare, får en månadslön på 750 pesos (något under 4 000 kr). Hans lön ligger på toppen av skalan, men köpkraften måste jämföras med det faktum att hyran är fastställd till tio procent av lönen, oavsett hur mycket man tjänar och hurdan bostad man har. Bostäderna väntas bli helt gratis inom några år. Sådan service som telefon, hälsovård och utbildning är redan helt gratis.

De flesta läkare jag träffade föreföll nöjda med att arbeta inom dessa ramar. Det finns goda möjligheter till fortsatt utbildning och befordran. Alla läkare har en månads årlig semester och vidareutbildning på arbetstid. Botten på löneskalan är 300 pesos, vilket är lönen för en forskningsassistent. Det finns fortfarande en liten grupp missnöjda läkare, och flera av dem skall lämna landet.

Obstetiken är kanske den största framgången inom hela det medicinska programmet. En utförs över 80 procent – i Havanna 95 procent – av alla förlossningar av läkare på sjukhus. I de okomplicerade fallen är naturlig förlossning med lokalbedövning och ett minimum av smärtstillande medel den accepterade metoden. Ett nytt program för att spara på läkare och garantera en effektivare fördelning av adekvat obstetrikvård omfattar utbildning av förlossningssköterskor som tar hand om fall utan prenatala komplikationer eller problem medan värkarna pågår. Det har varit en skarp nedgång både i spädbarns- och mödradödligheten. Dr Valdez-Vivo, professor i obstetrik och gynekologi, som arbetat som specialist i Chicago i tio år innan han återvände till Kuba, berättade att de senaste, ännu opublicerade rikssiffrorna visade en spädbarnsdödlighet på något över två procent och en mödradödlighet på under 0,7 promille. Detta är förmodligen de lägsta talen i hela Latinamerika. Mödrahem har byggts i närheten av förlossningssjukhus på landet, så att kvinnorna kan bo nära sjukhuset under den sista månadens graviditet för att undvika transportbesvär. Det finns också möjlighet att stanna på dessa hem en kort tid efter utskrivningen från sjukhuset ...

Antalet läkarundersökningar före 1958 är inte känt, men den ökade tillgången på medicinska resurser visas av ökningen från tolv miljoner undersökningar 1963 till nitton miljoner 1967. Tandvård, som förr var tillgänglig endast för de välbärgade, har expanderat våldsamt under de gångna åtta åren. Fastän mycket återstår att göra på detta område, har det kommit till fyrtio nya tandkliniker, och en ny tandläkarskola – vid sidan av den i Havanna – har öppnats i Santa Clara.

Mitt livligaste minne från Kuba var ett besök på psykiatriska institutionen i Havannas utkanter. Före 1958 var detta en ormgrop, där 5 000 kroniskt sjuka fick ett minimum av tillsyn. Nu är sjukhuset förvandlat till en öppen, rymlig, modern anläggning med baseballplan, utrustad för kvällsanvändning, utomhusbio, många klassrum, butiker, verkstäder, kulturområden, jordbruk och blomstergårdar. Omkring tjugo procent av patienterna ligger till sängs på grund av svår sjukdom. I andra delar av sjukhuset var alla patienter aktiva och verksamma. Ingen låg till sängs eller hölls instängd. Jag tyckte snarare att jag var på ett arbets- eller kulturläger för vuxna. Det finns inga stängsel eller vakter inom synhåll. Patienterna sköter en av de största vetenskapliga kycklingfarmarna på Kuba. Jag var en timme i auditoriet, där patienterna hela dagen sysslar med musik, dans, sång osv. Innan vi reste, ställde femtio patienter upp frivilligt för att underhålla oss. Dessa patienter förefaller att leva ett konstruktivt liv, med de begränsningar som deras kroniska psykiska sjukdom sätter, i en välordnad och integrerad gemenskap.’³

Vi besökte också detta berömda mentalsjukhus och blev lika imponerade som dr Spain. Varje amerikan som läst rapporterna om de erbarmliga förhållandena och de skändligheter som begås på mentalvårdsinstitutioner i det rika USA, borde bli imponerad – eller skamsen – över att se vad som otvivelaktigt är ett av de bästa sjukhusen i sitt slag i världen på det fattiga ‘underutvecklade’ Kuba.

Hur viktig folkhälsan är på det socialistiska Kuba kan man se på budgeten för hälsovården. Den har ökat från 21 miljoner pesos före revolutionen till 158 miljoner 1967, nästan åtta gånger så mycket på bara åtta år.

Ett planerat folkhälsosystem med inriktning på hälsovård i stället för sjukvård, fri läkarbehandling, läkare, sköterskor, tandläkare och sjukhus där de behövs – även om kostnaderna stiger skyhögt – det är hälsovårdsprogrammet på Kuba. Och det fungerar. Statistiken visar att ett revolutionärt grepp på problemet kan få ned sjukdoms- och dödstal på den korta tiden av åtta år på ett sätt som inte är möjligt i Latinamerika utan socialism.

Gastroenterit har länge varit mycket utbredd på Kuba och i andra latinamerikanska stater. Den har varit en av de fem vanligaste dödsorsakerna, och den är fortfarande. Siffran per 100 000 invånare är i Colombia 105,4, i Guatemala 229, i Venezuela 64,4 och i Peru 103,5. På Kuba var den nere i 50,8 1962, fyra år efter revolutionen, efter ytterligare fyra år, 1966, har

³ Hela rapporten är publicerad i *Medical Tribune*, Vol. 9, nr 69 och 61 (25 juli och 29 juli 1968).

siffran sjunkit till 19,6. Denna minskning, från 50,8 till 19,6 på bara fyra år, räddade över 2 500 liv.

Tack vare det storartade arbetet som utförts av doktorerna Salk och Sabin är det nu möjligt att bli kvitt den fruktansvärda sjukdomen polio, fast inget latinamerikanskt land ännu lyckats utrota den – utom Kuba. Det har inte varit ett enda poliofall på Kuba de senaste tre åren.

Malaria är fortfarande en stor dråpare i Centralamerika, Brasilien, Colombia, Venezuela, liksom på Kuba före revolutionen där det var 7 000-10 000 fall varje år. Det var 3 519 fall på Kuba 1962 men bara tio 1967.

Kubas fenomenala framgångar när det gäller att skära ned sjukdoms- och dödsiffrorna möjliggörs av att hälsovårdsdepartementet kan göra vad som inte kan göras i de kapitalistiska latinamerikanska staterna: mobilisera hela landet i en landsomfattande kampanj för att göra vad som behöver göras. Fackföreningarna, kvinnoförbundet, de lokala kommittéerna för revolutionens försvar och alla andra massorganisationer medverkar i den enorma kampanjen för massvaccination av barn. 1964 hjälpte de till att fördela poliovaccin till 2 450 000 barn under 14 år och 1966 till 1 407 000 barn under sex år. Varje år vaccineras hundratusentals barn mot smittkoppor, tuberkulos, difteri, kikhosta, stelkramp och tyfus.

Med vilket resultat? Den kanske bästa illustrationen till hälsovårdsprogrammets framgångar på det socialistiska Kuba är barnadödligheten som, enligt rapporten från Inter-American Development Bank⁴, 'i nio latinamerikanska stater överstiger 80 per tusen levande födda och i två stater överstiger 80 per tusen levande födda'. I inget annat latinamerikanskt land är barnadödligheten mindre än 42 per tusen levande födda. Men på Kuba 1966 var det 37,7 (för färgade i USA 1966 var siffran 36,7, för vita 20,6).

Massorganisationerna spelar också en viktig roll i ett annat program som bidrar till att förbättra hälsan hos det kubanska folket: programmet för fysisk fostran, sport och rekreation. Filosofin bakom detta program, som står under ledning av INDER (Nationella institutet för sport, fysisk fostran och rekreation), är att 'vetenskapens rön och den samlade erfarenheten i världen av idag visar klart att systematiskt utövande av fysiska aktiviteter skapar organiska, funktionella, psykologiska, moraliska och sociala förändringar av fundamental natur. Dessa överensstämmer med och bidrar till en balanserad utveckling ...'⁵

Om det är bra för vårt folks hälsa, så måste de också ha det. Det är utgångspunkten, och den gäller inte bara skolbarnen utan också arbetare, bönder, ungdomar, män, kvinnor. Så i dag deltar ungefär två miljoner kubaner, en fjärdedel av befolkningen, i någon form av idrott – inte som åskådare utan som aktiva.

Det är sant att resurserna är små trots den enorma ökningen av medicinsk personal, sjukhus och utrustning. De gamla har försvunnit, och de nya läkarna, sköterskorna och teknikerna behöver erfarenhet. Den vetenskapliga traditionen är ännu i sin början. Men fast mycket återstår att göra, är Kubas landvinningar på hälsovårdens område många och stora. Av yttersta betydelse är den nya attityden: folk behandlas som mänskliga varelser berättigade till den bästa vård, oavsett de är rika eller fattiga. Den ledande principen uttrycktes av Che: 'Ett människoliv är mer värt än hela rikedomerna hos världens rikaste man.'

Inom hälsovården är Kuba en läxa för de underutvecklade länderna – att utan en socialistisk revolution finns det ingen möjlighet att komma vidare efter införandet av i stort sett ineffektiva reformer, som kan lindra pinan något men inte bota sjukdomen.

⁴ a.a. sid 23.

⁵ Cuba: *Man, Revolution*, a.a. sid 29.

Strävan efter ökad mångsidighet

När vi intervjuade president Dorticós i presidentpalatset på morgonen den 9 mars, började vi med att berätta för honom om hur oerhört imponerade vi var av Kubas framsteg inom utbildning och hälsovård under de år som gått sedan vi skrev *Cuba: Anatomy of a Revolution*. Och vi bad honom berätta om sitt lands stora ekonomiska framsteg. Han svarade att det skulle vara väl skrytsamt av honom att påstå att det varit några. Han var i blygsammaste laget. Det har varit en rad anmärkningsvärda framsteg på det ekonomiska området och de blir med all sannolikhet än märkligare i framtiden. Men innan vi går in på det skall vi i korthet skildra de stadier revolutionen genomgått efter maktövertagandet den 1 januari 1959. I detta kapitel diskuterar vi perioden 1959-63, och i nästa period från 1963 till nu.

Historien om Kubas groteska underutveckling och den hänsynslösa exploatering landet utsatts för av den amerikanska imperialismen två sidor av samma sak – har berättats många gånger och skall inte upprepas här.¹ Det räcker med att påminna om att sockret svarade för omkring en fjärdedel av Kubas nationalprodukt och fyra femtedelar av exporten och att handeln med USA svarade för den övervägande delen av både export och import. Få länder har varit så beroende av en produkt och en handelspartner som det förrevolutionära Kuba. Och i få länder har den därav följande motsättningen mellan starkt underutnyttjad jord och arbetskraft å ena sidan och fruktansvärd fattigdom å andra sidan varit mera påtaglig.

Under dessa förhållanden förvånar det inte att den kubanska självständighetsrörelsen, som går tillbaka till José Martí's tid i slutet på 1800-talet, inte bara gick in för politisk suveränitet utan också för att skapa större ekonomisk mångsidighet i vidaste bemärkelse. Kuba skulle bredda sin jordbruksproduktion till att omfatta allt som folket behövde för sitt uppehälle, landet skulle ha riktiga egna industrier (motsatsen till att färdigbehandla utländska producenters material och halvfabrikat) som skulle betjäna hemmamarknaden och ge sysselsättning åt kubanska arbetare, det skulle handla fritt med hela världen och inte i första hand med en monopolistisk överherre.

Dessa idéer ärvdes och vidareutvecklades av Fidel Castro och hans kamrater i 26 juli-rörelsen, och när de kom till makten baserade de naturligtvis sin politik på detta. De ledande principerna för den ekonomiska politiken under revolutionens första år var därför en strävan efter större mångsidighet inom jordbruket, industrialisering och anskaffning av nya handelspartners.

Det påstås ofta att denna strävan efter mångsidighet var ett misslyckande och detta är i ett viktigt avseende riktigt. Men detta skall inte få oss att glömma de många viktiga resultaten från denna period. Folkets köpkraft steg kraftigt under första halvåret 1959 genom hyres- och prisnedsättningarna i städerna, genom jordreformen på landsbygden (som helt avskaffade arrendena) och de många byggprojekten (bostäder, vägar, turistanläggningar osv) över hela ön. Resultatet blev naturligtvis en kraftig ökning av efterfrågan på alla slags konsumtionsvaror, och både jordbruk och industri reagerade på denna stimulans med anmärkningsvärd framgång. Tabell 5 visar produktionsökningen för en rad livsmedel mest avsedda för masskonsumtion.

Det bör påpekas att fram till 1961 gjordes dessa anmärkningsvärda framsteg samtidigt med en ökning av sockerproduktionen – 1961 uppgick sockerskörden till 6,9 miljoner ton, den näst största i Kubas historia, och det var först 1962 som sockerproduktionen sjönk. Det fanns flera

¹ En kort sammanfattning finns i vår bok *Cuba: Anatomy of a Revolution* (New York och London, Monthly Review Press 1960), kap 2-3. En färskare redogörelse finns i Edward Boorstein: *The Economic Transformation of Cuba: A First-Hand Account* (New York och London, Monthly Review 1968), särskilt kap 1.

orsaker till detta, men den kanske viktigaste var att sockerrörsfält plöjts upp för odling av andra växter.

Tabell 5. Produktion av vissa jordbruksvaror (i tusentals ton)

	1958	1961	1962	ökning i % 1958-62
Bönor	33	59	78	136
Ris	163	213	320	96
Majs	134	198	257	92
Tobak	42	52	59	40
Potatis	63	97	92	46
Kött	169	207	a)	23 (1958-61)

a. Uppgift ej tillgänglig. Källa: Michel Gutelman: *L'agriculture socialisée à Cuba* (Paris, Maspero 1967) sid 158.

Under dessa år ökade också industriproduktionen, men större delen av ökningen berodde på att existerande kapacitet utnyttjades bättre och inte på att nya industrier etablerades. I ett tal i augusti 1962 inför nationella produktionskonferensen förklarade Fidel Castro att bara tio nya fabriker byggts efter revolutionen: ett metallsmältverk, ett par textilfabriker, några tomatkonservfabriker, en pennfabrik och en leksaksfabrik.² Ytterligare ett tjugotal fabriker var under byggnad, bl a en ganska stor anläggning för köksredskap och -apparater, ett gjuteri, fabriker för hackor och skovlar, taggtråd, lås, knivar och gafflar, borstar, väskor, plast, djurfoder, antibiotika, salt, kakao och ännu mera tomatkonserver.³ Huvudsakligen dikterades industriplanerna av behovet av produkten men också av förhoppningen att ersätta importerade varor med inhemska.

I sin strävan att göra näringslivet mångsidigare, hade Kuba under de första åren efter revolutionen sina största framgångar i att finna nya handelspartners. Efter en försiktig inledning av handelsförbindelser med Sovjet 1959 och början av 1960 ändrades läget dramatiskt genom det bittra ekonomiska krig som bröt ut mellan Kuba och USA sommaren 1960. Kuba hade träffat avtal med Sovjet om köp av olja, men de USA-ägda raffinaderierna vägrade att behandla den. Kuba svarade med att överta raffinaderierna, USA sade upp avtalet om Kubas sockerleveranser, och Kuba stod där med tre miljoner ton osålt socker. Det var i detta läge som Sovjet och de andra socialistländerna grep in i stor skala, erbjöd en marknad för kubanskt socker och övertog USA:s plats som Kubas ledande handelspartner. Inte mindre viktigt var att socialistländerna blev den viktigaste kreditkällan i ett läge då Kubas exportförmåga var oerhört mycket mindre än importbehovet. Tabell 6 ger en god bild av hur viktiga de ekonomiska förbindelserna blivit sommaren 1962 mellan Kuba och socialistländerna.

Handelsstatistiken för senare år bekräftar det intryck tabellen ger att Kuba genom att skaffa dessa nya handelspartners inte blev helt beroende av något land som det varit under den förrevolutionära perioden. Importen från Sovjet har normalt utgjort hälften av Kubas import, och exporten till Sovjet är av något mindre omfattning. Resten av Kubas utrikeshandel har i stort sett varit lika delad mellan övriga socialistländer och ett betydande antal kapitalistiska länder (bland vilka Spanien, Japan, Frankrike, Storbritannien och Kanada har spelat de viktigaste rollerna). I detta avseende har sedan Kuba gjort viktiga framsteg i sin strävan efter större mångsidighet.

² Boorstein, a.a. sid 119.

³ Ibid sid 119.

Trots dessa framgångar – och de måttligare framgångar för jordbruk och industrialisering som diskuterats ovan – måste det medges att de första revolutionsårens ekonomiska politik var ett misslyckande i ett viktigt avseende: den visade inte vägen för en livskraftig ekonomisk utveckling. Ursprungligen hoppades man att Kuba genom större mångsidighet och industrialisering skulle drastiskt kunna skära ned importen. Exportbehovet skulle också kunna minskas, men inte i samma takt, eftersom Kuba först måste betala av sina krediter, som beviljats under industrialiseringsperioden huvudsakligen av socialistländerna. Men senare skulle Kuba, med krediterna återbetalda, kunna börja en lång period av stark och balanserad tillväxt, baserad huvudsakligen men inte helt på landets egna resurser. Sockret, länge den hatade symbolen för imperialistisk dominans, skulle förvisas till en andraplansroll, och modern industri skulle inta sin berättigade plats som den viktigaste drivkraften för en sund ekonomisk utveckling. Det var inte ovanligt på den tiden att möta förhoppningar om en årlig tillväxt på 15 procent, en positiv handelsbalans 1965 och överskott i betalningsbalansen före decenniets slut. Sedan skulle det gå av bara farten.

Tabell 6. Krediter till Kuba från socialistländerna

<i>Land</i>	<i>Kredit (Milj doll)</i>	<i>Års- ränta (%)</i>	<i>Användningsområde</i>	<i>Amort- tid</i>
Sovjetunionen	100	2,5	Tekniskt och vetenskapligt bistånd i nickel- och koboltindustrin, med utrustning, instrument, maskiner.	5
Sovjetunionen	100	2,5	Oljeraffinaderier, järn- och stålverk, elektriska installationer, geologiska undersökningar.	12
Kina	69	0,0	Industriella anläggningar, utrustning, maskiner, verktyg.	10
Tjeckoslovakien	40	2,5	Maskiner och industriell utrustning, elektriska anläggningar, rullande materiel.	10
Ungern	15	2,5	Industriella anläggningar, maskiner och utrustning, verktyg.	10
Rumänien	15	2,5	Maskiner, industriella anläggningar och utrustning, elektriska installationer.	från 1966
Polen	12	2,5	Industriella anläggningar och utrustning, skeppsvarv.	8
Östtyskland	10	2,5	Industriella anläggningar och utrustning.	10
Bulgarien	5	2,5	Industriella anläggningar, kylanläggningar, hydrauliska installationer.	10
Summa	357			

Källa: *Bohemia*, 17 augusti 1962. Återgiven i Dudley Seers (utg): *Cuba: The Economic and Social Revolution* (University of North Carolina Press, Chapel Hill 1964) sid 313.

Dessa optimistiska förhoppningar var helt förståeliga på den tiden.⁴ Det förrevolutionära Kuba karakteriserades av ett skandalöst underutnyttjande av resurser: troligen mindre än hälften av den odlingsbara jorden var effektivt utnyttjad, arbetslösheten låg på 25 procent, och många företag hade stora lager råvaror och färdiga produkter. Under dessa förhållanden kunde produktionen, som vi sett, stiga mycket hastigt, stimulerad av den ökade köpkraft som

⁴ Vi delade dem. Se *Cuba: Anatomy of a Revolution*, särskilt kapitel 13 och epilogen.

revolutionen släppte lös. Edward Boorstein, som satt på nyckelposter i den revolutionära regeringens ekonomiska organ perioden 1960-63, gör en träffande sammanfattning av läget:

Den kubanska ekonomins snabba framsteg de första åren efter revolutionens maktövertagande möjliggjordes av reserver. Just det irrationella i den förrevolutionära ekonomin blev en språngbräda för framsteg. Genom att utnyttja överskottskapaciteten inom byggnadsindustrin och den outnyttjade arbetskraften kunde man bygga bostäder, sjukhus och skolor. Genom att ge arbetslösa tillgång till obrukad eller underutnyttjad jord kunde man få fram en snabb ökning av livsmedelstillgången. På grund av överskottskapaciteten kunde man öka industriproduktionen över 15 procent under revolutionens första år. Genom att skära bort lyximporten för den lilla överklassen kunde man spara tiotals miljoner dollar.⁵

Det förvånar inte att dessa tidiga framgångar skapade en atmosfär av optimism i vilken allt tycktes möjligt. Men olyckligtvis visade sig detta snart vara en illusion. När produktionen på det ena området efter det andra nådde det tak som utgjordes av de existerande resurserna, uppstod allt fler flaskhalsar som den kubanska ekonomin, som saknade en effektiv planeringsapparat och var starkt försvagad av den amerikanska blockaden och av de många teknikernas och andra utbildades flykt, var helt ur stånd att klara av. Under dessa förhållanden bröts de första årens framgångskurva och vändes i många fall nedåt. Sockerskörden minskade till exempel efter 1961 års näst-intill-rekordskörd på 6,9 miljoner ton kraftigt till 4,8 miljoner ton 1962 och 3,8 miljoner ton 1963, en minskning med 45 procent på två år. Denna minskning av sockerproduktionen var en, men bara en, faktor som drastiskt försvagade Kubas betalningsbalans. Tabell 7 visar vad som hände.

Tabell 7. Export och import (i miljoner dollar)

	Export	Import	underskott (-) överskott (+)
1960	618.2	579.9	+ 38.3
1961	624.9	638.7	- 13.8
1962	520.6	690.2	-169.6

Källa: Edward Boorstein, *The Economic Transformation of Cuba* (1968), sid 130.

Det bör noteras att underskottet berodde både på exportminskning och importökning. Exporten sjönk 16 procent på två år, medan importen steg 19 procent. 'Underskottet i betalningsbalansen blev Kubas centrala ekonomiska problem', säger Boorstein, 'det återspeglade och accentuerade nyckelproblemen i hela ekonomin.'⁶

1962 stod det redan klart att importen inte kunde ersättas med industrialisering, som man hoppats så mycket på från början, utan att detta skulle förvärra problemet med betalningsbalansen under lång tid framåt. Orsaken var inte bara att grundandet av nya industrier fordrade stor import av maskiner och utrustning utan också detta att de nya industrierna var beroende av importerade råvaror, bränsle, reservdelar osv. Nettoresultatet var liten eller ingen vinst med att ersätta importen med inhemsk produktion.

Det fanns även andra orsaker till att den första entusiasmen för industrialisering kyldes ned av erfarenheterna. Tekniker, administratörer, utbildad arbetskraft var sällsynta eller helt obefintliga. Fabriker och utrustning som de socialistiska länderna levererat visade sig ofta vara av dålig kvalitet. Men framför allt blev det allt klarare att Kubas behov av industriprodukter inte var, och inte heller under tänkbara förhållanden skulle bli, stort nog för att motivera uppbygg-

⁵ Boorstein, a.a. sid 82.

⁶ A.a. sid 132-33. Boorsteins diskussion av hela detta problem i kapitlet 'Mounting Pressure Against Resources' (kap 4) rekommenderas varmt.

naden av en modern, tekniskt effektiv industri som omfattade alla branscher. Genom att satsa på ett industriellt diversifieringsprogram skulle Kuba tvärtom i realiteten döma sig självt till industriell efterblivenhet.

Det var fullt klart att situationen krävde en ny utvecklingsstrategi. Landets historiska strävan efter större mångsidighet hade kraftfullt främjats, vilket gett många värdefulla resultat och ännu värdefullare erfarenheter. Men med ett långvarigt betalningsunderskott – ett outtalat hot mot den nyvunna självständigheten – och med den första tidens djärva förhoppningar krossade stod revolutionen inför en kris som endast kunde övervinnas med nya idéer och drastiska åtgärder.

Den nya utvecklingsstrategin

För att finna en väg ut ur den ekonomiska krisen 1962 var de kubanska ledarna tvungna att på nytt pröva alla förutsättningar de arbetat efter. Och den centrala slutsats de kom fram till var att om en kombination av ökad mångsidighet inom jordbruket och industrialisering under dåvarande förhållanden inte fungerade, skulle de vara tvungna att falla tillbaka på specialisering av jordbruket. När de kommit fram till denna slutsats frågade de sig hur detta skulle kunna göras utan att landet dömdes till beroende och underutveckling av samma slag som i det förflutna. Och detta i sin tur ledde till formuleringen av en helt ny utvecklingsstrategi.

Socket och boskap utvaldes som huvudområden för jordbrukets specialisering, i båda fallen därför att jord och klimat är speciellt lämpliga, och i fråga om sockret för att tillgodogöra sig den samlade erfarenheten och den existerande stora förädlingsindustrin. Större sockerexport skulle lösa problemet med betalningsbalansen. Den under några år ökade produktionen av kött och mejeriprodukter skulle huvudsakligen konsumeras inom landet, men med tiden kunde också kött bli en stor exportvara. Investeringspolitiken skulle för den närmaste framtiden dikteras av behoven inom dessa två sektorer: den skulle inte bara innefatta jordbruksinvesteringarna i trängre mening utan också investeringar i industri och infrastruktur. På det senare området skulle huvudsyftet vara att möta behoven hos ett expanderande jordbruk med framför allt konstgödsel, elektrisk kraft, förädlingsanläggningar, arbetarbostäder, silos och ladugårdar, vägar, vatten för irrigation. Detta betraktades inte som ett permanent alternativ till den allmänna utvecklingen av jordbruk och industri utan som ett nödvändigt genomgångsstadium. Socket och boskap skulle rationaliseras och mekaniseras så snabbt som möjligt med en kraftigt ökad avkastning per man och tunnland som mål. På det sättet skulle efter en övergångsperiod land och arbetskraft kunna frigöras för andra användningsområden och investeringsinriktningen kunna ändras till andra grödor och industrigrenar.

Framgången för en sådan utvecklingsstrategi hängde naturligtvis på att det fanns en stabil *och expanderande* marknad för Kubas socker. Före revolutionen gav det amerikanska kvot-systemet en stabil men inte expanderande marknad, varför den strategi som fastställdes 1962 inte skulle ha varit möjlig på den tiden. Men nu var läget tydligt annorlunda. Kuba var redan en del av det internationella socialistiska systemet, och det hade bevisats att socialistländerna, om de ville, kunde bli en marknad för kubanskt socker. Men alla insåg att dessa köp i mitten av 1969 av en stor del av Kubas skörd var en livräddningsaktion, som de vidtog av politiska skäl. Det fanns inga garantier för att detta skulle fortsätta och att de priser som socialistländerna var villiga att betala för kubanskt socker skulle hålla sig lika höga i framtiden. Därför började kubanerna undersöka om den socialistiska marknaden för Kubas socker kunde bli den garanterade, växande, lönande utväg de behövde.

Någon gång kommer kanske historien att kunna berättas om de diskussioner och förhandlingar som pågick mellan Havanna och Moskva 1962 och 1963. Det blir i så fall en fascinerande läsning. Hur mycket av de idéer som uttrycktes i den slutliga överenskommelsen av 21 januari 1964 var från början kubanernas och hur mycket var ryssarnas? Vi känner till de trängande ekonomiska problem som dikterade den kubanska ståndpunkten, men vi vet praktiskt taget ingenting om hur ryssarna resonerade. Var deras motiv i första hand politiska, som de flesta tycks ha antagit, eller spelade ekonomiska överväganden samma roll för dem som för kubanerna?

Vad än svaret kan bli på dessa frågor, är det viktigt att inse att Sovjets ekonomiska politik mot Kuba, med sockeravtalet från 1964 som viktigaste punkt, inte är någon välgörenhet utan tvärtom betyder stora ekonomiska fördelar för Sovjet. Det finns åtskilliga skäl för en sådan slutsats:

1. Natur- och klimatförhållandena gör att Sovjet inte är och troligen aldrig kan bli lågprisproducent av livsmedel, och det står fullt klart att Sovjet är högpriskonsumenter av socker.
2. Naturen och klimatet gör också, liksom den historiskt betingade specialiseringen, att Kuba är en lågprisproducent av socker, troligen med de lägsta produktionskostnaderna i världen.¹
3. Sovjet är lågprisproducent av de varor Kuba mest behöver: olja, lastbilar och jeepar, traktorer, maskiner osv.
4. Därav följer att om priserna sätts i rimlig relation till produktionskostnaderna kan Sovjet minska priset för sin sockerproduktion genom att ge Kuba vad Kuba behöver för kubanskt socker – och priset sjunker i takt med omsättningen.
5. Och eftersom Sovjet befinner sig i ett utvecklingsstadium som karakteriseras av snabbt ökande sockerkonsumtion², kan detta resultat uppnås utan att Sovjets investeringar i sockerbetsodling och förädling hotas. Allt som behöver göras är att minska ökningen av den inhemska sockerproduktionen.

Så utom de politiska skälen kan de ekonomiska övervägandena ha spelat en roll för Sovjets beslut om sockeravtal med Kuba. Enligt detta förband sig Sovjet att importera följande kvantiteter kubanskt socker (i miljoner ton):

1965	2,1	1968	5,0
1966	3,0	1969	5,0
1967	4,0	1970	5,0

Priset fastställdes för avtalstiden till 6,11 cent per skålpund. Detta var något högre än vad kubanska producenter fått för kvotsockret på USA-marknaden före brytningen mellan de två länderna, och det bör jämföras med följande världsmarknadspriser, enligt kubanska kalkyler presenterade av premiärminister Castro i hans tal vid Havannauniversitetet 13 mars 1968 (i cent per skålpund):

1963	8.48	1966	1.86
1964	5.86	1967	1.99
1965	2.12	1963-67	3.39

Övriga socialistländer slöt snart liknande sockeravtal med Kuba. Kina förband sig att importera stigande kvantiteter upp till en miljon ton 1970 för samma pris, (6.11 cents per skålpund), och något mindre mängder till något lägre pris beställdes av Östeuropas socialistländer.

Med en klar utvecklingsstrategi och sockermarknaden ordnad var Kubas viktigaste problem ökningen av sockerproduktionen. Och redan innan avtalen med socialistländerna var underskrivna hade Fidel dramatiserat ämnet genom att tillkännage ett mål på tio miljoner ton 1970.

Man bör då betänka att Kubas dittills största sockerskörd var 7,2 miljoner ton (1952), att en stor del av jorden börjat användas för andra ändamål efter 1960, att maskiner och utrustning i

¹ Såvitt vi vet finns det ingen jämförande detaljstudie av kostnaderna för sockerproduktion på Kuba och i Sovjet. Michel Gutelman antar att 'produktionskostnaderna är mycket högre i Sovjet. Enligt René Dumont (känd fransk lantbruksvetare) kostar sockret i Ukraina med tjugo ton sockerbetar per hektar ungefär dubbelt så mycket som på Kuba. 'Enligt vissa källor', säger han också, 'kan den genomsnittliga produktionskostnaden i Sovjet antas ligga på över 16 cent per skålpund.' Utgår man från detta skulle produktionskostnaden i Sovjet vara ungefär tre gånger så stor som på Kuba och vida överstiga både världsmarknadspriset och vad Sovjet betalar Kuba.' (*L'Agriculture socialisée à Cuba*, sid 215.)

² Trots den stora sockerimporten från Kuba ökade Sovjets sockerproduktion från 5,8 miljoner ton 1969 till 6,6 miljoner ton 1965, en genomsnittsökning per år på över 13 procent (*Statistic Abstracts of the United States* 1967, sid 877).

sockerfabrikerna fått förfalla, att många tekniker lämnat landet, och att produktionen var nere i 3,8 miljoner ton 1963. Då är det lättare att förstå graden av ambition i målsättningen tio miljoner ton 1970.³ Men detta var inte den enda krävande uppgift som revolutionens ledare satt upp för landet. Boskapsskötseln skulle, som nämnts, spela en roll som endast stod sockerproduktionen efter i den nya utvecklingsstrategin. Som Michel Gutelman uttrycker saken:

‘1964 skisserades en ambitiös långsiktsplan för boskapsskötseln. Antalet djur skulle ökas från 6,6 miljoner till 12 miljoner 1975. Boskapsstammens sammansättning skulle medge en årlig slakt av fyra miljoner djur och en daglig mjölkproduktion på 30 miljoner liter.

‘Förutsättningen för detta resultat var en avsevärd förbättring av uppfödningen, genom övergång från naturligt bete till kraftfoder, ökad användning av artificiell insemination för att förbättra stammens genetiska standard och stora investeringar i industriella anläggningar.’⁴

Men den nya utvecklingsstrategin krävde inte bara nedskärningar i fråga om de andra vanliga jordbruksprodukterna. Den gick också ut över de flesta ‘nya’ sorterna, de som införts eller expanderat kraftigt under de år man strävade efter ökad mångsidighet inom näringslivet, alltså ris, majs, bomull, jordnötter o s v. Dem skulle man börja importera igen, eftersom jorden, arbetskraften och andra resurser som behövde tas i bruk för att odla dem skulle kunna utnyttjas på ett mycket värdefullare sätt om de användes för sockerproduktion. Men ansträngningarna skulle fortsätta för att öka produktionen av sådana matvaror som utgör den viktigaste delen av folkets föda och/eller inte kunde bekvämt importeras. Det gällde t ex rotfrukter, ägg och höns. Slutligen satsade man också på en fortsatt expansion av andra produkter som gick att exportera och som Kuba hade tidigare erfarenhet av, framför allt tobak, kaffe och citrusfrukter. Under de sista två åren har också målsiffrorna för kaffe och citrusfrukter kraftigt höjts, och efter ett bråk om risimporten med Kina vintern 1965-66 övergavs politiken att skära ned risproduktionen, fast man har fortfarande en bit kvar till full självförsörjning. Här följer den senaste officiella rapporten om målsättningen för jordbruket, hämtad från en rapport som Kubas delegation avgav vid FAO:s Romkonferens i slutet av 1967:

- a. Att producera tio miljoner ton socker.
- b. Att tillgodose de inhemska behoven av rotfrukter, andra grönsaker och frukt. Att uppnå exportöverskott på de två senare produktgrupperna.
- c. Att producera 90 000 ton kaffe.
- d. Att ha 65 000 hektar bönor och 200 000 hektar ris under odling på statliga jordar.
- e. Att möta textilindustrins hela behov med inhemskt råmaterial.
- f. Att plantera 100 000 hektar med citrusfrukt på världsmarknadens produktionsnivå (kvalitetsnivå?)
- g. Att plantera flera tusen hektar med tobak.⁵

Nästan samtidigt som den nya utvecklingsstrategin utarbetades, tillkännagav de kubanska ledarna en genomgripande reform av organisationen. Av många skäl – de viktigaste var bristen på utbildad personal, faran för sabotage från kontrarevolutionärer, behovet av att få beslut och handlingar i överensstämmelse med revolutionens politiska linje – hade en höggradig centralisering blivit ett oundvikligt kännetecken för revolutionens första stadier. Man kan utan större överdrift säga att hela ekonomin, utom finanspolitiken, stod under kontroll av en enda myndighet, Institutet för landreformen (INRA), som till största delen var bemannat av medlemmar ur rebellarmén. Inom INRA utvecklades, från början av sig själv

³ En bra diskussion om den tekniska revolutionen inom sockerindustrin som krävdes för målet på 10 miljoner ton finns i Edward Boorstein: *The Economic Transformation of Cuba*, sid 206-209.

⁴ Michel Gutelman, a a sid 179.

⁵ *Agricultural and Livestock Production in Cuba 1965-1967* (stencil), sid 21.

och sedan på ett mer formaliserat sätt, vad Michel Gutelman har kallat för en 'sektorsstruktur'.⁶ En avdelning kunde t ex vara ansvarig för sockerrörsodlingarna medan en annan hade hand om kollektivjordbruken, som odlade andra produkter. (Senare slogs dessa två typer ihop till statsjordbruk.) Industrin kom under industrialiseringsavdelningen (senare industridepartementets) jurisdiktion, och den hade i sin tur underavdelningar för olika industrigrenar och företagskedjor. Alla dessa sektorer byggde upp sina egna apparater från toppen ned till provins- och regionsorgan, och alla höll mer eller mindre hårt på sitt oberoende och sina förmåner. Det var svårt, och ofta omöjligt, att åstadkomma någon samordning. Och om det var möjligt, så var det inte ute på fältet utan på högre byråkratiska nivåer. På så sätt kunde det t ex uppstå överskott på arbetskraft och utrustning vid en sockerrörsodling, medan det var underskott på ett kollektivjordbruk i närheten, där man odlade andra produkter. Den existerande organisationsstrukturen gav inga möjligheter att lösa detta enkla problem: vad som kunde hända i praktiken var antingen att ingenting gjordes eller också att kollektivjordbruksavdelningen på INRA försökte hitta folk och utrustning på ett annat kollektivjordbruk, som kanske låg många mil bort i ett annat distrikt eller en annan provins. Under alla förhållanden blev det ett uppenbart och totalt onödigt slöseri med resurser.

Det var lika illa inom industrin, och förvandlingen av INRA:s industrialiseringsavdelning till Industridepartementet i början av 1961 gjorde knappast saken bättre. Att ha all industri under centraliserad kontroll av en myndighet i Havanna kunde inte bli annat än klumpigt och ineffektivt. Och tillsammans med sektororganisationen inom jordbruket gjorde det all effektiv samordning av de båda branscherna så gott som omöjlig.

Reformen av jordbrukets struktur genomfördes från ungefär mitten av 1963 till mitten av 1964. Syftet var inte decentralisering, även om det i viss utsträckning nödvändigtvis ingick, utan snarare 'desektoralisering'. Alla jordbruk som ägdes av staten betecknades i fortsättningen som statsjordbruk och sammanfördes geografiskt till *agrupaciones*. Genom den andra landreformen (oktober 1963) gjordes också statsjordbrukens utsträckning mera rationell och jord som just nationaliserats inkorporerades med dem. En *agrupación* blev den administrativa och styrande nyckelenheten inom sitt område. Den kontrollerade sina statsjordbruk och var ansvarig inför en provinsadministration. De sex provinsadministrationerna var i sin tur ansvariga inför huvudkontoret i Havanna. 1966 fanns det 58 *agrupaciones*, som omfattade 575 statsjordbruk. Dessa varierade i storlek mellan 13 000 och 100 000 hektar. Och därmed hade INRA i allt utom till namnet förvandlats till ett regelrätt ministerium.⁷

Genom reformen likviderades det gamla sektorssystemet, och större delen av personalen i topporganet fick flytta till provinsen, till en *agrupación* eller till ett statsjordbruk. Många av avigsidorna med sektorssystemet avskaffades också. Ta t ex fallet med sockerrörsodlingen och kollektivjordbruket som vi nämnde tidigare: båda blev nu statsjordbruk under samma *agrupación*, vars uppgift bl a är att se till att det finns folk och utrustning där de bäst behövs inom området.

Både för industrin och relationerna mellan industrin och jordbruket blev den bärande principen i den nya satsningen 'integration'. Det är lämpligt att här citera en del av Gutelmans mycket intressanta resonemang om denna princip. Vad han säger är en mycket bra hjälp om man vill förstå den kubanska revolutionens organisationsfilosofi. Den nya organisationsprincipen innebär

⁶ Gutelmans bok är den bästa genomgång och analys vi sett av dessa problem och förändringar inom organisationen. Se framför allt del 3 och 4, sid 69-148.

⁷ Vi offrade mycket tid på INRA när vi var på Kuba 1969 och fick intrycket av en ofantligt rörig organisation som helt fyllde en av de största byggnaderna vid Plaza de la Revolución. Hela tiden kom och gick delegationer och enskilda från hela ön. 1968 hittade vi INRA i mycket mindre lokaler i gamla stan och det verkade vara ett helt vanligt, föga betydelsefullt regeringsorgan.

‘... att man erkände nödvändigheten att basera hela produktionsprocessen på de materiella förutsättningarna och avskaffa konstlade administrativa hinder. Därför avskaffades de markerade gränserna mellan jordbruk, industri, transportväsen, handel inom landet och export. Den logiska följderna av detta torde bli en mer eller mindre total nedläggning av export- och industridepartementen...

I stället för dessa departement skulle organiseras flexibla organ med ansvar för produktion, teknisk utveckling, transportväsen, inhemsk distribution och import och export. Dessa organ skulle bli riktiga storföretag, vertikalt integrerade från produktion till distribution. Så långt möjligt skulle dessa företag täcka hela landet – dvs de skulle lyda direkt under centrala planeringskommissionen utan några mellanhänder. Om det inte gick att urskilja en klar linje från produktionen och uppåt skulle dessa företag knytas till ett centralt organ av typ statsdepartement. Detta system föreföll lämpligt för ett stort antal produktionstyper både inom och utom jordbruket.’

När dessa idéer genomfördes, byggdes vissa av dessa koncerner eller koncernliknande organ upp helt oberoende, detta var fallet framför allt med ägg och tobak. Andra organiserades inom INRA. Och några grupperades under fem nya departement, som ersatte industridepartementet: departementen för gruvor och metallurgi, basindustrier, lätt industri, födoämnen och socker. Naturligtvis blev det många kompromisser och avvikelser från grundprinciperna, och mycket har ändrats på senare år. Men ‘integration’ tycks ha varit en bra princip att arbeta efter, och den är det fortfarande och tycks så förbli under överskådlig tid.

I slutet av 1965 hade alltså den kubanska revolutionen hittat den framkomliga vägen både i termer av utvecklingsstrategi och organisationsstruktur. Sedan dess har revolutionen kommit en bra bit på den vägen utan väsentliga avvikelser från den färdriktning som utstakades under övergångsåren 1963, 1964 och 1965.

Ekonomiska framsteg 1959-68

Ett av den kubanska revolutionens ekonomiska framsteg har varit en mycket stor förbättring av exakthet och omfattning av statistiken över produktion, konsumtion, handel o s v. Centrala planeringskommissionen (Junta Central de Planificación, TUCEPLAN) samlar in det statistiska materialet och gör det tillgängligt för alla intresserade stats- och partiorgan. Dessa sammanställningar är dock inte offentliga handlingar och därför inte tillgängliga för citat. Detta beror på den amerikanska blockaden och kubanernas motvilja mot att göra det lättare för de olika underrättelsetjänsterna i Washington att hålla överblick över vad som händer på ön. Ändå offentliggör kubanerna en hel massa statistik och annan ekonomisk information – i tal av Fidel och andra ledare, i rapporter till Förenta Nationerna och dess specialorgan och i artiklar i tidningar och tidskrifter. Dessutom ger officiella personer gärna information på begäran, men då säger de till vad som kan eller inte kan publiceras. För vår del var vi särskilt glada över att få en lång intervju med president Dorticós. Som chef för JUCEPLAN har han förmodligen en klarare bild av det ekonomiska läget än någon annan, möjligen med undantag för Fidel själv. Och dessutom kan mycket användbar information om Kuba hämtas från icke kubanska källor, eftersom de flesta länder publicerar detaljerade data om utrikeshandeln. I den redogörelse som följer här, har vi försökt välja ut några få fakta och siffror från dessa olika källor, som skall ge läsaren möjlighet att urskilja de stora dragen i Kubas ekonomiska utveckling under dessa år.

Socker

Kubas sockerproduktion nådde sitt maximum hittills med 7,2 miljoner ton 1952 under Korea-kriget. När efterfrågan sedan minskade och priserna föll, infördes produktionskontroll. Under de återstående åren före revolutionen varierade skörden mellan 4,5 och 5,8 miljoner ton, beroende på världsmarknadsläget.

Skall man kunna förstå vad som hände efter revolutionen måste man påminna sig vissa elementära fakta om sockerodlingens villkor.

För det första är sockerröret en flerårig växt, vars kvalitet sjunker om den inte sköts om (rensas, gödslas, konstbevattnas etc), men som kan sköras eller lämnas kvar från ett år till ett annat i ganska många år. Under åren av produktionskontroll var den odlade arealen normalt mycket större än den skördade. Det fanns därför en aktningvärd reserv tillgänglig när revolutionen tog över, och det var en av anledningarna till att sockerproduktionen kunde höjas så kraftigt under de tre första åren. För det andra började inte bristen på arbetskraft i jordbruket förrän till skörden 1962. Och för det tredje var alla dessa revolutionens tre första år fyllda av riklig nederbörd, som framgår av diagram 1.

Kuba har två årstider: den heta regnperioden maj-oktober och den svalare torrperioden november–april. Detta klimatmönster bestämmer kretsloppet i sockerproduktionen. Socker-röret växer under regnperioden och mognar när regnet upphör och temperaturen mildras. Det sköras sedan under torrperioden, då även nya plantor sätts och skott från de kvarstående plantorna tas till vara för odling. Regnbrist kan, om den är svår, göra att sockerrören vissnar, men det är vanligare att torkan tar sig uttryck i lägre sockerhalt i rören. Därför kan en dålig skörd kräva lika mycket arbetskraft, transporter och beredning som en god skörd. Om vi tar kalenderår slår regnmängden och fördelningen, huvudsakligen under maj–november-perioden, igenom i nästa års skörd (januari–juni). Om vi som i diagram 1 räknar året från 1 maj till 30 april och kallar dem 1957-58, 1958-59 osv, slår nederbördsförhållandena igenom i regel i skörden det andra året i årsgruppen.

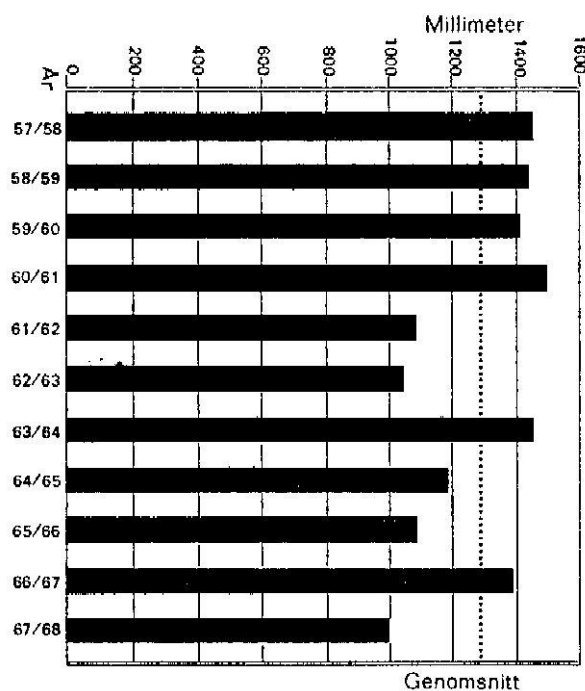

Diagram 1. Årlig nederbörd i hela landet i genomsnitt. (Tolvmånadersperioder som slutar 30 april)

Med denna bakgrund skall vi titta på sockersiffrorna sedan revolutionen tog över (Tab 8).

Tabell 8. Kubas sockerproduktion (i miljoner ton)

1959	6,0	1964	4,4
1960	5,9	1965	6,1
1961	6,8	1966	4,5
1962	4,8	1967	6,1
1963	3,8	1968	5,1 (uppsk)

Källa: 1959-67: Junta Central de Planificaci3n (uppgiften lämnad genom Kubas FN-delegation) 1968: senaste beräkning citerad efter *Granma*.

Efter de första tre goda åren gick kurvan tvärbrant ned. Den förrevolutionära reserven var för länge sedan förbrukad, och stora arealer sockerrörsjord hade lagts under plogen för andra grödor. Dessutom var både 1961-62 och 1962-63 torra år (se diagram 1) Dessutom hade vid skörden 1962 överskottet av lantarbetare, bland vilka säsongarbetarna för sockerskörden traditionellt rekryterades, förbytts i ett underskott.

1964 började resultaten av den nya utvecklingsstrategin att visa sig. Med utvidgade arealer och god nederbörd steg skörden till 4,4 miljoner ton från 3,8 miljoner ton 1963. Och när den steg ytterligare 1965 till 6,1 miljoner ton, föreföll det som om sockerproduktionen tagit sats och var en bra bit på väg mot målet: tio miljoner ton 1970. Det mest slående med 1965 års prestation var att en 30-procentig ökning av sockerskörden kom ett torrt år (1964-65): nederbörden var 18 procent mindre än 1963-64 och under genomsnittet för perioden 1957-68.

Men om vi ser efter noggrannare var denna kombination av ökad sockerproduktion och minskad nederbörd mer skenbar än verklig. Siffrorna månad för månad visar att nederbörden faktiskt låg över genomsnittet under de kritiska månaderna maj–november när 1965 års skörd växte och mognade.¹ Den verkliga torkan satte in i december 1964, för sent för att ha någon

¹ *Granma* 30 juni 1968.

större inverkan på 1965 års skörd. Men sedan, till och med januari 1966, låg nederbörden under genomsnittet varje månad, och siffran för hela trettonmånadersperioden var 27 procent lägre än medeltalet för perioden 1957-68. Därför inverkade torkan med full styrka först på skörden 1966, vilken var på 4,5 miljoner ton och 25 procent mindre än 1965. 1966 var det näst sämsta skördeåret under den revolutionära perioden.

Men det stod snart klart att bättre metoder – nya förädlade sockerrörsarter, tätare plantering och framförallt intensivare gödsling – minskade graden av beroende för sockerskörden av nederbördsmängden. 1967 visade det vanliga sambandet: nederbörden var riklig 1966-67 och skörden ökade till 6,1 miljoner ton, en ökning med 24 procent från 1966. Det avgörande provet var 1968 års skörd. För hela ön var 1967-68 det torraste året under den revolutionära perioden och nummer fyra från botten under hela 1900-talet. Och inte ens dessa totalsiffror ger en klar bild av katastrofens omfattning. De tre östligaste provinserna (Oriente, Camagüey och Las Villas) producerar omkring fyra femtedelar av den totala sockerskörden, och det var just till dessa provinser som torkan koncentrerades. Fidel gav i sitt tal den 13 mars 1968 följande siffror för nederbörden provins för provins, och vi har räknat ut respektive minskning i procent:

Tabell 9. Nederbörden fördelad på provinser (i millimeter)

	1966	1967	Minskning i procent
Pinar del Río	1 558	1 348	13,4
Havanna	1 651	1 242	24,8
Matanzas	1 702	1 338	21,4
Las Villas	1 587	1 042	34,3
Camagüey	1 468	960	34,6
Oriente	1 324	837	28,5

Under sådana förhållanden måste man säga att 1968 års skörd på cirka 5,1 miljoner ton är en väl så fin uppvisning.² Och om man betänker att massor av arbete måste läggas ned under detta svåra år på att förbereda nästa års skörd – framför allt genom intensiv gödsling – inser man att det verkligen finns goda skäl för optimism. Den långa torkan 1967-68 upphörde i maj³, och om regnet håller i sig bara någorlunda hyggligt under resten av tiden när sockerrören växer, så kan 1969 bli ett bra år för skörden.

Men produktionen kommer ändå att ligga långt från tiomiljonersmålet 1970. Fidel understryker fortfarande med emfas att målsättningen inte har ändrats, och han har kommit en bra bit ut på hal is med sitt löfte att målet skall nås. I sitt tal den 13 mars vid Havanna-universitetet sade han:

‘Att vi skall komma fram till en sockerskörd på tio miljoner ton har blivit mer än ett ekonomiskt mål, det är något som förvandlats till en fråga om revolutionens heder, det har blivit måttstocken på revolutionens effektivitet ... Och om en måttstock skall användas på revolutionen är det ingen tvekan om att revolutionen skall hålla måttet.’

² Siffran på 5,1 miljoner bör minskas med åtminstone 100 000 ton, som fick lov att användas till melassproduktion som nödfoder åt boskap som hotades av svält på grund av torkan. Se Raúl Castros i maj-tal i *Granma* 12 maj 1968.

³ Som Fidel sade i sitt tal 30 maj vid invigningen av några vattenvårdsprojekt i provinsen Oriente: ‘Och som vi väl vet började detta år ännu torrare än förra året. De första månaderna regnade det till och med mindre ... i Las Villas, Camagüey och Oriente än det gjorde 1967. Men torkan tycks vara nära slutet, och nu i maj har det varit ett praktfullt regnande: vädret bådär gott för vårt land.’

Detta kan låta överdrivet, och kanske är det så, men det är inget lättsinnigt uttalande av Fidel. Kanske kommer Kuba, trots alla svårigheter och besvikelser de senaste åren, att nå sitt tiomiljonersmål i tid. Vi har mer att säga om dessa problem längre fram i boken.

Olja

I sitt tal i Havanna den 2 januari 1968 på nioårsdagen av revolutionens seger koncentrerade sig premiärministern på Kubas allt värre problem med oljan. Allt sedan USA slog till med ekonomisk blockad mot Kuba sommaren 1960 har nästan all olja till landet kommit från Sovjet.⁴ Oljekonsumtionen sista året före revolutionen (1958) var 3 012 000 ton, och den hade gått upp med 62 procent till 4 867 000 ton 1967. Castro gav inga exakta siffror för varje år, men han sade att det inte varit någon nämnvärd förändring de tre åren 1961-63 och att därefter den genomsnittliga ökningen per år var 5,5 procent. Av dessa siffror kan vi sluta oss till att ökningen 1959 och 1969 måste ha varit stor – mellan 12 och 15 procent. Det verkar troligt att den stegrade expansionen och mekaniseringen av den kubanska ekonomin kommer att öka oljebehovet åtminstone lika mycket som under perioden 1964-68. Kommer Kuba att kunna få all den olja landet behöver? I sitt tal den 2 januari dolde inte Fidel sin oro över detta:

‘Det skall klart sägas ut att Sovjetunionen har gått mycket långt för att förse oss med olja.’
(*Applåd.*) ‘Denna strävan kan ses t ex i ankomsten av 162 tankfartyg 1967 – det betyder ett fartyg ungefär var femtiofjärde timme. Men allt tyder på att denna nations möjligheter att just nu förse oss med olja i takt med våra stigande behov är begränsade. Och vi är i full utveckling, i det avgörande steget i våra ekonomiska framsteg ...’

Arten av dessa ‘begränsningar’ i Sovjets möjligheter att leverera till Kuba är inte klar. Det kan inte vara fråga om för liten produktion, eftersom Sovjet nu kommit upp i en årlig utvinning av 300 miljoner ton olja⁵ och enligt alla beräkningar har ett växande överskott, för vilket nya exportmarknader söks, särskilt i Västeuropa. Kanske är det problem att få fram det nödvändiga tankertonnet, eller också är begränsningarna mera av politisk än teknisk eller ekonomisk art. I varje fall står det klart att oljan är en potentiell flaskhals i den kubanska ekonomin och att en sträng sparsamhet med olja måste iakttas under överskådlig framtid. Detta förklarar de åtgärder Fidel kungjorde i sitt tal den 2 januari, av vilka den för allmänheten viktigaste var ransonering av bensin för privatbilar. I ett senare tal den 19 april gav Fidel bensinransoneringen äran för att alla jordbruksmaskiner hade kunnat hållas i gång under toppmånaderna för sådd och skörd.

Bortsett från de ekonomiska följderna har bensinransoneringen fått viktiga sociala konsekvenser. Eftersom inga bilar importerats för privat bruk sedan 1959, var biltrafiken i sjunkande redan före bensinransoneringen. Efteråt minskade den kraftigt. Havanna torde ha mindre trafik och därmed mindre buller och luftföroreningar än någon annan större stad på västra halvklotet. I en strategisk korsning, där flera huvudgator möts i Malecón, Havannas stora strandboulevard, räknade vi på en minut till 18 bilar som körde i olika riktningar vid en tid som normalt hade varit den stora morgonrusningen. (Det skulle ha behövts flera gånger så många bilar för att fylla upp platsen, och förr i tiden fanns de också där.) Och när vi åkte tillbaka till vårt hotell från Marianao på Femte avenyn en kväll vid sextiden körde chauffören i 100 km/tim utan att göra någon det minsta nervös. Faktum är att privatbilen är på väg ut från

⁴ Castro avslöjade att Kubas inhemska produktion av olja 1967 var 113 000 ton, medan den totala konsumtionen var nära fem miljoner ton. Borrning pågår på många ställen i landet, och nya fyndigheter har upptäckts, framför allt i Guanabo-området tre mil öster om Havanna. Dessutom meddelade Fidel i sitt tal den 19 april på sjuårsdagen av invasionen i Grisbukten, att Kuba hade fått en kredit på 30 miljoner dollar av Rumänien för fortsatt borrning efter olja. På det hela taget är de kubanska ledarna optimistiska om den inhemska oljeproduktionens framtid, men de inser att den knappast kan spela någon viktig roll de närmaste åren.

⁵ *Pravda* 6 februari 1968.

Kuba samtidigt som den dyker upp i allt högre grad i den ekonomiska planeringen och samhällslivet i Östeuropas socialistländer. Vi har tidigare kritiserat vad vi betraktar som motoriseringskatastrofen i Sovjet⁶, och vi tar tillfället i akt att uttala vår uppfattning att avmotoriseringsprocessen på Kuba kommer att bli ytterst välgörande på lång sikt, trots många problem och besvär. Privatbilen är en ojämförlig ojämlikhetsfaktor, och av den anledningen kan dess avskaffande i ett redan ganska motoriserat land betraktas som en nödvändig förutsättning för utvecklingen mot en något så när jämlik livsstil för hela befolkningen.

För att fortsätta en stund till med den här utvecklingen: Kubanerna har haft för mycket att göra med andra problem för att kunna tänka på eller planera utrotningen av privatbilen, och det finns många som medvetet eller omedvetet tänker sig att de nu befinner sig i ett övergående skede, som med tiden skall efterträdas av en remotoriseringstid. För oss verkar det dock ytterst troligt att detta 'övergående skede' kommer att vara ännu många år, kanske årtionden, och att Kuba måste igenom ytterligare ett utvecklingsstadium där det inte finns plats för privatbilen eller ens något behov av den, innan det på nytt är möjligt att introducera privatbilismen.

Naturligtvis kräver detta att vanorna förändras och att det byggs upp ett större och bättre system för kollektiva transporter och om möjligt någonting i stil med kommunala cyklar placerade på strategiska punkter.⁷

En annan aspekt på bensinransoneringen förtjänar att nämnas: den blev dråpslaget mot den fria och den svarta marknaden. Tidigare kunde alla bilägare köra ut på landet och komplettera sina ransoner genom att handla hos privata bönder till priser betydligt högre än de statliga. Denna trafik har minskat, fast inte helt upphört, sedan bensinransoneringen infördes. Vi återkommer till saken när vi diskuterar den privata sektorns problem.

Elektrisk kraft

I sitt tal den 2 januari om oljeproblemet förklarade Fidel att produktion av elektrisk kraft 'är den väsentligaste grundvalen för utveckling i alla länder'. Det är sant, och det ger kraftproduktionen en speciell betydelse som mätare på framstegstakten. Fidel gav siffror för varje år sedan 1958, och vi har räknat ut den procentuella ökningen för varje år. (Tabell 10.)

Tabell 10. Elkraftsproduktion 1958-67

År	Miljoner kilowattimmar	Procentuell ökning från året före
1958	1 795	—
1959	1 993	11,1
1960	2 145	7,6
1961	2 237	4,3
1962	2 258	0,9
1963	2 344	3,8
1964	2 494	6,4
1965	2 592	3,9
1966	2 813	8,5
1967	3 019	7,3

⁶ Se vårt bidrag till Huberman & Sweezy (utg): *Fifty Years of Soviet Power* (New York och London 1968, Monthly Review Press), sid 14-16.

⁷ Troligen på grund av det tidigare beroendet och kopierandet av USA finns det ganska få cyklar på Kuba och inga tillverkas. Cyklar är vanliga bara i staden Cárdenas, fick vi höra, och ingen kunde förklara varför. När vi ställde olika offentliga personer inför problemet, höll de alla med om att Kubas transportproblem i hög grad skulle förbättras med flera cyklar, men det var fullt klart att ingen tidigare tänkt på saken.

Här ser vi ett mönster som vi redan är bekanta med: en kraftig ökning av tillväxten de första åren, på vilken följer först ett kraftigt avbrott i ökningen och sedan på nytt en uppgång och stabilisering efter införandet av den nya utvecklingsstrategin och organisationsreformerna 1963-64. Tillsammans är ökningen av kraftproduktionen, 68 procent från 1958 till och med 1967, inte särskilt hög för ett utvecklingsland, men när flera (efter kubanska förhållanden) stora anläggningar blir klara under andra halvåret 1968 och under 1969, kan man räkna med att produktionen tar ett stort steg framåt.

Nickel

I kapitel 2 berättade vi om våra besök vid nickelverken i Nicaro och Moa på nordkusten i Oriente-provinsen. Båda dessa anläggningar, som ligger i vad kubanerna tror är den största kända nickelfyndigheten i världen⁸, byggdes och ägdes av bolag i USA teknologin är traditionell. Teknologin i Nicaro är traditionell men i Moa är den högst modern och komplicerad och eftersom anläggningen inte var klar när revolutionen tog över, trodde amerikanerna aldrig att kubanerna skulle kunna sköta den. Och de har naturligtvis gjort allt och fortsatt att göra allt för att hindra dem från att hålla den i gång. I Moa fick vi höra den fascinerande historien om ett försök att köpa en mycket komplicerad reservdel, gjord av en höggradigt värmeresistent metall kombinerad med en speciell sorts keramik. Mellanhanden som kubanerna engagerade för affären var inte misstänkt för amerikanerna. När reservdelen kom till Moa-verket, blev de kubanska ingenjörerna utom sig av lycka. Delen verkade perfekt – längd, diameter, allt stämde. Men när de prövade den, fungerade den inte. Keramiken var inte rätt sort. Vad som hänt visade effektiviteten i den amerikanska blockaden. När ordern kom till Freeport Sulphur som hade konstruerat och byggt verket i Moa, begrep de genast att inget annat nickelverk i världen kunde behöva just denna reservdel. De utförde därför ordern till det vanliga priset men isolerade metalltuben med fel sorts keramik, så att när kubanerna försökte använda den så gick det inte alls.

Eftersom nickelverket i Moa inte kunde fungera utan denna del, vände sig kubanerna till socialistländerna för katastrofhjälp. Två forskarlag, ett från Tjeckoslovakien och ett från Sovjet, åtog sig uppdraget att få fram en reservdel som fungerade, och båda hittade lösningar, tjeckerna först och ryssarna ungefär en månad senare.

Men det var främst genom sin egen uppfinningsriktighet som kubanerna lyckades hålla i gång nickelproduktionen och slutligen t o m helt bemästra den avancerade teknologin i Moa-verket. José Alemany, den unge chefen i Moa som tycks ha större del i dessa framgångar än någon annan, berättade för oss att vissa detaljer fortfarande måste hämtas från socialistländerna, men att huvudparten av reservdelarna numera kan tillverkas vid deras egen maskinverkstad.

Siffrorna för nickelproduktionen, som de presenterades av Fidel i hans tal den 2 januari, återges i tabell 11 (med tillägg av procentuella förändringar). Som synes har det varit nästan lika många år av nedgång som av framsteg i produktionen, men på de sista åren har framgångarna uppvägt nedgången. Och i september 1967 passerades en milstolpe i Nicaro, när för första gången månadsproduktionen (1970 ton) passerade det tidigare månadsrekordet (1912 ton), som sattes 1957, när amerikanerna fortfarande hade kontrollen.⁹

⁸ Malmen innehåller även 40-50 procent järn, som med förbättrad reningsteknik kan bilda grunden för en inhemsk järn- och stålindustri.

⁹ *Granma* 23 juni 1968.

Kuba kan sälja allt nickel det kan producera, och metallen har redan gått om tobak som landets näst största (efter sockret) exportvara. De största kunderna är Sovjet, Tjeckoslovakien och Kina, men Frankrike och några andra kapitalistländer köper också.

Allt detta vållar svår huvudvärk i Washington, som enligt president Dorticós är 'lika intresserade av nickel som av krig i Vietnam'. USA vägrar att importera stål som innehåller kubanskt nickel och gör i övrigt sitt bästa för att sabotera försäljningen. Men alla ansträngningar har varit förgäves, och man kan till och med säga att de för USA i det långa loppet varit mest till skada för dem själva. Genom att behärska sin nickelindustri och bryta blockaden har Kuba vunnit en seger som har mer än ekonomiska konsekvenser. Kuba har vunnit viktiga erfarenheter och dessutom, vilket är ännu viktigare, en självkänsla som kommer att bli till stor nytta under kommande år.

Tabell 11. Nickelproduktion

	<i>Ton</i>	<i>Procentuell förändring per år</i>
1958	18 000	–
1959	17 880	– 0,1
1960	14 520	–18,8
1961	18 120	+24,8
1962	24,900	+37,4
1963	21 630	–13,1
1964	24.060	+11,2
1965	29 134	+21,1
1966	27 854	– 4,4
1967	34 900	+25,3

Boskap

Som vi påpekade i förra kapitlet, tilldelades i den nya utvecklingsstrategin av 1963-64 boskapskötseln den näst viktigaste rollen, på andra plats efter sockret. Framstegen har tills nu varit imponerande, även om de ännu inte i någon högre grad kommit konsumenterna till godo. Det första problemet var att öka storleken på landets boskapsstam, och detta fordrade fortsatta inskränkningar i slaktens omfattning, varför det inte blev någon stor ökning av kötttillgången för konsumenterna. Enligt Fidels tal den 2 januari omfattade boskapsstammen 1961 5 776 000 djur och hade 1967 ökat till 7 146 800 – en ökning på 24 procent.

Ännu viktigare var det att förbättra boskapsstammens kvalitet. De flesta kubanska nötkreaturen var av zebu-ras, seg och väl anpassad till klimatet men dålig producent av kött och mjölk. ('dessa vresiga, ilskna djur', var Fidels beteckning på dem i hans tal den 13 mars.) För att klara detta problem importerades över tio tusen renrasiga avelstjurar, och ett landsomfattande program för artificiell insemination byggdes upp från grunden. Före 1959 fanns det inte en enda seminexpert på Kuba. Nu finns det över tre tusen (enligt Fidel den 13 mars).

Vi besökte huvudseminstationen utanför Havanna, där de bästa tjurarna finns, bland dem en jättelik Holstein från Kanada som heter Black Velvet och uppges vara Fidels favorit för närvarande. Om de flesta läsare vet lika litet om tekniken som vi gjorde, finner de kanske en liten utveckling instruktiv.

Tjurarnas intresse för att göra en insats väcks på så sätt att de placeras utomhus i avbalkningar, som några antagligen mycket attraktiva kor paraderar framför. Tjurarna leds sedan fram till en ställning, över vilken en kohud draperats. Arrangemanget är inte särskilt konstfullt gjort men tycks duga bra för den upphetsade tjuren som med stor iver bestiger ställningen.

Under den sitter en semintekniker och hanterar en konstgjord vagina som är gjord av gummi och hålls vid rätt temperatur i ett hölje fyllt med varmt vatten. I slutet av gummivaginan finns ett provrör, där sperman samlas upp när tjuren ejakulerar. Sperman förs sedan till laboratoriet, där den genom dropprör släpps ned i en rad små hål i något som liknar ett torrt isblock. Där fryser sperman till små tabletter, ungefär hälften så stora som en albyl. Dessa tabletter läggs ned i små långhalsade flaskor som stoppas ned i mjölkflaskstora behållare fyllda med flytande kväve. I denna enorma kyla håller sig sperman oföränderlig. När den skall användas löses tabletterna i en vätska av rumstemperatur, varvid spermatozoerna genast återfår sin fulla aktivitet, en mycket fascinerande process att studera under mikroskopet. Det var också mycket fascinerande att höra att seminestationen fortfarande har kvar frusen sperma från Rosafé Signet, Kubas mest berömda tjur, innan han dog. På det här sättet fortsätter alltså Rosafé Signet att göra sin insats för förädlandet av Kubas boskapsstam. Vi fick inte tillfälle att följa den andra halvan av operationen – befruktningen av kon. Men vi fick klart för oss att utbildning, skicklighet och erfarenhet hos seminexperten är viktiga saker, om framgången skall bli högprocentig. Det finns seminestationer på strategiska punkter runt ön, och teknikerna går ut därifrån och betjänar gratis både privata boskapsägare och statsjordbruk.

De kubanska ledarna är mycket optimistiska över de resultat de väntar sig av detta ambitiösa program för genetisk förädling av boskapsstammen. Fidel sade i sitt tal den 2 januari att en halv miljon F-1 (första generationens korsning av zebu och holstein) börjar producera mjölk inom 36 månader, alltså de tre åren 1968-70. Redan nu har några F-1:or under speciellt förmånliga förhållanden börjat producera tjugo till trettio och ännu fler liter mjölk dagligen,¹⁰ men det är långt över det beräknade medeltalet för hela ön. En välinformerad person vi talade med trodde att åtta liter om dagen skulle bli ett rimligt medeltal för dessa F-1:or. Det betyder att mjölkproduktionen kan väntas stiga till 1,2 miljarder liter om året 1970. En aning om vad detta betyder får man när man vet att den statliga inköpsorganisationen år 1967 bara fick in 324 miljoner liter.¹¹

Men liksom så mycket annat på Kuba står dessa rosenröda förväntningar på framtiden i skarp kontrast mot dagens mörka verklighet. De nya korna har ännu inte börjat producera någon större mängd mjölk, och den svåra torkan 1967-68 vållade en kraftig nedgång i produktionen hos de gamla korna (framför allt därför att både naturligt och syntetiskt foder förstördes). När vi var på Kuba (februari-mars 1968) hade mjölkransonen dragits in för alla utom barn under sju år och åldringar över 65 år. Och nästa månad hade situationen blivit ännu värre. I sitt i maj-tal presenterade Raid Castro siffror för Camagüey-provinsen (där han talade), som belyser krisens allvar. (Tabell 12)

Tabell 12. Dagliga mjölkuppköp av den statliga inköpsorganisationen i provinsen Camagüey

1 mars	126 000 kg
31 mars	124 000 kg
10 april	114 534 kg
29 april	90 387 kg

När torkan upphörde i maj började situationen otvivelaktigt att förbättras. Och när de nya korna kommer i produktion, kommer de att förbättra läget för lång tid framåt. Det hoppas man i varje fall.

¹⁰ 'Rosafé Signet: A Dairy Project Is Developed', *Granma* 16 juni 1968.

¹¹ Enligt Fidels tal den 13 mars. Distributionen är naturligtvis mindre än produktionen eftersom en del mjölk konsumeras på gården eller säljs ev bönderna på den fria marknaden. Men det är rätt säkert att om produktionen ökar till något i stil med 1,2 miljarder liter kommer det mesta att säljas till staten.

Odlad jord

Ett av de mest iögonenfallande missförhållandena på det förrevolutionära Kuba var existensen av å ena sidan stora mängder oanvänd jord och å andra sidan desperat fattiga och kroniskt arbetslösa människor. Mot denna bakgrund förvånar det föga att den revolutionära regeringen från första stund efter maktövertagandet ägnat stor kraft åt att få nya jordar i produktion. Bulldozers, traktorer och t o m tanks sattes in för att rensa tusentals kvadratmil från busksnår och marabu. 1958 odlades 2 379 103 hektar jord enligt Fidels tal den 2 januari. 1967 hade arealen ökat med 56 procent till 3 711 800 hektar. Och fortfarande är en militärt organiserad, högt mekaniserad brigad som kallas Che Guevara-brigaden i hårt arbete med att rensa ytterligare några tusentals hektar. Ser man prestationen som sådan är denna uppodling mycket imponerande. Men om den alltid har inneburit den förståndigaste användningen av tillgängliga resurser är en annan fråga.¹²

Ägg

Utan någon tvekan har den kubanska revolutionens största ekonomiska framgång varit produktionen av ägg. Eftersom detta var det område där de nya organisationsprinciperna från 1963-64 först prövades och där bästa resultaten uppnåts, kan det vara givande att citera hela Michel Gutelmans skildring av vad som hände:

‘Ägg-kombinatet var ett slags antecipation. Det var resultatet av intuition som gav fart åt de nya organisationsprinciperna och samtidigt erbjöd en möjlighet att klart formulera de nya principerna. Äggprojektet, som kom till 1963 på premiärminister Fidel Castros personliga initiativ, gav många nyttiga lärdomar.

Fram till 1963 var äggproduktionen i händerna på en hel mängd statsjordbruk, för vilka äggen bara var en produkt bland många andra. Denna uppdelning kombinerad med produktionsenheternas relativa maktlöshet, resulterade i låg produktion och låg produktivitet. Riktiga ‘äggfabriker’ existerade, men frånvaron av samordning med ekonomins övriga grenar orsakade många bakslag. Resurstillgången berodde på variationerna i utrikeshandeln, och det togs inte tillräcklig hänsyn till kvaliteten på importerat foder. Ibland saknades mineral, ibland vitaminer eller spannmål. (Problemet var inte främst tillgången på utländsk valuta utan snarare den rationella användningen av den.) Distributionssystemet var delvis i upplösning och led av de hemsökelse som drabbade departementet för inrikeshandeln och transportväsendet.

Inrättandet av kombinatet som integrerade alla produktionsenheter – på alla de jordbruk de var knutna till – och nya metoder för produktion och distribution förändrade på mycket kort tid hela situationen. Man kan rentav säga att framgången var sensationell. I januari 1964 steg äggproduktionen till 13 miljoner enheter. I januari 1965 nådde den 69 miljoner, och under 1966 gick den ofta över 90 miljoner i månaden. Under vissa stora värpningsperioder producerades över 120 miljoner ägg på en månad. Det var inte bara fråga om höjda kvantiteter; även kvaliteten på förpackningarna (sex ägg per kartong) förbättrades och nådde internationell standard. Produktionskostnaden per enhet sjönk med cirka 30 procent. Denna framgång gjorde det möjligt att avskaffa äggbranschen inom ett år och även exportera ägg under perioder av god tillgång. 1965 exporterade Kuba för första gången ägg till Italien ...’¹³

Traktorer

Antalet traktorer i jordbruket (alla importerade naturligtvis) steg från 9 200 1969 till 35 000 1967 (enligt Fidels tal den 2 januari). Denna våldsamma ökning av traktorantalet har spelat en avgörande roll för de framgångar som uppnåts inom jordbruket. Den har också, som vi skall se, bidragit till att skapa vissa problem.

¹² Se nedan kap. ”Resursutnyttjande”

¹³ Michel Gutelman, a.a. sid 133-134.

Diverse produkter

I stället för att fortsätta dra fram statistik om olika produkter avslutar vi denna del av vår framställning av det revolutionära Kubas ekonomiska framsteg med att återge en del av en tabell som heter 'Cuba: Some Industrial Productions' och ingår i ett dokument som lades fram vid en konferens under FN:s beskydd 1967.¹⁴

Tabell 13. Produktion av diverse varor

Produkter	Enhet	1963	1966
Skor (läder)	Miljoner par	11,8	12,6
Tvättmedel	Tusen ton	12,9	14,3
Öl	Miljoner liter	89,3	99,2
Förädlad vegetabilisk olja	Tusen ton	32,1	45,8
Torrmjök	Tusen ton	49,4	61,3
Pastöriserad och vanlig mjök	Tusen ton	147,1	325,1
Smör	Tusen ton	2,2	2,7
Bröd	Tusen ton	153,5	376,1
Mjölvaror	Tusen ton	22,3	33,9
Cigarretter	Miljoner paket	15,3	58,4
Bomullsvaror	Milj. kvadratm	60,4	92,9

Det är alltså fråga om varor för masskonsumtion, och den genomsnittliga ökningen under treårsperioden uppgår till drygt 45 procent.

Detta förefaller vara ett bra resultat, och på ett sätt är det också det. Men å andra sidan får man inte av detta dra slutsatsen att behovet av konsumtionsvaror är på god väg att fyllas. Det finns däremot skäl att anta, även om vi inte har några jämförbara siffror för senare tid, att konsumtionen sedan 1966 ytterligare pressats ned till förmån för export och investeringar. Nästan alla vi talade med var överens om att varuknappheten blivit värre sista året, och Fidel förklarade helt öppet i sitt tal den 2 januari att 1968 kunde 'betraktas som ett av de bistraste åren under revolutionen'. Bortsett från verkan av torkan – som inte på något sätt begränsades till socker och boskap – kom en viktig del av förklaringen i Fidels tal den 13 mars, där han presenterade de statliga investeringssiffrorna. 1967, sade han, var totalsumman 979 miljoner pesos (officiellt 1 peso = 1 dollar) eller 27,1 procent av den tillgängliga bruttonationalprodukten – en mycket hög procent ur alla synvinklar. Men hans beräkning för 1968 låg på inte mindre än 1 240 miljoner, alltså plus 26,7 procent på ett enda år och 31 procent av den beräknade bruttonationalprodukten!¹⁵ 'Vi tror', sade han vidare, 'att inget annat underutvecklade land i dag gör något ens på långt när – inte ens på långt när – liknande detta slag av ansträngning.' Detta är troligen alldeles sant, och eftersom det som investeras inte kan konsumeras, förklarar det mycket av de ytterst knappa livsvillkoren på Kuba i dag, vilka kommenteras i så hög grad av alla besökare på ön.

Men innan vi lämnar ämnet, måste vi påpeka att den kubanska knappheten inte alls liknar den i 'den fria världens' underutvecklade länder. I dessa bärs fattigdomens börda av arbetare, bönder, arbetslösa osv, vars inkomster är mycket låga eller inga alls, och som vanligen utgör till 90 procent av befolkningen. Medelklassen lever i relativt välstånd och den styrande oligarkin i utmanande lyx. Affärerna är fulla av varor bara därför att det ekonomiska systemet hindrar den stora majoriteten från att köpa vad som finns i dem. Den ytliga betraktaren ser

¹⁴ *Industrial Development in Cuba: Report Presented by the Cuban Delegation to the International Symposium on Industrial Development*. 1967. (Stencil.)

¹⁵ Fidel gav också följande investeringssiffror för tidigare år (i miljoner pesos): 1962: 607,6; 1963: 716,8; 1964: 794,9; 1965 827,1; 1966: 909,8.

ingen knapphet, för större delen av folket finns det inget annat än nöd. Hur rätt hade inte den kubanske pojke som sade till José Yglesias: Mexico hade råd att köpa ett par skor hur många tror ni det skulle bli kvar i affärerna?¹⁶

Det viktiga är att på Kuba *har* alla råd att köpa ett par skor, och därför finns det aldrig några kvar i affärerna. Och likadant är det med alla andra konsumtionsvaror. Förklaringen är tvåfaldig: Först och främst är minimilönen på Kuba 8,5 pesos i månaden, och en stor procent arbetare tjänar två eller tre gånger så mycket. Dessutom är det brist på arbetskraft, så att varje arbetsför person kan få arbete och många familjer har två eller flera inkomsttagare. För det andra är genomsnittshyran mycket låg, utbildning och hälsovård är gratis och ransonerade varor mycket billiga. Resultatet är en stor volym 'fri' köpkraft som tävlar om en mycket begränsad mängd varor. Under dessa förhållanden blir den knapphet som döljs i andra länder fullt synlig för alla. Dessutom berör den hela befolkningen, även toppskiktet och medelklassen som skulle klara sig bra i andra länder. Med andra ord känner alla av bristerna, och detta ger ibland intrycket att det är något värre än det verkligen är.

För sanningen är, att alla de brister som alla kubaner har att stå ut med inte är tillnärmelsevis så svåra som de som drabbar den stora massan av latinamerikaner. På denna punkt och också i fråga om de metoder den revolutionära regeringen tänker använda för att komma över varuknappheten, är den citerade rapporten om industriell utveckling korrekt och instruktiv. I sin diskussion av vad den kallar 'den bristande balansen mellan tillgång och efterfrågan på konsumtionsvaror' säger rapporten:

'Grunden för denna bristande balans är ... den snabba höjningen av inkomstnivån för majoriteten av befolkningen och bristen på kapacitet för att tillgodose denna nya efterfrågan genom en snabbare ökning av den inhemska produktionen.

Resultatet har blivit nödvändigheten att införa ransoneringar av olika slag och omfattning.

Det står klart att nivån på tillgången av varor i de ransonerade kategorierna är högre än genomsnittskonsumtionen i majoriteten av de latinamerikanska länderna och mycket större när man jämför med arbetare och jordbruksbefolkning i dessa länder. Men denna jämförelse är inte tillfredsställande för en revolution med socialistiska mål. Ännu mindre är det vår avsikt att eliminera den bristande balansen genom prishöjningar.

Den enda acceptabla vägen ut – och det är den vägen den kubanska revolutionen valt – är snabbast möjliga ökning av tillgången tills den kommit i balans med befolkningens inkomster, och slutligen en stadigt växande höjning av levnadsstandarden.¹⁷

Många av de problem vi diskuterar i följande kapitel står i direkt relation till vägarna och sätten att nå dessa mål.

¹⁶ José Yglesias: *In the Fist of the Revolution*, New York 1962, Pantheon Books, sid 102.

¹⁷ *Industrial Development in Cuba*, a.a. sid 28-29.

Den privata sektorn

Av praktiska skäl bör det kanske påpekas att hela den kubanska industrin hörde till den privata sektorn när revolutionen kom till makten. Dess storlek har successivt minskat och den statliga sektorn i motsvarande grad ökats i olika omgångar, som vi här bara behöver skildra mycket kort.

Återtagande av orättfången egendom

Under Batistas regim hade diktatorn och hans hejdukar byggt upp stora förmögenheter genom våld, bedrägeri och korruption. Delvis rörde det sig om utländska bankkonton och andra tillgångar som den revolutionära regeringen inte kunde komma åt, men det fanns också egendomar, fabriker osv på Kuba, och dessa tog regeringen i beslag. På samma sätt har egendom som tillhör flyktingar som lämnar landet övertagits, en process som började med revolutionens triumf och fortfarande pågår. På så sätt har regeringen fått hand om huvudparten av de bostäder som hörde till den forna överklassen (huvudparten av dem används som hem för internatelever).

Den första landreformen

Landreformen av den 17 maj 1959 lade grunden för både den privata och den statliga jordbrukssektorn som de ser ut idag. Med vissa undantag konfiskerades lantegendomar på över trettio *caballerías* (cirka 250 hektar). Större delen av denna jord gavs direkt till arrendatorer, statare och jordlösa jordbrukare. Dessa småbönder, organiserade i *Asociación Nacional de Pequeños Agricultores* (ANAP), bildar nu huvuddelen av dagens privata sektor inom jordbruket. Den ursprungliga avsikten var att resten av den konfiskerade jorden skulle odlas av kooperativer. Men den kooperativa idén slog aldrig igenom, och i stället uppstod statsjordbruk.

Det är omöjligt att ge exakta siffror på effekten av 1959 års landreform, eftersom dess genomförande sammanföll med två andra åtgärder som också påverkade ägareförhållandena till jorden. Den första var lagen av den 6 juli 1960, vilken antogs som repressalier upphävandet den amerikanska sockerkvoten. Genom denna lag nationaliserades all USA-ägd egendom både inom jordbruket och andra grenar av ekonomin. Och den andra var lagen av den 13 oktober 1960, som nationaliserade alla större privata företag, inklusive de kubanskägda sockerbruken jämte all jord som hörde till samma ägare (personer eller bolag). När alla dessa åtgärder vidtagits, hade den privata sektorn inom jordbruket den struktur som visas i tabell 14.

Tabell 14. Den privata sektorn 1961

Storlek	Antal	Tusental hektar
Under 67 hektar	154 703	2 348,1
67-134 hektar	6 062	607,5
134-268 hektar	3 105	610,3
268-402 hektar	1 457	507,6
över 402 hektar	592	377,5
Summa	165 919	4 451,0

Källa: *Panorama Económico Latinoamericano*, nr 221, Havanna 1967.

Den andra landreformen

Som vi ser i tabell 14, karakteriserades det kubanska jordbruket av en mycket ojämn jordfördelning.¹ Relativt stora egendomar på hektar svarade för 47 procent av den privatägda jorden, trots att de bara utgjorde 7 procent av det totala antalet gårdar. Och eftersom den privata sektorn vid denna tid omfattade ungefär 56 procent av all brukad jords, ser man att över en fjärdedel av landsbygden var i händerna på en liten grupp av storbönder – totalt cirka elva tusen, som tillsammans med sina familjer utgjorde knappt en procent av öns hela befolkning.

Detta var en landsbygdsbourgeois i ordets fulla betydelse och den var som man kunde vänta till största delen fiendlig mot revolutionen. Denna fiendlighet tog sig många uttryck: de spred rykten och pessimism på landsbygden, de saboterade produktionen både direkt och genom att låta sina gårdar förfalla innan de lämnade landet, men framför allt utgjorde de en social bas för den kontrarevolutionära gerillan, rekryterad framför allt bland exilkubaner och beväpnad av CIA. Escambray-bergen i Las Villas-provinsen var scenen för särskilt svåra sammandrabbningar i början av 60-talet, och möjligheten fanns hela tiden för en ny och större Grisbuktsinvasion. Under dessa förhållanden beslöt den revolutionära regeringen, enligt sin princip att anfall är bästa försvar, att likvidera den kontrarevolutionära landsbygdsbourgeoisien. Resultatet blev den andra landreformen, 13 oktober 1963 som konfiskerade alla egendomar på över 67 hektar. Därefter omfattade den privata sektorn ungefär 3,6 miljoner hektar (39 procent) och den statliga sektorn 5,5 miljoner hektar (61 procent), enligt siffror som anförs hos Gutelman.²

Den privata sektorns roll i jordbruket

Sedan 1963 har det varit en gradvis och långsam förändring i balansen mellan den privata och den statliga sektorn till förmån för den senare. Enligt det kubanska dokument som presenterades vid FAO-mötet i Rom 1967 var fördelningen av jord mellan de båda sektorerna år 1966: den statliga sektorn 65 procent, den privata sektorn 35 procent.³ Den senare bestod av omkring 200 000 produktionsenheter i olika storlekar upp till 67 hektar. De privata jordbruken fördelade sig efter huvudprodukter på det sätt som framgår av tabell 15.

Tabell 15. Privata jordbruk fördelade på huvudsaklig produktion

Tobak	17,6
Sockerrör	17,1
Boskap	16,1
Rotfrukter	15,4
Kaffe	13,9
Spannmål	10,5
Övrigt	9,4
Summa	100,0

Källa: se not 5.

Som synes är den privata sektorn inte alls specialiserad på någon eller några få produkter utan spelar en roll inom alla huvudgrenar i det kubanska jordbruket. Dess relativa betydelse för den totala försörjningen förstås bäst genom procenttalen för den statliga upphandlingen hos de privata jordbruken av de viktigare jordbruksprodukterna (Tabell 16).

¹ Gutelman, a.a. sid 58.

² Ibid. sid 58. Gutelman anmärker att fastän de 'grundläggande och officiella' skälen för andra landreformen var av politisk natur, var åtgärden 'också otvivelaktigt motiverad av rent tekniska överväganden, eftersom de medgav en omgruppering av de statliga enheterna, som dittills varit mycket splittrade och uppdelade på små lotter'.

³ *Agricultural and Livestock Production in Cuba, 1965-1967*, sid 554. Materialet i detta och följande stycken är hämtat från denna källa (sid 154-155).

Tabell 16. Privatproduktionens procentuella andel i statens uppköp av vissa jordbruksprodukter

Totalt a)	30	Grönsaker c)	69
Socker	32	Frukt	69
Kött	20	Kaffe	83
Mjölk	40	Tobak	90
Rotfrukter b)	58	Kakao	95

a. 1965, b. inkl. bananer, c. inkl. pumpor.

Källa: se not 3.

Sedan 1965 har det varit en tendens att dessa inköpsprocent sjunker. Detta beror både på den privata sektorns långsamma minskning och på de nya investeringarna, som huvudsakligen görs och kommer att göras inom den statliga sektorn. Den privata sektorns betydelse är dock betydligt större för den totala ekonomin än vad inköpssiffrorna visar. Det beror på att en stor men ej redovisad del av de privata jordbrukens produktion antingen förbrukas direkt av bönderna och deras familjer eller också säljs på den fria marknaden. (Vi fick höra att mindre än 30 procent av vissa produkter i den privata sektorn säljs till staten.)⁴

Motsättningar inom den privata sektorn

Det råder ingen tvekan om att den privata sektorns småbönder tillsammans med landsbygdens och städernas proletariat från början varit en av grundpelarna för revolutionen. Likvideringen av landsbygdsbourgeoisien genom den andra landreformen var därför ganska lätt att genomföra, eftersom den stöddes av småbönderna, och den nästan totala frånvaron av kontrarevolutionär aktivitet på landsbygden efter 1963 kan hänföras till samma grundläggande förhållande. Ingen vet bättre än Fidel Castro att ett påtagligt missnöje bland småbönderna skulle spränga den klassallians, som hittills gett den revolutionära regimen dess orubbliga styrka och stabilitet. Och ingen har tydligare och klarare försäkrat och lugnat småbönderna att den andra landreformen var den sista och att deras ställning i framtiden helt skall respekteras. Vid tiden för reformen sammanfattade han den revolutionära regeringens politik så här: 'Vi kan slutgiltigt fastslå att de små landägarna skall få bruka sin jord som de finner lämpligt, antingen som enskilda bönder, som enskilda medlemmar av kredit- och servicekooperativerna eller som medlemmar i jordbruksföreningarna, precis som de själva önskar.'⁵ Och på senare år har samma löfte upprepats i många sammanhang och många formuleringar. Det är säkert ingen överdrift att påstå att ingenting i den revolutionära regeringens politik är hårdare fastslaget.

Från kortsiktig ekonomisk synpunkt och även från politisk synpunkt kan existensen av den privata sektorn betraktas som en viktig tillgång och stabiliserande faktor. Småbönderna producerar inte bara en stor del av sin egen mat utan kompletterar också på ett värdefullt sätt genom försäljning på den fria marknaden de förnödenheter som når konsumenten genom de statliga kanalerna. Vi återkommer senare till problemet med den fria marknaden. Här vill vi bara påpeka att det material vi samlade in övertygade oss om att försörjningsläget i landet var betydligt bättre än man kunde tro, om man bara ser till statistiken och vad folk säger i Havanna. Det är inte bara på själva landsbygden utan även i småstäder och i provinshuvudstäder som konsumenterna har och drar fördel av möjligheten att köpa direkt från bönderna. Och detta är kanske det avgörande skälet till att missnöjet i hög grad koncentreras till huvudstaden (ytterligare ett problem som vi skall återkomma till).

De positiva sidorna av den privata sektorns existens inom jordbruket är följaktligen: (1) att småbönderna som har revolutionen att tacka för praktiskt taget allt kommer att fortsätta stödja

⁴ Not saknas

⁵ Ibid. sid 153.

den så länge den gynnar dess intressen, och (2) att produktionen inom den privata sektorn inte bara är en viktig del av de statliga uppköpen utan också, genom självhushåll och fri marknad, ett viktigt komplement till vad konsumenterna kan köpa från statliga organ. Men det finns också negativa sidor som, enligt vår uppfattning och troligen även de kubanska ledarnas, ett socialistiskt land kan bortse ifrån bara på egen risk. En av dessa, småbrukets tekniska efterblivenhet, är allmänt erkänd och har ofta framhållits av kubanerna och behöver inte ytterligare utvecklas här.⁶

Den andra dominerande negativa sidan är mindre utredd, eller det talas åtminstone mindre om den, men vi betraktar den inte som mindre betydelsefull. Vi syftar på den både socialt och moraliskt nedbrytande effekten av privat företagsamhet som sådan. Småbönderna stöder revolutionen därför att den gjort dem stora tjänster, men av detta följer inte att de är revolutionärer eller att de som klass kan väntas bli revolutionära. Tvärtom är de småborgare med alla de karaktärsdrag och beteenden man kan vänta av småborgare: inriktning på affärer och pengar, egoism, girighet, lokalpatriotism, låg kulturell standard, cynism. Och den objektiva situationen på Kuba är sådan att de både har frihet och möjlighet att handla efter sin (socialt betingade) natur och även göra sig rika på utvecklingen.

Självfallet tänker vi inte på något i stil med kapitalistiska miljonärer när vi talar om att 'göra sig rika', och lika självfallet inser vi att det handlar om fattiga, faktiskt förfärligt fattiga småbönder. Men vi anser ändå uttrycket riktigt och hänvisar till ett mycket verkligt men alltför förbisett fenomen. För att förstå detta måste man komma ihåg att 67-hektarsgränsen för privata jordbruk medger vad som i många länder betraktas som storjordbruk. Och när man betänker att många av dessa större jordbruk upptar den bästa jorden, måste man inse att vad kubanerna kallar för småbönder i USA motsvarar vad vi skulle kalla för innehavare av blomstrande familjejordbruk

Så vitt vi vet finns det mycket litet publicerat om struktur, funktionssätt, inkomstnivå osv i den privata jordbrukssektorn, men vi fick fram här och där genom samtal och diskussioner en hel del information som kastar visst ljus över problemen. Till exempel:

– Bara 30 procent av jorden på ön är i privat ägo, men av odlingsbar (dvs bra) jord är det 43 procent.⁷

– Självvägande bönder med inkomster på tio, femton, ja t o m tjugo tusen pesos om året är inte ovanliga. Detta bör jämföras med att regeringsmedlemmar tjänar 700 pesos i månaden (8 400 om året) och tekniker och andra specialister i industrin kan Tomma upp i tio tusen om året. Det står alltså klart att de rikaste kubanerna idag, bortsett från ett fåtal kvarvarande privatpraktiserande läkare, är självvägande bönder.

– Den privata sektorn sysselsätter i dag, utom ägarna och deras familjer, nästan 60 000 arbetare. Detta bevisar att det fortfarande existerar kapitalistiska förhållanden på landsbygden i icke ringa omfattning. Dessa löntagares status är inte klar för oss, men vi fick intrycket att åtminstone en del är anställda vid statsjordbruken och tar extraarbete hos bönderna. Dessa privata anställningar är för det mesta förbjudna, men de tycks tolereras både av politiska och ekonomiska skäl. (Ingripanden skulle kräva polisstatsmetoder och skulle dessutom bli mycket impopulära både bland bönderna och de anställda och skulle dessutom vålla svåra störningar i produktionen.)

⁶ Se t ex Fidels tal den 6 januari 1968 vid invigningen av ett nytt bostadsområde i Havannas gröna bälte. Detta tal innehåller enligt vår uppfattning en diskussion av hur regeringen på längre sikt tänker lösa småbondeproblemet.

⁷ Dessa siffror är inte strikt jämförbara med de tidigare presenterade, när det gäller den relativa storleken av den statliga och privata sektorn inom jordbruket. Här finns även siffrorna för icke odlingsbart land med, vilket de inte gjorde i tidigare jämförelser.

Hur är det möjligt för dessa bönder, eller åtminstone ett skikt av dessa bönder, att göra sig så goda vinster under en socialistisk regim?

Framför allt är det därför att staten behöver deras stöd och *vill* att de skall tjäna på det. Staten betalar därför priser för deras produkter, som är lönande för de bättre skötta jordbruken, och köper allt de kan producera. Och den tillåter de mindre och föga specialiserade jordbruken att sälja sina grönsaker, kycklingar, mjölk, frukt osv på den fria marknaden till priser som är flera gånger högre än de officiella.⁸

För att undvika missförstånd: vi kritiserar inte den revolutionära regimen för denna politik mot den privata sektorn inom jordbruket. Vi tvivlar inte på att denna politik – bortsett från detaljer som vi inte är i stånd att bedöma – är klok och nödvändig. Men vi tror också att det är önskvärt att diskutera följderna av denna politik och inte dölja det höga pris ett socialistiskt samhälle måste betala för fortsatt lojalitet från en småborgarklass, som den inte har råd att bli fiende med och som den inte är stark nog att införliva med det socialistiska systemet.

En del av det pris som måste betalas är ekonomiskt genom att en stor del av landets bästa jord fortsätter att brukas med efterblivna metoder. Så länge som den statliga sektorn är lika underutvecklad och kännetecknas av låg produktion, är detta inte särskilt allvarligt. Det är däremot utan tvivel allvarligt att behöva betala det sociala och moraliska priset för att ha en stor befolkningsgrupp på tio procent eller mera (200 000 privata jordägare plus familjer och anställda) som permanenta 'smittbärare' av borgerlig mentalitet och åskådning.

Inte ens detta skulle spela så stor roll om denna befolkningsgrupp var isolerad från resten, levde sitt eget liv och klarade sig bäst den kunde. Men så är det naturligtvis inte. De självägande bönderna och resten av befolkningen står i nära kontakt med varandra, både i det dagliga livet och, i synnerhet, genom den fria marknaden. På detta sätt finns de självägande bönderna mitt i ett socialistiskt samhälle som en härd för borgerliga idéer och värderingar och följaktligen som en infektionsrisk mot vilken få övriga grupper i samhället ännu kan anses immuna. Det är i varje fall mycket svårt för ett folk som i århundraden utsatts för exploateringens och klassväldets fador och barbari att tillägna sig de nya värderingar och attityder som är den enda förutsättningen för en blomstrande socialism och kommunism. Dessa svårigheter mångdubblas om de invalidiserande följderna av kolonial underutveckling samtidigt skall övervinnas. Och det blir naturligtvis ännu svårare om en väsentlig grupp av befolkningen på grund av sin bindning vid de gamla produktionsmetoderna inte kan vara med i frigörelseprocessen utan tvärtom måste göra motstånd mot förändringarna.

Kuba av i dag har olyckligtvis – och oundvikligt – att kämpa med detta handikapp.

Den privata jordbrukssektorns framtid

De revolutionära ledarna vet lika bra som någon annan att den enda lösningen på problemen inom den privata sektorn är att avskaffa den. Men de vet också att detta inte kan ske på kommando och att det måste ta tid. Därför har de bestämt sig för en strategi som med risk för överschematisering kan sammanfattas under de tre rubrikerna 'Motstånd', 'Utnötning' och 'Överflöd'. De hänger intimt ihop, särskilt de två sista, men de kan enklast diskuteras var för sig.

⁸ José Yglesias, som tillbringade flera månader första halvåret 1967 i Mayarí på Orientes nordkust, citerar en gammal arbetare som sade att 'priserna i regeringens butiker är ungefär som före revolutionen, men campesinos tar som regel tre gånger så mycket för sina kycklingar och grönsaker'. (*In the Fist of the Revolution*, sid 139.) Detta kan tyda på en ännu större skillnad mellan regeringens inköpspriser och den fria marknadens priser. Vi har inte kunnat bedöma hur riktig och representativ denna uppgift är.

Motstånd. Det viktigaste i detta sammanhang är att begränsa den fria marknadens omfattning och lönsamhet, så långt som möjligt utan en omfattande kontroll av bönderna. Detta kan man göra genom att försvåra kontakterna mellan säljare och köpare. Det finns på Kuba ingen fri marknad i form av försäljningsställen där bönderna kan bjuda ut sina produkter på samma sätt som i Sovjet och åtminstone några andra socialistländer. Köparen måste söka upp säljaren, och köparen får inte ta med sig mer än tio kilo hem. Skulden faller därför främst på konsumenten, inte på producenten – vilket helt stämmer med regeringens politik att inte skapa motsättningar mot de självägande bönderna. Det finns också andra bestämmelser för dessa affärer, som tillsammans klargör vad som är lagligt eller olagligt.⁹ På svarta börsen, som noga bör skiljas från den fria marknaden, görs affärer bortom lagens gränser och dessutom naturligtvis med varor som illegalt förts över från den statliga sektorn. En typisk svartabörsaffär är t ex om någon köper en 50-kilossäck ris från en bonde.¹⁰

Av detta förstår man lätt varför bensinransoneringen blev ett slag mot den fria marknaden och svarta börsen.¹¹ Före ransoneringen var det lätt för alla med bil (eller tillgång till bil) och goda relationer med en eller flera småbönder att åka ut på landet och hämta hem mat, tio kg per resa utan risk för påföljd. Men bensinransoneringen har satt stopp för sådana utfärder, och inköpsresor med buss eller till fots är naturligtvis en helt annan sak.

Man kan alltså säga att regeringens politik snarare gått ut på att avskräcka från privat handel mellan bönder och konsumenter än att försöka hindra den. Det ligger i sakens natur att resultatet av denna politik inte kan mätas i siffror. Men man kan lugnt påstå att vid en tillämpning av motsatt politik – alltså uppmuntran och institutionalisering av den fria marknaden på samma sätt som i många andra socialistländer – skulle efterfrågan på den privata sektorns produkter ha stigit, vinsten och satsningen på denna handel skulle ha blivit större och den privata sektorns makt och inflytande ökat. I den meningen har 'motståndspolitik' otvivelaktigt blivit en framgång.

Utnötning. Den privatägda jorden kan gå från föräldrar till barn genom arv, men den kan bara säljas till staten. Av den anledningen förs ständigt jord över från de privata till den offentliga sektorn när ägarna dör utan arvingar, och i ännu högre grad när jordägare vill dra sig tillbaka eller när barn som ärver jord inte vill odla den utan säljer till staten.

Den revolutionära regeringen räknar med att denna utnötningstaktik skall bli allt framgångsrikare ju längre tiden går. Den antar att söner och döttrar till bönder kommer att sälja eller överlåta sin jord till staten, så snart de får en chans, eftersom de med sina ständigt förbättrade möjligheter till teknisk eller högre utbildning har obegränsade chanser till karriär inom industrin, förvaltningen eller det moderniserade kollektivjordbruket och därför blir allt mindre intresserade att följa i föräldrarnas fotspår. Det är fullt klart att detta redan håller på att hända, och det finns inga skäl att anta annat än att de behagligare utsikterna inom de socialistiska sektorerna av ekonomin skall ha större dragningskraft.

Men utnötning är självfallet trots sin effektivitet på längre sikt en långsam process, och ledarna känner att de inte har råd att vänta obegränsad tid med en viktig del av landets jordbruk i ett tillstånd av efterblivenhet och låg produktivitet. Därför har de satt in andra

⁹ Det är säkert riktigare att säga 'Vad som tolereras eller inte tolereras'. President Dorticós förklarade för oss, när han skildrade jordbrukspolitiken, att privat handel med konsumenter är olaglig men inte beivras med polismetoder. Det är en delikatt fråga om i lag förbjudna åtgärder som inte beivras är lagliga eller olagliga. I varje fall förefaller det lämpligare i en populär framställning att reservera termen 'olaglig' för sådant som är föremål för direkta ingripanden.

¹⁰ Detta exempel har vi själva hört. Priset var omkring 250 pesos, och köparen var troligen en av de få kvarvarande privatpraktiserande läkarna.

¹¹ Se ovan, avsnittet om *Olja* i kapitlet "Ekonomiska framsteg 1959-68"

åtgärder mot den privata sektorn, vars främsta syfte är att få den med i skapandet av ett överflöd, som de hoppas skall underminera dess fortsatta existens.

Överflöd. Om vi fattat kubanerna rätt, kan teorin bakom denna taktik sammanfattas så här: För närvarande är det en svår brist på konsumtionsvaror jämfört med tillgången på pengar. Sedan folk köpt vad som finns att få till låga priser i de statliga butikerna har de pengar över, och detta driver upp priserna på den fria marknaden och svarta börsen. När resurserna blir större, kan folk tillgodose allt större del av sina behov i lågprisaffärerna, varför priserna på den fria marknaden kommer att sjunka tills gapet slutligen helt är borta. I det läget kommer den fria marknaden att försvinna tillsammans med sin orsak, vilken var bristen på varor i de ordinarie butikerna.

Denna lyckliga tid är ännu långt borta, och det verkar föga angeläget att spå om vad som skall hända efter det. Men det kan ändå vara intressant att visa att teorin logiskt kan utvidgas till att omfatta den privata sektorns totala utplåning. (President Dorticós framhöll mycket bestämt att detta redan höll på att hända.) Om priserna hålls oförändrade, kan den statliga sektorn lämna ett växande överskott, som till en del kan användas till att höja den materiella och kulturella standarden snabbare för arbetarna i statsjordbruken än för de privata bönderna. Därför kommer allt fler bönder att finna det förmånligare att gå över från den privata till den offentliga sektorn – en ny form av den utnötningstaktik som beskrivits tidigare. En artikel i *New York Times* den 6 augusti 1968, daterad Miami, visar att denna utveckling redan är på väg:

‘Kubanska bönder ‘överlåter’ sin jord till staten, rapporterade Havanna-radion i dag. Den meddelade att över 1100 acres i Pinar del Río-provinsen, som tidigare ägts av 43 småbönder, inkorporerats med statsjordbruken i regionen.

Bönderna hade överlåtit sina gårdar, meddelade Havanna-radion, därför att de var övertygade om att produktionen därigenom skulle öka och att de påskyndar uppbyggandet av ett nytt socialistiskt samhälle.

Trots de spridda och ofullständiga uppgifterna tycks överlåtelse av jord till staten ingå i en större regeringsplan att reducera det privata ägandet inom kubanskt jordbruk till ett minimum.’

Vi antar att småbönderna gör detta mindre av social medvetenhet än av en önskan att förbättra sina egna villkor. De spridda och ofullständiga rapporterna om sådana överlåtelser skulle i så fall bero på att de än så länge är av begränsad omfattning. Regeringens politik mot småbönderna är nämligen av helt annat slag. Vad regeringen försöker göra är just nu att höja småböndernas produktivitet ock få in dem i det statliga planeringssystemet och ändå respektera deras status som självägande. Pionjärprojektet i detta sammanhang är Havannas gröna bälte, och det viktigaste instrumentet är den s k mikroplanen. Den innebär att den enskilde bonden går med på att anpassa sin produktion till den allmänna planen mot att staten ger olika typer av hjälp. Fidel utredde dessa frågor mycket detaljerat i sitt tal den 6 januari 1968, främst med tanke på att många utländska gäster som kommit till Kuba för kulturkongressen fanns bland åhörarna. Ett längre citat följer här:

‘Arbetet med Gröna bältet började den 17 april 1967 och skall vara klart under 1968. Avsikten är utveckling av jordbruket i området runt huvudstaden och planen omfattar även bostäder för arbetare och bönder i hela regionen. En del av området ägs av staten och en del av småbönder. Programmet omfattar full utveckling av zonen, inklusive bostäder och förbättringar av jordbruket. 458 hus är redan byggda, liksom 130 små svinhus, 100 hönshus, 9 ladugårdar, 338 andra byggnader – matsalar, butiker – och 80 jordförbättringsprojekt.

Gröna bältet omfattar cirka 2 300 caballerías jord. För européer och andra gäster från länder som inte använder enheten caballerías måste vi tala om att den motsvarar 13,4 hektar. Ett område på 2 300 caballerías är alltså ungefär 30 000 hektar. Av dessa 30 000 hektar skall omkring 19 000

planteras med fruktträd och även kaffebuskar. Resten av området omfattar sex eller sju tusen hektar betesmark, något längre ut, och två skogsparker ...

Det skall också bli botaniska trädgårdar på över 500 hektar som skall lyda under botaniska institutionen vid Havanna-universitetet. Dessutom blir det en ny zoo för staden Havanna ...

Andra områden skall användas till reservoarer som är under byggnad. Gröna bältets 2 300 caballerias eller 30 000 hektar blir konstbevattnade...

Vi har också inlett en ny politik i den här provinsen. Den syftar till rationellt och maximalt bruk av all jord – både statsägd och privatägd. Och eftersom vi har fördelen att starta med en mycket låg produktionsnivå på dessa privata jordar kan vi rationalisera bruket i så hög grad att både bönderna och nationen tjänar på det.

Staten gör alla investeringar. Det betyder att om vi måste bryta ny mark, starta ett nytt jordbruk med all utrustning, så tar vi med bostäder i planen, och vi tillämpar ingen merkantil politik. Bonden behöver inte skuldsätta sig, blir inte skyldig staten ett öre. På detta sätt utvecklar vi denna produktionsenhet, och på bonden kommer bara att ta hand om det, använda riktiga tekniska metoder och få ut största möjliga avkastning. Om det rör sig om en gröda som fordrar ytterligare insatser, mobiliserar vi nationens arbetskraft och hjälper till med skörden precis som på de statliga jordbruken. Och på detta sätt genomför vi de väldiga projekt ni sett kring Havanna.

I den slutliga analysen kommer vi genom fullt utnyttjande av denna jord att kunna skapa ett sådant överflöd av dessa varor att vi i en icke alltför avlägsen framtid kan dra dem ur den vanliga handeln. Samhället odlar alltså den statliga jorden och investerar i den privata, bidrar till utvecklingen, höjer effektiviteten, allt för att göra det möjligt att praktiskt taget helt dra dessa produkter ur handeln. Detta betyder, att vårt samhälle är allvarligt inriktat på att gå vägen mot kommunismen. (Applåd.)

Naturligtvis måste detta grundas på maximal utveckling av teknologin, av arbetskraftens produktivitet och jordens produktivitet.

Den jordbruksbefolkning som drar nytta av dessa mikroplaner förbättrar genast sin situation i hög grad. På detta sätt skapas ojämförligt bättre levnads- och arbetsvillkor för många som förut levde i nära nog hälsovådliga kojor.

Och för att ge en uppfattning om vad denna plan betyder ekonomiskt – t ex här i Havannas gröna bälte – räcker det att säga att värdet av produktionen per hektar kommer att tjugo-dubblas. Det betyder alltså att när produktionen är i gång, kommer varje brukad hektar av denna jord att avkasta tjugo gånger större ekonomiska värden än tidigare ...

Med andra ord genomförs i denna provins, liksom i resten av landet, en verklig revolution inom jordbruket.

Hur har bönderna tagit emot dessa planer? Naturligtvis har de tagit emot dem med stor entusiasm, med stor optimism och med stor glädje.

På detta sätt har motsättningen mellan å ena sidan det privata jordägandet och den låga produktiviteten i den privata sektorn och å andra sidan samhällets intressen utjämnats, övervunnits på det enda sätt som intresserar oss och på det sätt på vilket vi måste övervinna motsättningar i hjärtat av vårt revolutionära samhälle – alltså motsättningar inom massorna av arbetare och bönder eller varje motsättning som kan uppstå.

Och i sanning: ett av de svåraste problemen i den revolutionära processen har varit småbondefrågan...

Hur började mikroplanerna? Mikroplanerna började med några få bönder. Och andra undrade vad mikroplanerna var för någonting. Så småningom, när planerna ökade i prestige, kom allt fler bönder och ville vara med. Så många att den stora massan av bönderna i Gröna bältet – jag törs säga över go procent – nu är med i planen. Vad som nu händer är att bönderna överallt i landet frågar efter när mikroplanen skall komma till deras region och deras provins. Det är problemet. Tyvärr kan vi inte föra ut dessa planer i den takt de skulle vilja och som vi också skulle vilja.'

Det är inte konstigt att småbönderna välkomnar dessa mikroplaner. Effekten av dem är ju att de befrias från det ekonomiska ansvar som följer av det privata ägandet samtidigt som deras inkomster garanteras. Å ena sidan kommer, bortsett från bondens egen arbetskraft, gratis hjälp från staten (maskinservice, konstgödning, betningsmedel och t o m frivillig arbetskraft till skörden). Å andra sidan får bonden betalt för vad som växer på hans jord i vanlig omfattning. På produktionssidan är med andra ord hans situation ungefär densamma som för en arbetare på ett statsjordbruk, medan han på inkomstsidan fortsätter att få betalt både för sitt arbete och sin jord.

Kanske blir det som Fidel förutsäger, att produktionsökningen genom rationaliseringen av småbondens arbetskraft och jord skall bli så stor att både samhället som helhet och den privata småproducenten tjänar på arrangemanget. Är det riktigt bidrar det till att skapa det överflöd som skall minska och slutligen helt avskaffa gapet mellan priserna i de statliga butikerna och på den fria marknaden. Om det också kommer att skynda på minskningen av den privata sektorn inom jordbruket är en annan fråga. Eftersom småbönderna tjänar på den ökade produktionen inte bara som arbetare utan även som jordägare, kan man tänka sig att ett totalt genomförande av mikroplanerna kommer att gynna dem som redan på visst sätt bildar en privilegierad klass och på så sätt gynna uppkomsten av nya förmåner som medlemmar av klassen endast motsträvigt ger upp.

Antalet fungerande varianter på detta område är för stort och vår kunskap om dem för liten för att vi skall kunna uttala oss med någon större säkerhet i dessa frågor. Men vi tror oss kunna säga, med de kunskaper vi har, att den privata jordbrukssektorns problem, som Fidel i det ovan citerade talet korrekt kallade för 'ett av de svåraste problemen i den revolutionära processen', långt ifrån är lösta och för lång tid framåt kommer att hemsöka den revolutionära ledningen.

Innan vi går vidare skall vi bara ta upp Fidels ord om att dra produkter ur handeln, vilket han identifierar med kommunistisk fördelning. Med 'handel' menar han tydligen bytet av varor mot pengar. Varor som dragits ur handeln byts alltså inte längre mot pengar och kan därför inte betraktas som handelsvaror. Det finns naturligtvis många andra möjligheter: t ex att hela den tillgängliga mängden av varje vara delas med den totala folkmängden och varje person får sin lika del. Men eftersom Fidel talar om kommunistisk fördelning, måste vi anta att han inte menar ett sådant system utan snarare gratis utdelning 'åt var och en efter hans behov'.

Med tanke på den enorma bristen på nästan alla konsumtionsvaror på Kuba kan det verka idiotiskt eller ännu värre att tala om gratis utdelning av någonting efter behoven. Men vi håller inte med om det. Till att börja med tror vi att allvarliga kommunister har ett ansvar, ja en plikt, att inte förvandla de kommunistiska målsättningarna till ett slags helig litteratur, som sysslar med ett avlägset paradiset på jorden, på samma sätt som kristendomens heliga skrifter handlar om himmel och helvete. Kommunistiska målsättningar och ideal måste spela en konkret roll i den aktuella politiken, om de skall ha någon annan uppgift än att lura de enfaldiga. Vi tycker inte att det är en svaghet hos Fidel att han förstår detta och i sina tal, som framför allt är föreläsningar av en mönsterlärare, alltid försöker ge den ideologiska bakgrunden till regeringens politik. Tvärtom visar det hans storhet som revolutionär och kommunist.

Men det kan verka snudd på bedrägeri mot det kubanska folket, hur ädla än avsikterna må vara, att tala om kommunistiska målsättningar i nuvarande bristsituation. Vi håller inte heller med om det. Både utbildning och hälsovård fördelas redan efter kommunistiska behovskriterier, även om varken kvantitet eller kvalitet på vad som finns att få svarar mot behoven i ett fullt utvecklat kommunistiskt samhälle. Det viktiga är att början är gjord: folk förstår det och påverkas av det, det spelar en roll i förvandlingen av deras 'mänskliga natur'.

Kan samma slags framsteg göras även på det materiella området? Säkert. Ransonering av nödvändighetsvaror, vilket tillförsäkrar var och en hans rättvisa del, är ett första litet steg i kommunistisk riktning, även om varorna inte därmed försvunnit ur handeln. Och ifråga om vissa varor kommer det inte att dröja länge förrän de kan delas ut gratis efter behov.

Det blir t ex fullt möjligt att dela ut socker gratis till folket när målet på tio miljoner ton är uppnått. Den inhemska konsumtionen är en obetydlig del av den kubanska sockerproduktionen, och troligen skulle förbrukningen knappast öka i nämnvärd grad om tillgången blev fri. Och om planerna för andra jordbruksprodukter – bl a frukt, mjölk och kaffe – utvecklas som man hoppas, inte nödvändigtvis de närmaste två eller tre åren utan t o m under nästa årtionde, skulle dessa också kunna föras upp på den fria listan.

Fidel kan låta väl optimistisk, det är en åsiktsfråga, men han är varken en dåre eller en bedragare.

Den privata sektorn utanför jordbruket

Före den 13 mars 1968 fanns det mycket lite uppgifter om den privata sektorn utanför jordbruket. Det var naturligtvis bekant att många små företag inom handeln och servicenäringarna hade undgått nationaliseringsdekreten sommaren och hösten 1969, men vad vi visste hade inga undersökningar gjorts, eller åtminstone inte publicerats, av det totala antalet, fördelningen på olika branscher, hur många som överlevde hur länge, hur många nya företag, som startats osv. Men i sitt tal den 13 mars vid Havanna-universitetet, som handlade om, landets mest akuta problem och svårigheter, gick Fidel i detalj in på den privata sektorn utanför jordbruket och citerade undersökningar som kommunistpartiet gjort i olika delar av Havanna. Han lämnade bl a följande uppgifter:

- Enbart i Havanna fanns det 955 privatägda barer.
- Dessa barer och de ännu talrikare matvaruaffärerna och stånden skaffade sina varor på illegala vägar, lokalerna föreföll hälsovådliga, och deras ägare gjorde sig ofta vinster på 25, 50 och 100 pesos, eller ännu mer, om dagen.
- Ägarna var för det mesta icke- eller kontra-revolutionärer, som utövade ett dåligt inflytande både på leverantörer och kunder.
- Citat från en av undersökningarna: ‘Genom privata speceriaffärer säljer den privata sektorn varor för 77 miljoner pesos, av totalt 248 961 703.’ (Det framgår inte klart om dessa siffror gäller Havanna eller hela landet, men i varje fall är de uppseendeväckande. Nästan en tredjedel av livsmedelshandeln i privata händer! Troligen har dessa privata affärer köpt det mesta av sina varor hos privata bönder till priser som ligger betydligt högre än de statliga inköpspriserna och sedan sålt dem till konsumenterna med ett rejält påslag på priset. Av detta kan vi sluta oss till att den privata sektorns betydelse inom livsmedelshandeln fram till den 13 mars i verkligheten var mycket större än vad som framgår av vår tidigare diskussion.¹²)
- Ur partirapporten: ‘Att de privata affärsägarna är exploatörer framgår klart när vi analyserar uppgifterna om användningen av arbetskraft, vilket är fallet (dvs att de har anställda) med 31,1 procent – nästan en tredjedel – av de undersökta butikerna (i Havanna).’
- Ännu ett citat ur rapporten: ‘Av butiksägarna i städerna i Havanna-provinsen har 10,2 procent varit i verksamhet mindre än ett år och 36 procent mindre än åtta år – vilket innebär

¹² Antagandet att varorna i hög grad kommer från privata bönder bygger på ett uttalande senare i mars av Småbondeförbundet (ANAP): ‘Det har inte undgått någon att dessa element (privata affärsmän) åkt ut på landet dag efter dag och erbjudit bönderna höga priser för deras produkter och sedan sålt dem vidare till ännu högre priser i den privata handeln’. *Granma* 31 mars 1968.

att de började med affärer efter revolutionens seger ... I en undersökning som gjorts av de kommunala myndigheterna i Havannas huvudstadsdistrikt blev procenttalet 51,7.'

Efter dessa sakuppgifter – och många flera – övergick Fidel till att dra följande slutsatser:

'Mina herrar, vi gjorde inte revolution här för att grundlägga rätten att göra affärer! En sådan revolution inträffade 1789 – det var den borgerliga revolutionens era, som alla har läst om, det var köpmännens och bourgeoisiens revolution. När skall de äntligen begripa att detta är en revolution utförd av socialister, att detta är en kommunistisk revolution? När skall de äntligen begripa att ingen ljöt sitt blod här i striden mot tyranni, mot legoknektar, mot banditer för att grundlägga rätten för några att tjäna 200 pesos på att sälja rom eller 50 pesos på att sälja stekta ägg eller omeletter, medan flickorna som arbetar i våra statliga företag tjänar den obetydliga lön, får de obetydliga inkomster som den nuvarande utvecklingen av vårt lands ekonomi tillåter? Vem gav dem den rätten?

Varningar betyder ingenting, verkligheten spelar ingen roll för dem. De kramar ut den sista droppen. Så länge privilegierna varar, kommer de att klamra sig fast vid privilegierna till sista minuten, och den sista minuten är nära, den sista minuten är nära! En gång för alla säger vi nu att alla yttringar av privat handel skall utplånas, en gång för alla ...

En hel pesthärd av affärsmän finns kvar. Vi minns hur *Diario de la Marina*, som var kapitalismens pressorgan, höll ett försvarstal för handeln och hotade med att varje ingrepp i 'handelns heliga frihet' skulle dämpa affärslusten och bromsa handelns utveckling. Vem tror på sådant i detta land, där allt som kan göras mot kapitalismen har gjorts och där kapitalismen fortfarande försöker göra come-back överallt där den kan? ...

Den som säger att kapitalismen är lättutrotad är en lögnare. Kapitalismen måste grävas upp med rötterna, utsugning av människan måste grävas upp med rötterna.' (*Applåd.*)

Mot slutet av talet sade Fidel: 'Vi borde lära oss av allting, varje händelse borde stärka revolutionen, varje ny erfarenhet. Och vi inser att nu är tiden för en avgörande, kraftfull *revolutionär* offensiv.'

Två dagar senare kom också ett tal av Fidel vid en skolinviqning i Boca de Jaruco, där han tillkännagav 'nationaliseringen eller övertagandet – om ni föredrar det – av alla typer av privata affärer som finns kvar i vårt land.' Detta var kärnpunkten i den nya kampanj som genast fick namnet 'Den revolutionära offensiven'. Hur verkligt radikal och omfattande denna kampanj var förstår man av de siffror som publicerades i *Granmas* veckouppläga den 7 april (se tabell (17)). Över 55 000 företag, många med ägarens släktingar eller andra anställda, är en viktig del av ekonomin i ett land med bara åtta miljoner invånare.¹³ Nationaliseringen av hela denna gren i ett slag måste innebära viktiga förändringar i den kubanska socialismens struktur och funktion.¹⁴

Tabell 17. Nationaliserade privatföretag per den 26 1968

Totalt	55 636
<i>Livsmedelsbutiker</i>	17 212
Specerier	11 878
Kött	3 130
Fågel	204
Fisk	12

¹³ I sitt i maj-tal angav Raid Castro hela antalet nationaliserade företag till 57 600.

¹⁴ Det framgick av Fidels tal den 13 och 15 mars att de enda återstående de privatföretagarna utanför jordbruket skulle bli ägare av taxi och lastbilar. Antalet framgick inte. Fidel försvarade dessa undantag från nationaliseringsdekreteret med två skäl: för det första är deras arbete nyttigt för landet, för det andra kan deras ställning som privatföretagare inte överleva deras fordon, som alla är av förrevolutionärt ursprung och därför kan antas få en mycket begränsad livstid.

Diverse	370
Grönsaker	1 545
Övriga	73
<i>Industriprodukter</i>	<i>2 682</i>
Kläder	284
Skor	52
Järn	57
Möbler och inredning	144
Elektriska hushållsart.	8
Tobak	244
Hattar	37
Diverse	1 170
Juvelerare	207
Böcker	30
Blommor	218
Övriga	231
<i>Mat och dryck</i>	<i>11 299</i>
Barer	3 198
Matförsäljare	3 704
Snack shops	2 302
Restauranger	2 070
Övriga	25
<i>Service</i>	<i>14 172 a)</i>
Tvätterier	6 653
Fotoaffärer	495
Frisörer	3 643
Skomakerier	1 188
Pensionat	635
Bilverkstäder	4 544
Övriga	3 014
<i>Fabriker</i>	<i>9 603</i>
Metall	682
Trä	3 345
Skinn- och lädervaror	249
Byggnadsmaterial	283
Reparationer	1 598
Kemiska produkter	28
Parfumer	25
Matvaror	307
Tobak	170
Textil	148
Tryckerier	148
Tung industri	331
Lätt industri	494
Övriga	1 741
<i>Oklassificerade</i>	<i>668</i>

a. Serviceföretagen blir tillsammans exakt 6 000 flera än den angivna summan på 14 172. Troligen är det rätta antalet tvätterier 653 och inte 6 653.

Varför togs ett så viktigt steg just då? Det framgår tydligt att svaret mera är av politisk än ekonomisk art. Som tidigare påpekats (sid 84-86) genomgår Kuba en svår knapphetsperiod. Nästan allt är ransonerat, och även oransonerade varor är med några få undantag svåra att få tag på. Samtidigt gör man enorma ansträngningar att öka produktionen, och alla pressas oavbrutet att arbeta hårdare. Under dessa förhållanden är det naturligt att många blir missmodiga, bara sysslar med sina egna bekymmer, förlorar entusiasmen och blir apatiska. Om de dessutom ser att vissa människor inte behöver dra åt svångremmen utan fortfarande har speciella privilegier och t o m kan dra nytta av andras besvärliga situation, blir de lätt cyniska och förlorar tron på revolutionen. Slutet på detta blir för en kuban beslutet att lämna landet. Vi återkommer till dessa problem i kapitel 11. Här skall vi bara påpeka att de revolutionära ledarna är mycket väl medvetna om dessa stämningar och tendenser, särskilt bland folket i Havanna – början av Fidels tal den 13 mars räcker för att bevisa detta. De inser också att detta skulle vara ett allvarligt hot mot regimens utvecklingsprogram om ingenting görs åt det.

Detta var bakgrunden till den revolutionära offensiven i allmänhet och nationaliseringsdekretet i synnerhet. Med det stora efterfrågeöverskottet på konsumtionsvaror kunde privata affärsmän sko sig så mycket de ville och skaffa sig inkomster flerdubbelt större än de högst betalda arbetarnas. Detta måste demoralisera de vanliga medborgarna som sympatiserade med revolutionen men saknade partiaktivisternas entusiasm. Många kunde befaras lämna sina arbeten och gå över till den privilegierade småbourgeoisien. Att detta var en mycket svår fara och därför ett viktigt skäl till nationaliseringsbeslutet framgår tydligt av en ledare i *Granma* den 31 mars:

‘Som kamrat Fidel Castro påpekade, har det stora antalet sådana privatföretag från den för-revolutionära tiden ökat genom en stor mängd nya företag som vuxit upp bara på de senaste åren. Dessa är fristaden för en massa icke önskvärda element, från blivande landsflyktingar som bidrar lämplig tid att ge sig iväg, till andra antisociala individer som ser ner på folkets skapande arbete och försöker profitera på deras ansträngningar.

Sådana företag var parasitnåsten, härdar för korruption, illegal handel och kontrarevolutionära sammansvärjningar. De stod i öppen opposition till vårt folks kollektiva skapande ansträngningar, formulerade av revolutionen.

För att få en god bild av graden av korruption som dessa aktiviteter kläckt räcker det att citera resultaten av den undersökning som partiet gjort i Havannas huvudstadsdistrikt. Enligt rapporten var 27 procent av ägarna arbetare innan de började med affärer (och de flesta av dem började efter revolutionens seger). Procenttalet för Las Villas var 33,8 procent, för det inre av Havannaprovinsen 33,3 procent och för Oriente 28,8 procent. Det kan inte tillåtas att en arbetare, vars arbete skall komma hela folket till godo, blir en potentiell borgare, en egoistisk roffare och utsugare av sina egna landsmän.’

Vad dessa siffror betyder är fullt klart: en *ny småbourgeoisie växte upp* mitt i hjärtat av en socialistisk ekonomi. Detta fenomen kan inte jämföras med den överlevande gamla bourgeoisien inom handel och jordbruk. Som vi redan sett i vår diskussion om den privata jordbrukssektorn, vållar en sådan gammal bourgeoisie stora problem för ett socialistiskt samhälle, men de kan hållas tillbaka och gradvis pressas ned genom olika åtgärder som inte behöver framkalla en öppen och besvärlig konflikt. En ny småbourgeoisie, som växer på konsumtionsvaruområdet, är något helt annat. Den är inte en kvarleva från det förgångna, utan resultatet av krafter som verkar i nuet. Om den tillåts växa infiltrerar den andra områden av ekonomin, infekterar fler och fler arbetare och blir en mäktig ideologisk och politisk kraft. Ingen revolutionär regim som förtjänar namnet kan stå passiv och bara se på. Drastiska åtgärder var självklart nödvändiga.

Men man får inte tro att nationaliseringen i sig är en fullständig lösning på problemet. För stunden likviderar den visserligen denna nya klass och även den gamla småbourgeoisien

utanför jordbruket. Men den tränger inte ned på djupet och ger ingen garanti mot en upprepning av processen. Därför betyder det mycket vilka åtgärder som vidtas för att följa nationaliseringen av den privata sektorn.

Det fanns naturligtvis två problem som krävde omedelbara åtgärder: vad skulle man göra med de tidigare ägarna och deras anställda och vad skulle man göra med deras företag?

Ägarna och deras anställda har registrerats och anvisats nya arbeten eller andra befattningar inom den socialistiska ekonomin. Det framgår av en artikel i *Granma* den 7 april:

‘Enligt instruktioner från arbetsdepartementet omplaceras personalen i de nationaliserade företagen.

Som exempel kan nämnas att 626 personer i provinsen Havanna intervjuades av arbetsdepartementet den 24 och 25 mars. Av dessa vill 153 ha arbete i jordbruket, 16 under bygnadsdepartementet och 179 inom olika sektorer av produktion och servicenäringar. 30 hade redan arbete, 25 hade pensionerats, 130 begärt pension, 19 är fysiskt handikappade eller på annat sätt arbetsförmögna, och 74 fall är under utredning.’

Av företagen har många (bla alla barer) stängts och deras tillgångar överförts till statliga företag. Andra införlivas med den statliga sektorn. Problemen med deras omorganisation och skötsel har till största delen anförtrotts Kommittéerna för revolutionens försvar (CDR), en massorganisation baserad på hemvisten (by, kvarter eller hyreshus). Åter ett citat ur samma artikel i *Granma*:

‘Kamrater utses nu i varje provins som folkadministratörer i de nationaliserade företagen.

Dessa administratörer kommer framför allt från CDR. Många av dem har tidigare arbetat som administratörer i början av nationaliseringen.

Ett stort antal av dessa kamrater kommer att åta sig detta administrativa arbete på frivillig basis, eftersom CDR räknar bland sina medlemmar många pensionerade arbetare, som är fullt kompetenta att sköta små butiker, invalidiserade kamrater från revolutionsarmén som lever på understöd och kan klara av sådana uppgifter, och revolutionära hemmafruar, vars män försörjer familjen, osv.

Enligt tillgängliga uppgifter är flertalet av dem som utvalts för dessa uppgifter för närvarande utan anställning, huvudparten är kvinnor.’

Man ser alltså att regeringen försöker göra nationaliseringen till en möjlighet att inte bara åstadkomma en socialt mer rationell fördelning av arbetskraften utan också att dra in nya grupper (mest kvinnor) i arbetslivet.

Men det spelar ingen roll hur bra dessa ansträngningar lyckas, de förändrar inte de förhållanden som fick denna nya bourgeoisie att växa – överskottet på pengar i kombination med de otillfredsställda behoven. Så länge denna situation består – och det kommer den att göra rätt länge – kommer också den objektiva möjligheten att tjäna pengar på varor och tjänster som konsumenterna är villiga att betala höga priser för att bestå. Och så länge det finns icke omvända, affärssinnade personer kvar, måste man räkna med nya försök till privat företagssamhet, om möjligt lagliga, i nödfall olagliga. Eftersom meningen med nationaliseringen var att stänga den lagliga vägen, är det logiskt att tänka sig att det nu uppstår ett växande svart borsproblem. Om vi inte missförstod honom, medgav Fidel detta i sitt tal den 15 mars, när han sade att ‘det inte blivit nödvändigt att häkta någon’ och sedan tillade

‘Vi tänker inte behandla någon illa eller lämna någon utan hjälp. Revolutionen skulle inte vara mänsklig eller rättvis, om någon lämnades utan hjälp. Det finns ingen sådan avsikt. Revolutionen kommer att vara hård, och måste den vara sträng, kommer den att vara sträng.

Med andra ord, vad revolutionen skulle vilja göra, vad som är dess avsikter, är en sak, vad revolutionen måste göra är en annan sak. Och när revolutionen tvingas vara sträng, så kommer den att vara sträng. Och vi tror att det inte är något slags tvivel om den saken.’

Det återstår att se hur långt på denna stränghetens väg revolutionen måste gå för att hindra uppkomsten av ett nytt skikt privata företagare.

I det långa loppet hoppas man naturligtvis att problemet verkligen kan lösas – dvs att dess orsaker kan undanröjas – genom att å ena sidan produktionen blir tillräcklig för att tillfredsställa folkets behov och å andra sidan höja deras socialistiska medvetenhet. Det är dessa problem vi skall syssla med i de följande kapitlen.

Drivkrafter

I sitt tal i Sagua La Grande den 9 april 1968 (på tioårsdagen av generalstrejken 1958) sade Fidel:

‘Många arbetare var vana vid att arbeta under en förmans piska och vana vid att arbeta bara några få månader, plågades av arbetslöshet, omgivna av hundratusentals arbetslösa som väntade på jobb. När revolutionen segrade fick dessa arbetare fast anställning och trygghet i arbetet, och de pressades inte längre av de myriader av problem som tyngt ned dem – att ett barn troligen skulle dö om det blev sjukt, att de tvingades betala för allting, att hotet om arbetslöshet alltid hängde över dem. Allt detta försvann, och många som inte kunde inse vad revolutionen innebar började arbeta mindre än tidigare, sex, fem, fyra timmar om dagen. Tendensen i början av revolutionen var inte att öka ansträngningarna utan att minska dem.’

Det är bättre numera, men tendensen finns kvar. I en rapport från 1967, *Industrial Development in Cuba*, som tidigare citeras (ovan i kapitlet ”Ekonomiska framsteg...”) står det:

‘Man kan inte säga ... att arbetskraften är helt utnyttjad i jordbruket, eftersom undersökningarna visar att den effektiva arbetstiden i allmänhet inte uppgår till åtta timmar. Detta beror på brister i arbetets organisation och på ofullkomligheter i de redan fastställda produktionsnormerna. Men det beror också på att fast arbete och mycket högre inkomster än före revolutionen i kombination med brist på vissa industriprodukter, vilka skulle stimulera till ytterligare ansträngningar om de fanns att få, gör det möjligt för lantarbetarna att minska sin arbetsdag när det gäller de mera ansträngande uppgifterna och ändå behålla en inkomstnivå och en standard som innebär ett stort steg framåt jämfört med tidigare.¹

Vi lyckades inte få tag på några av de undersökningar om arbetskraften i jordbruket, som denna rapport hänvisar till. Därför kan vi inte ge några siffror om antalet arbetstimmar för olika grupper av lantarbetare. En uppfattning av om vad undersökningarna avslöjar kan man dock få ur ett tal av arbetsminister Jorge Risquet efter en inspektionsresa i Camagüey-provinsen. Eftersom Camagüey är en av landets viktigaste jordbruksprovinser och samtidigt den mest glesbefolkade, behöver den en hel del hjälp från det övriga landet, förklarade Risquet. Referatet i *Granma* den 4 augusti 1968 fortsätter därefter:

‘Men detta förändrar inte ett annat faktum’, förklarade han, ‘detta att om vi mobiliserar alla arbetsföra i provinsen för jordbruksarbete och lyckas upprätthålla höga närvarosiffror – åtta timmar om dagen, tjugofyra dagar i månaden – med en hög genomsnittsproduktion i enlighet med planerna, skulle produktionen fördubblas för vår arbetskraft.’

Av detta kan man alltså dra slutsatsen att den vanlige jordbruksarbetaren i Camagüey bara arbetar hälften så mycket som han skulle kunna utan alltför svår ansträngning eller risk för hälsan. Att detta var storleksordningen inte bara för Camagüey utan för landet som helhet framgick av diskussioner vi hade med välinformerade (kubanska och utländska) jordbruksexperter. En arbetsdag på i medeltal fyra eller fem timmar nämndes ofta, och de flesta höll med om att frånvaro var ett besvärligt problem. Vi kom fram till att arbetskraften inom jordbruket på dagens Kuba utnyttjas till cirka 50 procent. Kunde man bara hitta ett botemedel mot detta underutnyttjande, skulle bristen på arbetskraft i jordbruket, som förmodligen är Kubas största problem i detta utvecklingsstadium, snabbt kunna avskaffas. Resultatet blev ett stort steg framåt i jordbruksproduktionen, en allmän höjning av levnadsstandarden och en minskning av den sociala och ekonomiska spänningen. Eller som en (ickekubansk) ekonom sade till oss med en ursäktlig överdrift: ‘Kubas problem skulle lösas’.

¹ a.a. sid 32-33.

Men tyvärr finns det inget ögonblickligt botemedel, ingen magisk formel. De kubanska lantarbetarnas attityd till arbete återspeglar deras egen historia och den verkliga naturen hos den revolution som de med sådan kraft förde till makten. Rakt igenom Kubas koloniala och halvkoloniala förflutna har bönderna varit nationens glömda folk – utom de månader då de behövdes för att skörda det socker som var grunden för landets in- och utländska utsugares välstånd. Under denna period drevs de skoningslöst – tio, tolv, fjorton timmar per dag – för att tjäna så mycket att de kunde hålla den akuta svälten borta resten av året. Staten struntade i deras barns utbildning, kyrkan brydde sig inte ens om att skicka ut missionärer eller bygga kapell² hos dem. De behandlades andligen som lastdjur, kroppsligen behandlades de ännu värre.

Revolutionen förändrade detta nästan över natten. Landreformen gav arrendatorer och nybyggare rätten till jorden. De behövde inte längre betala arrenden till jordägare, och staten minskade deras skatter för att slutligen (1967) avskaffa dem helt. Utan dessa pålagor kunde de genast öka sin egen konsumtion. Fri utbildning för barnen (och även för dem själva om de så ville) och fri och starkt förbättrad hälsovård skapade hittills oanade förmåner och möjligheter på landsbygden. Likadant var det för jordbrukets lönarbetare. Deras inkomster steg genast antingen de stannade på statsjordbruken eller lämnade lantbruket. De garanterades fast arbete året runt, och de nya förmånerna inom utbildning och hälsovård stod till deras förfogande i samma utsträckning som för andra grupper av befolkningen.

Genom denna kvantitativa och kvalitativa förändring av levnadsvillkoren visade sig revolutionen trogen sin natur och sina löften. Men genom detta förstördes också oundvikligen detta tvångssystem som i århundraden drivit den kubanska lantbefolkningen till arbete. I grunden byggde detta system på detta enda: skräcken för svält. Bonden arbetade så mycket och så hårt han kunde, eftersom det var enda sättet att skaffa mat åt honom själv och hans familj. Efter revolutionen kunde han försörja familjen mycket bättre genom att arbeta mycket mindre, och staten gav honom i rikt mått sådant som han kanske längtat efter men aldrig kunnat njuta av. Alla hans traditionella, för att inte säga medfödda, skäl till hårt arbete försvann. Även om det kom till nya skäl var det naturligare och rimligare för honom att inte arbeta mer än han behövde för att njuta av sin nya och mycket högre levnadsstandard.

Men vilka nya skäl hade revolutionen att erbjuda i stället för den gamla skräcken för svält? Ortodoxa ekonomer har självfallet sitt recept klart: materiella drivfjädrar. Sätt priser och löner så att den som arbetar mer också får ut mer. Det är deras förslag. Men ett underutvecklat land som Kuba har mycket litet att erbjuda som belöning för hårt arbete utöver det minimum som alla skall ha. I ett system med materiella drivfjädrar måste man alltså, om det skall vara effektivt, överge idén om ett minimum för alla och acceptera principen att bara de som uppfyller en fastställd arbetsnorm skall få en inkomst som går att leva på. De som inte uppfyllde normen skulle tjäna mindre och därför tvingas till större ansträngningar. Ett sådant system skulle utan tvivel kunna konstrueras på ett sådant sätt att ingen behövde svälta ihjäl,³ men det skulle i allt väsentligt bara vara en modifiering av det gamla systemet, under vilket lantarbetarnas viktigaste skäl att arbeta var skräcken för svält. Skulle den kubanska revolutionen slå in på den vägen, vore det rent självbedrägeri och slutligen, utan allt tvivel, helt förödande. Till sin eviga heder har de revolutionära ledarna aldrig visat något tecken att begå en sådan dårskap.

Om materiella drivkrafter är uteslutna, finns det bara två möjligheter kvar: (1) Ett kontrollsystem med viss grad av tvång. (2) En ökning av den sociala och politiska medvetenheten till

² Lowry Nelson, författare till standardverket om Kubas landsbygd före revolutionen, *Rural Cuba* (Minneapolis 1950, University of Minnesota Press) uppger sig aldrig ha sett en kyrka på landsbygden.

³ En inkomst som går att leva på innebär mer än det rena fysiska överlevandet.

den grad att människorna arbetar hårt för att de vill det, för att de får ut något positivt av arbetet och/eller känner ansvar för kollektivet.

1. På det hela taget har den kubanska revolutionen tillåtit sig mycket lite av kontroll, även om det otvivelaktigt förekommer inslag av tvång i den stora mobiliseringen av frivillig arbetskraft. Det finns givetvis inget fysiskt tvång i denna mobilisering, det som förekommer är av social och moralisk karaktär. Men de närmaste åren tror vi att en ökad kontroll inte bara är möjlig utan även sannolik. Det finns redan tecken på detta i den allt viktigare roll armén spelar i ekonomin, vilket innebär att organisation och disciplin i militär mening får allt större betydelse. Ett exempel på detta är Che Guevara-brigaden, som är strikt militärt organiserad och vars officerare och åtminstone en del av manskapet kommer från armén. Den har god maskinell utrustning och har röjt stora arealer jord, utvidgat landets vägnät och byggt reservoarer och dammar. Men ännu mer typiskt för utvecklingen var mobiliseringen av Orienteprovinsen i april, som kallas Grisbuktsmånaden därför att invasionen i Grisbukten 1961 inträffade i april. Denna mobilisering skildrades på följande sätt av försvarsminister Raúl Castro i hans 1 majtal 1968:

‘I år högtidlighöll Oriente-provinsen Grisbuktsmånaden med en mobilisering utan motstycke.... Partiets provinskommitté beslöt att inte organisera firandet efter samma linjer som tidigare utan i stället utnyttja civilförsvarsplaneringen och testa den krigstida organisationen.

Med denna utgångspunkt gjorde man upp en försöksplan för statsjordbruk nr 8 i Bayamo. Traktorer och lastbilar ersattes med oxdragna plogar och vagnar, all användning av bensindrivna maskiner och fordon förbjöds.’ (*Applåd.*) ‘Samtidigt gick 1 236 arbetare som inte absolut behövdes för produktionen till arbete i jordbruket, ... medan deras kamrater fortsatte sitt vanliga arbete i fabriker. Många fabriksarbetare ersattes med kvinnor. Resultatet var utmärkt.

Vi kommer att fortsätta med detta slags experiment över hela landet på lokal nivå och i olika slag av jordbruksarbete, tills vi har fått klart för oss hur mycket vi kan producera i en nödsituation utan en enda droppe – eller med ett absolut minimum – olja.’ (*Applåd.*)

Man har beslutat att utsträcka dessa försök inom andra områden över hela Oriente-provinsen. Grunden har omsorgsfullt lagts av civila statliga myndigheter under partiets ledarskap och med arméofficerare som rådgivare. ...

Målet var att uppnå perfekt kontroll över alla provinsens resurser – arbetskraft och maskiner – och den rationellaste användningen av dem....

93 000 människor mobiliserades på frivillig basis i trettio dagar för arbete i jordbruksproduktionen, medan fabriker och verkstäder bemannades med de arbetare som skall hålla industrin i gång under krigstid. Båda dessa arbetargrupper organiserades i civilförsvarstroppar, -plutoner, -kompanier och -bataljoner....

När sirenen ljöd klockan sex på morgonen den 1 april samlades 93 000 arbetare på sina bestämda platser, omgivna av entusiastiska massor som kommit för att följa av dem. Med ett urverks precision for arbetarna iväg till sina arbetsplatser som en stor armé i perfekt organiserade lastbilskaravaner på bestämda marschvägar efter fastställda tidtabeller. Inte en enda olycka inträffade.’

Denna speciella mobilisering var tydligt experimentell till sin natur och genomfördes främst för att testa beredskapsåtgärder i händelse av krig. Längre fram i talet förklarade försvarsministern att den också var en prototyp för kommande mobiliseringar över hela ön:

‘Vi anser att denna mobilisering för produktivt arbete, genomförd på basis av civilförsvarsorganisationen, med dess militära disciplin och ledning, ... skall upprepas nästa år i inte mindre än tre provinser.’ (*Applåd.*) ‘Vi anser också att det väldiga slag hela nationen har att utkämpa 1970 för att nå målet på tio miljoner ton socker och andra mål inom jordbruks- och boskapssektorn skall föras till seger över hela landet på basis av de principer vi tillämpade under Grisbuktsmånaden. För

att tala rent ut: Grisbuktsmånadskampanjen nästa år kommer att föras samtidigt och på samma sätt i provinserna Oriente, Camagüey och Las Villas.’ (*Applåd.*) ‘Och med större erfarenhet och med en sockerskörd på tio miljoner ton 1970... skall vi genomföra en massiv kampanj i landets alla sex provinser med deltagande av hela folket.’ (*Applåd.*)

Ett annat tecken på den halvmilitära utvecklingen inom jordbruket är ‘Ungdomens hundraårskolonn’, planerad våren 1968 (till hundraårsminnet av upproret mot spanjorerna ö.a.). Den hade som första uppgift att skicka femtiotusen ungdomar på arbete i Camagüey. I princip består kolonnen av frivilliga som skriver på för tre år i stället för att göra den vanliga obligatoriska värnplikten. Kolonnen är militärt organiserad, och dess storlek och operationsområde skall successivt ökas. Enligt en ledare i *Granma* den 23 juni:⁴

‘När arbetet är klart för året skall vi organisera nya detachement av Ungdomens hundraårskolonn i de andra provinserna. Vårt mål är att ha med 100 000 ungdomar nästa år för att ställa upp i vår sockerskörd på tio miljoner ton 1970 med denna välorganiserade, vältränade arbetskraft. Ett hundra tusen representanter för vår ungdoms heroiska tradition skall ta på sig uppgiften till revolutionens ära.’

Man kan ta fram andra exempel på denna trend mot en halvmilitär organisation av jordbruket – och även, fast i mindre grad, av andra grenar av ekonomin – men det är knappast nödvändigt i detta sammanhang. Ingen som varit på Kuba nyligen eller läser kubansk press regelbundet kan tveka om att denna trend är högst verklig. Dess rötter finns i tvånget att bekämpa det besvärligaste och samtidigt mest svårbemästrade arvet från det förflutna, frånvaron av god arbetsmoral hos en stor del av Kubas befolkning. I det långa loppet är militär disciplin naturligtvis inte lösningen på detta problem: det är bara ett sätt att ersätta det gamla hotet om svält med en yttre disciplin. I det långa loppet är lösningen att skapa en helt ny attityd till arbete hos folkets stora massa, en positiv attityd där arbetet antingen är ett angenämt sätt att använda sin fysiska och psykiska energi eller, om detta är omöjligt, en plikt som man är skyldig samhället och sig själv som ansvarskännande medborgare i samhället.

Vi återkommer till detta, men först vill vi fastslå en sak: det vore dumt att kritisera de nuvarande tendenserna till halvmilitär organisation av arbetslivet i abstrakta frihetstermer. I detta arbete kämpar den kubanska revolutionen en kamp på liv och död. Antingen finner man ett sätt att komma ur underutvecklingen och kan beträda vägen mot ökande ekonomiska framsteg, eller också degenererar förr eller senare revolutionen och det gamla systemet av kapitalistisk underutveckling återuppstår. Och ingenting är just nu viktigare i kampen mot underutvecklingen än ett större utnyttjande av tillgänglig arbetskraft. Därför måste de revolutionära ledarna vidta alla åtgärder som de finner riktigast för att uppnå detta större utnyttjande. Den som vill kritisera dessa åtgärder måste därför inrikta sig på att bevisa, att åtgärderna inte är de bästa och att andra metoder skulle ge lika bra eller bättre resultat.

2. För den långsiktiga lösningen på problemet – att utveckla nya attityder till arbete – gäller fortfarande vad den sovjetiske ekonomen Preobrazjenskij skrev för över fyrtio år sedan: ‘De socialistiska drivkrafterna till arbete faller inte ned från himlen, de måste utvecklas genom en långvarig omskolning av den mänskliga naturen sådan den blivit inom den kapitalistiska ekonomin.’⁵ De kubanska ledarna är väl medvetna om detta och likaså om det faktum att större delen av folket över en viss ålder inte förändrar sina grundläggande attityder och vanor,

⁴ Samma ledare kritiserar också vad som kallas ‘en liten minoritet värvare och organisatörer’ i kolonnen för att inte hålla fast vid principen om frivilligt medlemskap. Detaljerna framgår inte, men man kan lugnt anta att åtminstone några medlemmar av partiet och ungdomsförbundet i den atmosfär som präglade starten på den revolutionära offensiven ägnade större nit åt att avslöja ‘dagdrivare’ och ‘kontrarevolutionärer’ än att hålla sig till bokstaven i direktiven från högkvarteret.

⁵ E Preobrazhensky: *The New Economics* (New York 1965, Oxford University Press, övers B Pearce) sid 193. Originalupplaga på ryska 1926.

hur mycket omskolning de än utsätts för. Därför står hoppet främst till den yngre generationen, som vuxit upp efter revolutionens seger. Detta påpekar Fidel i ett tal den 26 juli 1967, där han också säger att det kapitalistiska samhällets 'gamla idéer' ännu inte försvunnit:

'Revolutionen har drivit ut många av dessa idéer ur hela folket, men det är just i de jungfruliga själarna hos den nya generation som vuxit upp med revolutionen som vi finner minst av dessa det förflutnas idéer och kan iaktta det klaraste revolutionära medvetandet. . . Vi kan alltså vara säkra på att den överväldigande massan, en massa av hundratusentals ungdomar i detta land, har skaffat sig denna nya attityd och nu kan arbeta och producera i en helt ny anda. En överväldigande massa av hundratusentals ungdomar är kapabel att fördubbla och till och med tredubbla tillgången på arbetskraft, och dessa ungdomar gör det inte för att lösa sina personliga problem utan för att skapa den slutliga lösningen på hela samhällets problem.'

Det har gjorts mycket för att inpräglade dessa nya drivkrafter för att tjäna samhället. Nästan varje tal av Fidel och andra revolutionära ledare utvecklar temat, och alla masskommunikationsmedia – press, radio, TV, anslagstavlor, affischer – upprepar ledarnas ord. Inte heller inskränker sig dessa ansträngningar till utbildningen och propagandan. I det så kallade 'Skolan kommer till landet'-programmet reser skolbarn från städerna ut på landet sex veckor varje halvår och arbetar då i jordbruket samtidigt som de fortsätter sina studier i reducerad takt. En anledning till detta väldiga program är rent ekonomiskt – att öka tillgången på arbetskraft i jordbruket. Men det politiska och sociala motivet är lika viktigt: att vänja stadsbor att arbeta hårt med sina händer, att lära dem att leva kollektivt och att arbeta utan betalning för samhällets bästa, och att minska det traditionella gapet mellan manuellt och intellektuellt arbete. Vi besökte några skolläger i Havannas gröna bälte (de flesta nu i permanenta baracker), och vi fick mycket positiva intryck. Barnen verkade friska och glada, och alla vi talade med höll med om att verksamheten redan visade åsyftade resultat.

Andra stora experiment i kommunistiskt (eller åtminstone för-kommunistiskt) liv och arbete pågår. Det märkligaste finns på Pinjeön som nu också kallas Ungdomens ö. Tiotusentals ungdomar har frivilligt åkt dit på två år. De lever kollektivt, får det mesta de behöver gratis och arbetar på att förvandla ön till en av världens ledande producenter av citrusfrukter. Vi hade inte tillfälle till att besöka detta projekt, men vi kan även här rapportera en allmän samstämmighet bland informerade observatörer att allt går bra och att de arbetande ungdomarna är entusiastiska och offervilliga.

Det vore inte korrekt att säga att alla kubanska ungdomar är goda revolutionärer och att alla reagerar på rätt sätt på regimens ansträngningar att förändra folkets inställning till arbete. Naturligtvis finns det bland ungdomen sådana som tänker olika, det finns de som inte vill arbeta, och det finns kriminella,⁶ och likaså finns det många som gör vad man väntar av dem utan att de för den skull har starkare övertygelse och engagemang. Sannolikt är den stora majoriteten av ungdomarna för revolutionen, medan de entusiastiska aktiva förkämparna ännu är i minoritet.

Det är ännu för tidigt att göra några förutsägelser för framtiden. Omvandling av människans vanor och attityder är i bästa fall en långsam process, där det finns mycket litet av vad man skulle kunna kalla för vetenskapliga rön. Det är till och med besvärligt att veta om reella framsteg har gjorts eller inte. Allt man kan säga med säkerhet är att till skillnad från de flesta andra socialistiska länder – Kina är naturligtvis det stora undantaget – ägnar sig Kuba helhjärtat åt att förverkliga Fidels ord: 'Revolutionens stora uppgift är att skapa en ny

⁶ Vad vi kunde upptäcka finns det ingen brottsstatistik publicerad. Våra egna undersökningar bekräftade de intryck tränade observatörer fått, att våldsbrotten (mord, misshandel etc) är ovanliga, medan detta inte kan sägas om stöld och inbrott. Orsaken till detta är självfallet den svåra bristen på konsumtionsvaror.

människa ... en människa med sann socialistisk medvetenhet, en människa med sann kommunistisk medvetenhet.’⁷ Fidel fortsätter:

‘Vi måste använda den politiska medvetenheten för att skapa välstånd. Att erbjuda en människa mera för att han gör mer än plikten kräver är att köpa hans samvete med pengar. Att ge en människa del i ett större kollektivt välstånd därför att han gör sin plikt och producerar mer och skapar mera åt samhället, det är att förvandla politisk medvetenhet till välstånd.

Som vi tidigare sagt kan kommunismen införas bara om vi skapar ett överflödande välstånd. Men detta kan inte ske, enligt vår uppfattning, genom att skapa politisk medvetenhet med pengar eller välstånd, utan genom att skapa välstånd med politisk medvetenhet, och större och större välstånd genom större kollektiv politisk medvetenhet.

Vägen är inte lätt. Uppgiften är svår, och många kommer att kritisera oss. De kommer att kalla oss småborgare, idealister, de kommer att säga att vi är drömmare, de kommer att säga att vi är dömda att misslyckas. Och ändå kommer fakta att tala för oss, verkligheten kommer att tala för oss, och vårt folk kommer att tala och arbeta för oss, eftersom vi vet att vårt folk har förmågan att förstå vår väg och följa vår väg.’

Tiden kommer att utvisa om Fidel har rätt. Under tiden är det fullt klart att revolutionen inte har råd att lita enbart till politiska och moraliska drivkrafter. Och eftersom den avfärdat metoden med materiella drivkrafter, måste den lita till organisation och disciplin – det som vi kallat för den halvmilitära organisationen av arbetet.

Hur långt man måste gå på denna väg beror på många faktorer. Den viktigaste är kanske hur fort och i vilken utsträckning de senaste årens stora ansträngningar ger resultat i större tillgång på konsumtionsvaror för att höja den allmänna levnadsstandard. Om folk bara kan övertygas om att arbete för det gemensamma bästa inte bara ger hopp för framtiden utan också påtagliga fördelar för alla just nu, då bör det bli kolossalt mycket enklare att förändra inställningen till arbete.

⁷ Tal av Fidel i Las Villas den 26 juli 1968.

Resursutnyttjande

I det kapitalistiska systemet strävar alla individer medvetet och avsiktligt efter att tillgodose sina egna intressen, men deras förenade ansträngningar sätter i gång de blinda marknadskrafterna, som alstrar, förvärrar och bevarar för framtiden ondskan i det kapitalistiska systemet: delningen av mänskligheten, både på individuell och nationell nivå, i rika utsugare och fattiga utsugna, hunger eller ren svält för huvudparten av världens befolkning, återkommande depressioner och massarbetslöshet, imperialistiska krig. Den marxistiska kritiken av kapitalismen vill visa hur individens strikt rationella handlande får fullständigt irrationella konsekvenser för samhället, klarlägga processens inre drivkrafter och bevisa dess ofrånkomlighet så länge kapitalismen existerar.

Den logiska följden av den marxistiska kritiken är, att människans öde inte längre får styras av de blinda marknadskrafterna, att mänskligheten måste kasta av sig det system som dömer varje individ att arbeta isolerad, och ersätta det med ett system, där ett samhälle av producenter, medvetna om sina intressen, utövar direkt kontroll över sina mänskliga och materiella resurser och planerar deras utnyttjande för människovärdiga syften. Historiskt sett ingick det inte i denna kritik att hitta lösningar på hur detta nya samhälle skulle fungera. Sådant hade de utopiska socialisterna och kommunisterna sysslat med före Marx, och det hade enbart dragit uppmärksamheten från socialisternas och kommunisternas viktigaste uppgift: att sätta i gång en segerrik kamp för att kasta den irrationella kapitalistiska ordningen över ända.

Följden blev att den revolutionära marxistiska rörelsen hade en klar uppfattning om vad den ville uppnå – ett klasslöst, jämlikt samhälle, ett samhälle med överflöd åt alla, ett samhälle där alla fritt kan utveckla sig till hela människor – men mycket svag uppfattning om hur det skulle gå till. Detta är ingen kritik: den nödvändiga, användbara kunskapen kunde bara grundas på verklig erfarenhet, men den fanns inte och kunde inte ersättas av ren teori. Därför var det inte särskilt konstigt, att revolutionärerna satsade på det som passade bäst för deras propaganda: att det skulle vara ganska enkelt att styra ett planerat socialistiskt samhälle. Det stora problemet var att gripa makten, sedan skulle det bara vara att segla på. Eller som Lenin skrev i *Staten och revolutionen*:

‘Om verkligen alla deltar i statsförvaltningen, så kan kapitalismen inte längre hålla sig kvar. Kapitalismens utveckling skapar å sin sida förutsättningarna för att verkligen alla skall kunna delta i statens styrelse. Till dessa förutsättningar hör den allmänna läs- och skrivkunskunskapen, redan genomförd i de mera framskridna kapitalistiska länderna, vidare ‘utbildning och disciplinering’ av miljontals arbetare genom den väldiga, komplicerade, socialiserade apparaten för post, järnvägar, jättefabriker, storhandel, bankväsende osv.

Under dessa *ekonomiska* förutsättningar är det fullkomligt möjligt att ersätta kapitalisterna och ämbetsmännen med beväpnade arbetare, med hela folket i vapen, åtminstone som en övergång i fråga om *kontroll* över produktion och fördelning ...

Registrering och kontroll – det är vad som i *första hand* krävs för att få den *första fasen* av det kommunistiska samhället på rätt köl och få det att fungera riktigt. *Alla* medborgare förvandlas här till löntagare hos staten, som består av de beväpnade arbetarna. *Alla* medborgare blir tjänstemän och arbetare hos ett enda, ett hela folket omfattande statssyndikat. Det gäller rätt samordning, riktig arbetsmetod och lika lön. Registreringen och kontrollen härav har kapitalismen *förenklat* till enkla observations- och anteckningsoperationer som varje läs- och skrivkundig person kan utföra. Det är tillräckligt att kunna de fyra enkla räknesätten.

När folkets *majoritet* självständigt och överallt börjar genomföra en dylik registrering och kontroll över kapitalisterna (som nu förvandlats till tjänstemän) och över de herrar intellektuella som bevarat kapitalistiska ovanor – då blir denna kontroll verkligt universell, omfattande hela folket, då blir det omöjligt att undandra sig den, att slingra sig undan.

Hela samhället blir ett enda kontor, en enda fabrik, med jämlikhet i arbete och jämlikhet i lön.¹

När Lenin skrev detta, måste han ha tänkt mindre på det efterblivna Ryssland än på de utvecklade kapitalistländerna. Men ändå är det ju klart, om man ser på ett halvsekel socialistisk planering i över ett dussin länder, att Lenins stora vision om det socialistiska samhället som ett enda stort företag inte stämmer. Ekonomin är inte 'ett kontor och en fabrik', även i ett litet land som Kuba finns det tusentals kontor och fabriker. Och för att undvika kaos och uppnå önskade resultat måste man sätta in en samordning, där 'enkla observations- och anteckningsoperationer' spelar en mycket underordnad roll.

Kapitalismen har som alla vet en mekanism för att klara av denna samordning: marknaden. Det är en komplicerad och raffinerad mekanism, som har många århundraden på nacken och som ägnats ett intensivt teoretiskt och praktiskt studium sedan början av 1600-talet. (Det är ingen överdrift att påstå att den borgerliga ekonomins grundval helt enkelt är teorin om hur denna mekanism fungerar.) Det stora problemet för det nya socialistiska samhälle som föddes i ryska revolutionen 1917 var att hitta en samordningsmekanism som kunde ersätta marknaden och som stämde med de socialistiska krav och mål som vi tidigare nämnt.

Vi skall här inte skriva historien om hur sökandet efter en lösning på detta problem gått vidare, först i Sovjetunionen och sedan i de övriga länder som gjorde sig fria från kapitalismen efter andra världskriget. Det är tillräckligt att påpeka, att Sovjetunionen steg fram ur förödelsen efter de fruktansvärda yttre och inre krigen i början på 1920-talet så försvagat att genomgripande sociala förändringar var omöjliga. Under den nya ekonomiska politiken (NEP), införd på Lenins befallning 1921, tilläts marknaden att spela sin traditionella samordnande roll under vad som avsågs vara en återhämtningsperiod. På landsbygden, där större delen av befolkningen levde och verkade, blommade kapitalismen upp, och den skulle säkert ha slungat bolsjevikerna ur sadeln efter några år, om den inte stoppats. Det var i detta läge (1929) som Stalin satte i gång med en 'andra revolution', denna gång uppifrån. Kulakerna, denna nya kapitalistiska klass, likviderades, jordbruket kollektiverades och ställdes under statlig kontroll, och den första femårsplanen för landets industrialisering lades fram.

Detta var början på det sovjetiska experimentet att ersätta marknaden som samordningsmekanism för en hel ekonomi med centraliserad byråkratisk planering. Men marknaden avskaffades inte fullständigt. Kolchosbönderna fick behålla små privata lotter och sälja produkterna därifrån till konsumenter på en relativt fri marknad. Kollektiv- och statsjordbruken däremot, liksom andra statliga företag, fick inte fatta beslut på grundval av marknads vinst- och förlustmekanism utan skulle hålla sig till de direktiv som i detalj utarbetades av den statliga planeringskommittén, Gosplan, i Moskva. Dessa direktiv var i sin tur resultatet av en komplicerad process, där lokala och regionala enheter lämnade in förslag som gick tjänstevägen uppåt, ofta förändrades på vägen och till sist utarbetades och samordnades av Gosplan. Direktiven gick sedan tillbaka ned längs samma vägar och slutade som obligatoriska aktionsplaner (som omfattade teknologi, arbetskraft, kapitalinsatser och produktions- och försäljningsnormer) för alla enheter i den socialistiska ekonomin.

Det nya planeringssystemet blev en sådan enorm succé när det gällde att industrialisera landet och bygga upp dess försvarspotential mot det nazistiska och japanska hotet – och detta var Stalins verkliga mål, inte att förverkliga den socialistiska rörelsens historiska målsättningar – att det allmänt accepterades att de sovjetiska planeringsmetoderna var lika naturliga för socialismen som marknaden är för kapitalismen. Och när socialismen spred sig till kring-

¹ V I Lenin: *Staten och revolutionen* (övers. B Hermansson, Stockholm 1964, Tema/Rabén & Sjögren, sid 129 ff). Se även ovan kap 5.

liggande länder efter andra världskriget, införde de alla, både i Östeuropa och Asien, ett planeringssystem som nära anslöt sig till den sovjetiska modellen.

Men det dröjde inte länge förrän bristerna i detta centraliserade planeringssystem började komma i dagen. De var framför allt av två slag och kan i stort sett klassificeras som ekonomiska och politiska. På det ekonomiska området reagerade systemet mycket långsamt på nya tekniska metoder. Det producerade varor och tjänster av dålig kvalitet, det svarade inte mot konsumenternas behov, och framför allt misslyckades systemet med att finna en måttstock på hur rationellt resurserna användes i de olika enheterna av ekonomin, vilket gjorde att ineffektivitet och slöseri fick en ohämmad grogrund. På det politiska området vilade det på och gynnade byråkrati på alla nivåer, och det utnyttjade materiella drivkrafter för att få arbetarna att arbeta och cheferna att uppfylla eller om möjligt överskrida produktionsnormerna. Av dessa skäl vidgade systemet klyftan mellan ett privilegierat, styrande skikt och massorna, skapade en cynisk inställning till socialismens ideal och målsättningar och lade oöverstigliga hinder i vägen för utvecklingen mot det slags samhälle som revolutionära socialister traditionellt kämpat för.

I ljuset av dessa brister – och listan är långt ifrån fullständig – blev det allt klarare, inte minst för Sovjetunionen själv, att radikala förändringar var oundgängligen nödvändiga.

En reformväg som alla Östeuropas socialistländer med Jugoslavien i spetsen beträdde ledde till större användning av marknadskrafterna med deras automatiska disciplin och vinstkriterier. Vi skall inte diskutera problemet här men vill bara påpeka att detta innebär användning av kapitalistiska metoder för socialistiska syften. Vi är övertygade om att detta är en hopplös motsägelse, i långa loppet kommer de kapitalistiska metoderna att skapa och tjäna sina egna, kapitalistiska syften. För övrigt är reformerna, utom i Jugoslavien, fortfarande bara i sin början, och det är för tidigt att döma om deras effekt. Man kan bara säga att varken Jugoslaviens exempel eller de resultat som i dag uppnåtts i resten av området ger någon anledning att förmoda att ökad tillit till marknadskrafterna är någon väg ut ur det dilemma som diskuterats tidigare. Tvärtom innebär det på det politiska planet en ökning och förstärkning av nackdelarna med det centraliserade, byråkratiska planeringssystemet. Och det är fortfarande inte säkert att det ger några större ekonomiska vinster.²

En annan väg till reformer av det gamla systemet med centraliserad byråkratisk planering var att införa större decentralisering och flexibilitet utan att tilldela marknaden större betydelse. Eftersom detta innebär större självständighet och ansvar för organ och individer på regional och lokal nivå utan samtidigt beroende av marknads automatiska riktlinjer och disciplin, hänger framgången i hög grad på beslutfattarnas förmåga att använda sin makt för att uppnå socialt tillfredsställande mål. Denna reformväg kräver alltså hårt arbete på att höja de ansvariga arbetarnas och chefernas sociala medvetenhet, och den fordrar också att en önskan uppstår hos dem att tillgodose inte bara sina privat- och smågruppsintressen utan i första hand hela folkets intressen.

Denna andra reformväg valdes av kineserna sedan de i mitten av mo-talet kommit fram till att deras ursprungliga beslut att kopiera det sovjetiska systemet var ett misstag. Det förklarar i hög grad varför de kinesiska ledarna under Mao Tse-tung fortsatt sina ansträngningar att lära det kinesiska folket socialismens klassiska värderingar och målsättningar: de många rektifieringskampanjerna på 1950-talet, den socialistiska undervisningskampanjen i början på 1969-talet och nu senast i jätteskala den stora proletära kulturrevolutionen, som nu har pågått i

² Om Sovjet, se *Soviet Economic Performance: 1966-67*, Materials Prepared for the Subcommittee on Foreign Economic Policy of the Joint Economic Committee, Congress of the United States, maj 1968. Rapporten borde vara optimistisk om marknads fördelar, och den uttrycker stort hopp för framtiden. Men siffrorna för de två första åren efter reformen är allt annat än imponerande.

över två år. Sambandet mellan det kinesiska planeringssystemet och kulturrevolutionen framgår bra av en observation gjord av en av de få ekonomer från kapitalistländerna som nyligen varit i Kina. Det är Bruce McFarlane från Australian National University i Canberra, som skriver i en insändare i *Scientific American*:

‘Nackdelen med det kinesiska systemet är frånvaron av ‘valutans disciplin’, av kontroll över planeringen utan en fri prismekanism. Det är därför som de moraliska drivkrafterna betonats så kraftigt under kulturrevolutionen. Cheferna har inte mutats till att göra sitt bästa (som i Libermans planer i Sovjet). I stället pressas de till en ‘riktig’ inställning till samhället och är underordnade massmötenas disciplin.’³

Från en synpunkt kan man anse att McFarlane har rätt när han kallar denna sida av det kinesiska systemet för en ‘nackdel’. De flesta kineser i beslutsfattande position växte upp under den förrevolutionära perioden och kan knappast väntas ha kommit över det osociala och antisociala tänkesätt som det gamla feodal-kapitalistiska Kina alstrade. Utan tvivel handlar de ofta på ett sätt som inte är det bästa för samhället. Och eftersom det i många frågor inte finns några objektivt fastslagna riktlinjer för dem att följa, av den typ som marknaden erbjuder (eller åtminstone antas erbjuda), kan de ofta inte veta hur de skall handla för samhällets bästa, inte ens om man antar att de inte har någon annan önskan. Därför får vi ta för givet att det kinesiska systemet lämnar stort rum för slöseri och ineffektivitet, när det gäller att utnyttja resurserna. Samtidigt måste det framhållas att det kinesiska systemet, i jämförelse med att släppa in marknaden i reformsyfte, är klart överlägset på en punkt: de metoder som används är förenliga med – eller rättare sagt oskiljaktiga från – de syften som man försöker uppnå. För socialismens verkliga mening är ju att förvandla den mänskliga ‘naturen’, att göra den ‘socialistiska människan’ kapabel att leva tillsammans med sina jämlingar i ett sant mänskligt kollektiv. Och det är just en sådan människa som bäst kan få det kinesiska systemet att fungera obehindrat och effektivt.

Kuba gick över till det socialistiska lägret brådstörtat och utan förberedelser, i en *force majeure*-situation efter USA:s ekonomiska aggression. Knappast någon i landet hade direkt erfarenhet av ekonomisk planering, och mycket få hade ens studerat erfarenheter från andra länder. Det var därför helt naturligt att den revolutionära regeringen vände sig med bön om råd och hjälp till Sovjet och övriga östeuropeiska länder som kommit till hjälp, när USA slutade köpa kubanskt socker och regeringen ställdes inför tvånget att omvandla landets ekonomi och själv sköta den stora del som just nationaliserats. De revolutionära ledarna gjorde detta med desto större entusiasm som de helt begripligt var tacksamma mot Sovjetunionen och tyckte att den förkroppsligade den socialistiska dygden och visdomen. Senare reviderade de naturligtvis sin uppfattning, men man får inte bortse från det läge som faktiskt förelåg 1969.

I praktiken kom det sovjetiska planeringssystemet till Kuba via Tjeckoslovakien, eftersom det i första hand var tjeckiska tekniker som hjälpte Kuba med de första försöken att formulera och driva igenom en ekonomisk plan. I *The Economic Transformation of Cuba* har Edward Boorstein gett en livfull förstahandsskildring av dessa första försök.⁴ Tyvärr finns det ingen motsvarande berättelse om hur det sovjetiska systemet gjorde kubanerna desillusionerade och tvingade dem att försöka uppfinna metoder att sköta den nationella ekonomin mer i överensstämmelse med Kubas traditioner och aspirationer. Denna kamp pågår fortfarande.

³ *Scientific American*, aug. 1968, sid 6.

⁴ Se i synnerhet kapitel 5, ”The Introduction of Planning”.

Vi känner till att en debatt pågick i kubanska ekonomiska tidskrifter 1963 och 1964 om två frågor av avgörande betydelse för planeringssystemets utformning.⁵ Den ena är graden av finansiell autonomi för de enskilda företagen, och den andra är frågan om materiella kontra moraliska drivkrafter. Che Guevara var huvudfiguren på ena sidan, och Carlos Rafael Rodríguez, en av ledarna för det förrevolutionära kommunistpartiet (*Partido Socialista Popular*), var den mest kände företrädaren för den andra linjen. Eftersom det var Ches linje som vann till slut, kan det vara nyttigt att citera en del av Mandels sammanfattning av hans position:

‘Kubas nationaliserade industri var i stor utsträckning organiserad enligt ett syndikatsystem (*empresas consolidadas*) efter industrigrenar, ungefär jämförligt med det system som en tid varit modellen för den sovjetiska industrins organisation. Finansieringen av dessa syndikat skedde via budgeten med den ekonomiska kontrollen på departementsnivå (industri- och finans-). Banken spelade en andra rangens förmedlande roll.

Diskussionen 1963-64 fördes därför mellan dem som försvarade detta system (som kamrat Guevara och de som stödde honom) och dem som ville ersätta det med finansiell autonomi för företagen, inklusive principen att varje företag skulle arbeta för största möjliga vinst. Den senare ståndpunkten företrädades av Carlos Rafael Rodríguez och andra debattdeltagare.

Che Guevaras ståndpunkt föreföll ganska praktiskt inriktad. Han påstod inte att centraliserad ledning var ett ideal i sig, en modell att använda överallt och alltid. Han försvarade helt enkelt idén att Kubas industri i dag kunde skötas effektivast på detta sätt. Hans argument var i huvudsak följande: det begränsade antalet företag (det fanns fler enbart i Moskva!), det ännu mer begränsade antalet kvalificerade industrimän och ekonomer i partiet, ganska väl utvecklade telekommunikationer (bättre än i de flesta andra länder på samma utvecklingsnivå som Kuba), nödvändigheten att ekonomisera med resurserna och kontrollera deras användning, etc, etc.

Huvudparten av de argument som anfördes mot denna ståndpunkt saknade anknytning till den faktiska situationen ...

Men några av Che Guevaras motståndare kombinerade frågan om större effektivitet med decentraliserad företagsledning (och den finansiella autonomi som följer med) med frågan om materiella drivkrafter. Företag som måste vara lönande tvingas handla strikt ekonomiskt, och därför kan de ha större användning av materiella drivkrafter och direkt intressera arbetarna för att öka arbetsinsatserna, förbättra företagens lönsamhet (t ex genom större sparsamhet med råmaterial) och överträffa normerna i planen.

I detta avseende är Che Guevaras motargument i huvudsak praktiskt betingade. Han avvisar på intet sätt behovet av strikt ekonomisk kalkyl inom planens ram. Inte heller avvisar han användningen av materiella drivkrafter. Men bara på två villkor, förklarar han. Först av allt måste man välja materiella drivkrafter som inte försvagar arbetarklassens inre sammanhållning, som inte sätter arbetare mot arbetare. Därför förordar han ett system med kollektiva belöningar, till arbetslag eller företag, istället för individuella belöningar. Och han motsätter sig en alltför stor användning av materiella drivkrafter, eftersom han är rädd för deras nedbrytande effekt på massornas medvetenhet. Han vill undvika att hela samhället präglas av ett klimat där egoism och strävan efter personlig rikedom spelar en stor roll. Denna oro hämtar han från Marx och i synnerhet från Lenin, som starkt betonade faran för korruption och demoralisering som skulle bli en ofrånkomlig följd av användningen av dessa drivkrafter, trots att han fann dem oundvikliga i övergångsperioden mellan kapitalism och socialism. Därför väjdade han till partiet och massorna att kämpa med kraft mot denna fara.⁶

Det framgår klart av denna sammanfattning att Ches verkliga avsikt inte var maximal effektivitet utan snarare ett system för ekonomisk organisation som skulle befrämja och inte

⁵ Se Ernest Mandel: *Le grand débat économique* i *Partisans* april–juni 1967. En bibliografi kan delvis sammanställas av referenserna i Mandels fotnoter. [På marxistarkivet: [Den ekonomiska debatten på Kuba 1963-64](#)]

⁶ a.a. [sv. översättningen skiljer sig något]

hämna utvecklingen av socialistiskt medvetande och beteende. Här gick hans tankar mer eller mindre parallellt med de maoistiska ledarnas i Kina. (Detta betyder inte att Che stod under direkt kinesiskt inflytande. Det är lika logiskt att tänka sig att både han och de stod under inflytande av Marx och Lenin.)

Innan 1964 var slut hade Che upphört att spela en personlig roll i Kubas ekonomi (på hösten representerade han Kuba i Förenta Nationerna, sedan gav han sig ut på en resa till några afrikanska stater, och till sist, i april 1965, gav han sig iväg från Kuba för att gå in i den revolutionära kampen någonstans). Men hans idéer bestod, och den debatt där han spelade en så dominerande roll tycks ha fortsatt bakom kulisserna. Någon gång i framtiden får vi kanske reda på hela historien om vad som hände under denna period, men än så länge finns det mycket litet av vederhäftig information att lita till. Vi vet naturligtvis att det var under dessa år (1963-65) som de grundläggande förändringarna vidtogs i de ekonomiska och politiska institutionernas struktur och att den nya ekonomiska utvecklingsstrategin antogs med prioritet för socker och boskap.⁷ Men vi vet inte varför Ches ståndpunkter i den ekonomiska debatten av 1963-64 först mycket senare blev den officiella regeringspolitiken. Så sent som i sitt tal till landsorganisationen i augusti 1966 förklarade Fidel att han hade sin egen uppfattning i en rad frågor, bland dem 'frågan om moralisk eller materiell stimulans', men att han inte tänkte 'dra fördel av det inflytande min ställning förutsätter' för att tvinga dem på andra. Dessa frågor skulle beslutas, förklarade han, av den första partikongressen, som han utlovade inom högst ett år. Nu har det fortfarande inte blivit någon partikongress, och Fidel kunde inte hålla sig tyst så särskilt länge. Man kan lugnt hävda att den officiella linjen före slutet av 1966 slagits fast till förmån för 'moralisk stimulans', och denna linje har spelat en allt viktigare roll som grundval för den fortsatta regeringspolitiken.

För den ekonomiska organisationen och planeringen betydde denna uppslutning kring Ches linje som officiell politik ett totalt förkastande av Sovjetblockets försök att bota ekonomiska sjukdomar med hjälp av marknadskrafterna. I stället är Kuba på god väg bort från marknadsmekanismen. Detta framgår av sådana viktiga steg som införandet av mikroplaner i den privata jordbrukssektorn och nationaliseringen av privata företag inom handel, industri och servicenäringarna.⁸ Troligen är Kuba det land som minst av alla litar till marknadskrafterna.

Det system som Kuba nu använder är starkt centraliserat och överensstämmer med Ches ide att inte ge de enskilda företagen ekonomisk självständighet. Inkomsten från statsjordbruken och en del andra företag går via nationalbanken in i statsbudgeten som står under uppsikt av en avdelning i den centrala planeringskommissionen (JUCEPLAN). Var tredje månad träffar tjänstemän från banken företagens direktörer och diskuterar hur mycket banken skall betala ut till dem för löner och investeringar, och samtidigt kontrollerar de hur företagen uppfyllt sina produktionsnormer. Övriga företag utanför jordbruket behåller sina inkomster och använder dem till att täcka sina utgifter. Ibland får de också krediter från banken. Men eftersom dessa företag måste kanalisera hela sitt överskott till statsbudgeten, är deras självständighet mer skenbar än verklig: de kan inte föra en självständig investeringspolitik, och de kan inte använda någon del av överskottet till belöningar åt företagsledare och arbetare.⁹

Alla statliga företag arbetar, oavsett sin ekonomiska ställning, under planer som kommer till dem från centrum. I teorin styrs hela ekonomin genom en allmän plan utarbetad inom

⁷ Se kap 5.

⁸ Om mikroplanerna och Om nationaliseringar, se ovan i kapitlet "Den privata sektorn".

⁹ Se den utmärkta artikeln om dessa frågor av den franske ekonomen Jacques Valier "L'Economie cubaine: quelques problèmes essentiels de son fonctionnement", *Les Temps Modernes*, mars 1968, i sht sid 1617-1618.

JUCEPLAN enligt instruktioner från ministerrådet.¹⁰ Men Jacques Valier är troligen närmare verkligheten när han skriver att

‘... det ännu inte finns någon allmän plan på Kuba och ingen allmän modell för den ekonomiska utvecklingen: den viktigaste orsaken är bristen på materiella resurser för att få ett sådant planeringssystem att fungera. Det finns helt enkelt å ena sidan ett antal planer, för ett år eller längre tid, utarbetade med hänsyn till produktens betydelse av den centrala planeringskommissionen, av regeringsdepartementen eller av företagen själva, och å andra sidan en prioritering av resurserna. Men det finns ingen verklig central planering eller koordinering av de olika planerna sinsemellan. Men i nuvarande stadium av Kubas ekonomi förefaller det viktigare med de positiva effekterna av den permanenta mobiliseringen av arbetarna – som underlättas genom de ständiga omflyttningarna (*déplacements continuel*s) och den täta kontakten mellan massorna och Fidel Castro, som *personligen* befattar sig med de olika jordbruksplanerna på ön – än med frånvaron av en totalplanering, som i alla fall skulle vara tekniskt mycket svår att genomföra för närvarande.’

När Valier talar om ‘bristen på materiella resurser’ menar han bristen på administrativ och annan utbildad personal, alla slags kontorsmaskiner (inte bara elektroniska datorer) och den dåliga kvaliteten på statistisk information. Alla dessa brister kan och skall utplånas allt efter som tiden går, och planeringssystemet kommer att bli motsvarande förbättrat och mer strömlinjeformat. Under mellantiden är det i sin ordning att undersöka hur systemet fungerar i sitt nuvarande, erkänt ofullkomliga skick. Om dessa iakttagelser förefaller mer kritiska än berömmande, beror det bara på att man tjänar mer på att försöka analysera brister än att fira framgångar.

Det förefaller oss i allmänhet som om slöseriet och ineffektiviteten på Kuba i dag inte så mycket beror på planeringssystemets tekniska svagheter, hur viktiga de än är, utan har andra mer grundläggande orsaker. Dessa kan indelas i tre huvudgrupper: (1) vissa viktiga tekniskt och historiskt grundade fel i avvägningen av resurstilldelningen, (2) missbruk av ‘specialplaner’, och (3) överambition.

1. Avvägningsfel. Som vi framhöll i kapitel i var det för-revolutionära Kuba ett land med upprörande kontraster. Den mest synbara och anstötliga var samexistensen av massarbetslöshet och undersysselsättning med stora arealer god men outnyttjad jord, samtidigt som landet importerade upp till en tredjedel av sina livsmedel. Vanligt sunt förnuft krävde uppodling av jorden och arbete åt de arbetslösa för att möta folkets behov med egna resurser och egna ansträngningar. Och när den revolutionära regeringen kom till makten, satte den genast i gång med denna politik. Bulldozers och traktorer som nyligen importerats sattes i arbete med att röja jorden, och det gör de fortfarande. Som Fidel sade i sitt tal den 2 januari 1968 har den odlade arealen ökat med inte mindre än 56 procent och ökar fortfarande.

Självklart var detta en rationell politik så länge det fanns en stor pott arbetslösa på landsbygden, men det är svårt att begripa hur den kan försvaras i fortsättningen sedan arbetslösheten förvandlats till brist på arbetskraft. Eller för att vända på saken: Om arbetskraften i jordbruket redan blivit en flaskhals – och vi har redan haft flera tillfällen att understryka i hur stor utsträckning detta var fallet, t ex 1962 och 1963 – måste det rimligen skapa ännu större problem att lägga ännu mera jord under plogen. Men detta räcker inte för att belysa skadans omfattning. Själva jordröjningsarbetet kräver arbetskraft och, ännu viktigare, en stor insats av värdefulla jordbruksmaskiner. Om denna arbetskraft och dessa maskiner använts till intensivare bruk av redan odlad jord, kunde resultatet ha blivit ökning av avkastningen i stället för de minskningar som blivit alltför vanliga erfarenheter på dagens Kuba. Man kan invända att

¹⁰ En detaljerad utredning om hur planen utarbetats och hur den är avsedd att fungera finns i en tryckt broschyr på 56 sidor med titeln *La Planificación económica en Cuba*, utarbetad av JUCEPLAN för ett seminarium om utvecklingsplaner i Santiago de Chile februari 1968.

utrustning som används för röjning av ny jord – bulldozers, tunga traktorer osv – inte lämpar sig för odling av jord. Men då går man vid sidan av saken: dessa maskiner importerades för att röja nytt land. I stället hade man kunnat importera utrustning lämplig för odling av jorden.

Ett annat viktigt och ständigt återkommande avvägningsfel har att göra med sådd och skörd. När man gör upp en jordbruksplan måste man uppenbarligen börja med de arealer som skall odlas med vissa grödor. Med nuvarande tillgångar i kunskap, teknik och resurser kan Kuba så en hel del mer än det kan skörda. Mekaniseringen är t ex längre driven för sådden än för skörden och huvudparten av sådden inträffar i maj-juli när säsongefterfrågan på arbetskraft är relativt låg. Alltså måste planering som bygger på kapaciteten för sådden med största säkerhet utmyнна i skördeproblem. Varje år i skördetiden dyker problemet upp igen: Vilka fält och vilka grödor skall man strunta i och alltså offra, och vilka skall räddas? Det görs naturligtvis tappra försök att rädda så mycket som möjligt genom mobilisering av frivillig arbetskraft, men detta är i bästa fall bara en lindring för ögonblicket, som inte går till roten med problemet.

De förluster som orsakas av den bristande balansen mellan sådd och skörd begränsas naturligtvis inte till de grödor som går till spillo på fälten. Man måste också ta med i beräkningen att de resurser som använts för att odla dessa tillspillogivna grödor kunde ha använts bättre. Förlusten är därför dubbel: dels den verkliga produkten (som gått till spillo), dels den möjliga alternativa produkten (som aldrig odlades). Slutligen är det dessutom en moralisk förlust. Även de mest samvetsgranna företagsledare och arbetare, de som arbetar hårt och gör sitt bästa för att få planen i hamn, måste förlora en del av sin entusiasm när de finner att en stor del av deras ansträngningar åter och åter går till spillo. Och i vissa fall blir resultatet desillusion och cynism.

När man ställer diagnos på den bristande balansen mellan sådd och skörd måste man komma ihåg att den nära hänger ihop med den tidigare diskuterade disproportionen mellan jord och arbetskraft. Det är tom möjligt att jordröjningspolitiken är den viktigaste faktorn i sammanhanget. När nya arealer öppnas för odling, uppstår givetvis en oemotståndlig önskan att använda dem, vilket innebär att de måste besås med någonting. Tendensen är därför att hänga upp sådd-programmet på röjningsprogrammet och sedan låta skördeproblemet sköta sig självt – eller rättare sagt överlämna det till regeringstjänstemän och partikadrer som har som jobb att mobilisera frivillig arbetskraft.

2. *Missbruk av specialplaner.* Det kubanska planeringssystemet bygger i hög grad på vad som kallas 'specialplaner' (*Planes Especiales*). Enligt JUCEPLAN är de 'organiska former av stor flexibilitet (*agilidad*)' som

'... tillåter en förmånlig prioritering av bestämda uppgifter, direkt övervakning från det högsta planeringsorganet och centralisering under en enda ledning av många konkurrerande problem sammanhängande med utvecklingen av produktionen, i vilken lokala faktorer (jord, kommunikationskanaler, miljöproblem), tekniskt bistånd, ärendets vikt etc, spelar en dominerande roll.'¹¹

I princip är självfallet planer av denna typ oklanderliga. God ekonomisk planering måste liksom den militära vara flexibel, och specialplaner av denna typ är ett riktigt sätt att nå fram till den nödvändiga flexibiliteten. Men det kan bli för mycket av det goda: alltför många planer alltför ofta kan sluta i ingen planering alls. Detta är inte vad som händer på Kuba, men det finns otvivelaktigt en tendens i den riktningen.

Det finns två typer av specialplaner, de som lyckats och de som misslyckats. Ett exempel på den första typen var specialplanen för äggproduktion, som vi redan berört.¹² Den var en

¹¹ JUCEPLAN, *La planificación económica en Cuba*, sid 17.

¹² Se ovan, slutet av kapitel "Ekonomiska framsteg..."

mycket stor framgång. Ett exempel på specialplaner som inte lyckades var Voisins foderprogram. Vi lyckades inte få en helt tillfredsställande redogörelse för Voisinhistorien, men det tycks ha gått till i stort sett så här: Voisin var en fransk agronom, som hade hittat på ett system för växelbruk inom foderproduktionen, avpassad till de klimatiska förhållandena i den del av Frankrike där han bodde. Dessutom skrev han tydligen mycket övertygande. På den kubanska sidan slukar Fidel glupskt all jordbrukslitteratur, alltid på språng efter nya idéer och nya rön som framgångsrikt kan tillämpas på Kuba. Han läste Voisin, blev oerhört imponerad och bjöd in fransmannen till Kuba. Voisin var tveksam om möjligheterna att tillämpa hans program på de kubanska förhållandena och ville göra försök i liten skala. Men Kubas ledare var vid den tiden övertygade om att de hade lösningen eller åtminstone en god bit av lösningen på det besvärliga och viktiga problemet med att skapa en tillräcklig näringsbas för boskapsprogrammet. Så de satte i gång med specialplaner för att införa Voisins program genast över hela landet. Innan planerna var klara dog Voisin själv i hjärtinfarkt på Kuba och fick hjältebegravning. 1966 projekterades cirka 3 000 Voisin-foder och släpptes ut. Kommunistpartiets kadrer, som spelade en ledande roll i kampanjen, tvingades till intensivt studium av Voisins arbeten, och hälften av det årets totala investeringar i jordbruket gick till foderprogrammet. Men affären blev kortlivad. Under kubanska förhållanden gav foderprogrammet inte de resultat man hoppats på.¹³

Voisin-historien visar i tillspetsad form vissa karakteristiska drag som tycks vara oskiljaktiga från Kubas ekonomiska politik: entusiasm inför nya idéer och metoder, iver att snabbt dra fördel av dem, varav följer ovillighet att gå igenom den långsamma och ofta frustrerande processen att få dem att fungera, villigheten att spela högt, frånvaron efter ett misslyckande av allvarliga försök till självkritik. Vissa av dessa egenskaper är beundransvärda, men tyvärr når de tillsammans upp till en nivå som garanterar stora förluster.

3. Överambition. En revolutionär regim är nästan oundvikligen överambitiös, av det enkla skälet att det är så mycket att göra efter sekler av kapitalistisk vanhävd och utsugning. Upp till en viss nivå kan dessutom överambition ha positiva effekter genom att släppa loss reserver av energi, initiativ och uppfinningsrikedom, vars existens aldrig annars skulle ha upptäckts. Å andra sidan kan överambition också ha negativa effekter. Det är med en nation som med en individ, att när den försöker göra mer än den kan, slutar det som regel med att den gör mindre än den kan.

Överambition kan ta sig två uttryck: antingen att sätta upp överdrivet höga mål i en eller flera sektorer, eller att göra det mer eller mindre generellt. Kuba tenderar att göra båda sakerna på en gång.

Det mest iögonenfallande exemplet på den första typen är målet på tio miljoner ton socker 1970. (Vi talar här bara om ekonomi. Det fanns obestridligen viktiga politiska skäl till att Fidel ursprungligen satte upp detta mål. Och eftersom han vet en hel del mer om kubansk politik än vi gör, kan vi inte säga om det var rätt eller fel att satsa allt på det här brädet. Vi säger bara att det kostar, och att det kostar mycket.) I sin bok om det kubanska jordbruket presenterar Michel Gutelman en detaljerad analys av innebörden av tiomiljonersmålet, som börjar så här:

‘Generallinjen, fastställd 1963 av de revolutionära ledarna, byggde på iden att det bland annat var nödvändigt att till det yttersta utnyttja den existerande kapaciteten inom sockersektorn. Utom nödvändiga kostnader för arbetskraftens uppehälle och förflyttning skulle de enda investeringarna behöva göras för att öka sockerbrukens kapacitet, där de tekniska förutsättningarna var förmånliga,

¹³ Som en fotnot kan vi tillägga att vi gjorde undersökningar om Voisins ställning som jordbruksexpert i Frankrike, när vi kom till Paris på väg tillbaka från Kuba. Det visade sig att han inte var särskilt välkänd och att de som kände till hans arbeten inte hade någon högre tanke om dem.

och naturligtvis de investeringar som behövdes för nya sockerrörsodlingar som skulle täcka den utvidgade industriella kapaciteten.

Denna linje, som skulle ha möjliggjort en årlig produktion på cirka 8,5 miljoner ton socker, skulle ha krävt investeringar på ungefär 150 miljoner pesos inom industrisektorn och nästan lika mycket inom jordbrukssektorn. I verkligheten avviker beslutet 1964 att producera tio miljoner ton 1970 i hög grad från denna ursprungliga strategi och slår omkull tidigare investeringsplaner på grund av den totala förändring av inriktningen som det innebär. Följderna av denna förändring är många och påverkar hela den kubanska ekonomin långt efter 1970. Dessa följder kommer att bli mycket viktiga för fördelningen inom ekonomin och de vinster i form av utländsk valuta som de kan medföra.¹⁴

Det framgår av dessa siffror att en ökning från sju miljoner ton, vilket var landets ungefärliga kapacitet 1965, till 8,5 miljoner ton skulle kräva investeringar på ungefär 300 miljoner pesos, varav hälften inom industrisektorn och hälften inom jordbrukssektorn. Gutelman citerar vidare en rapport från Sockerdepartementet från 1965, som visar att en ökning från sju miljoner ton till tio miljoner ton 1970 skulle kräva inte mindre än 1 020 miljoner pesos. Med andra ord kräver de första en och en halv miljonerna ton över sju miljoner investeringar på 300 miljoner, eller cirka 200 pesos per extra ton. De nästa en och en halv miljonerna ton över 8,5 miljoner skulle däremot kräva investeringar på 720 miljoner pesos, eller 480 pesos per extra ton. Den snabbt minskande vinsten av ytterligare investeringar över en viss nivå är därmed fastslagen.

Men detta ger ändå inte en totalbild av kostnaderna för dessa extra en och en halv miljoner ton. Å ena sidan stiger importdelen av investeringarna i takt med totalsumman, så att betalningsbalansen försvagas. Å andra sidan, ju mer Kuba producerar utöver vad socialistländerna åtagit sig att köpa plus vad Kuba självt konsumerar (1970 blir det tillsammans ungefär åtta miljoner ton), ju mer måste Kuba sälja på den såkallade världsmarknaden med lägre priser i hårdvaluta. Dessutom får man aldrig glömma att nästan alla sektorer inom Kubas ekonomi har stort behov av ytterligare investeringar, och att de 720 miljoner pesos som behövdes för de sista en och en halv miljonerna ton socker är mer än den totala investeringen inom samtliga grenar av den kubanska ekonomin 1963!¹⁵ Tänk vilka vinster denna investeringssumma skulle ge om den fördelats över hela ekonomin genom ett balanserat investeringsprogram i stället för att koncentreras på en enda sektor med starkt minskande marginaler.

Om Kuba lyckas nå sitt mål på tio miljoner ton 1970 – och vi hoppas verkligen att det skall gå – blir det en politisk seger av största betydelse, i all synnerhet som den vunnits till så högt ekonomiskt pris.

När det blir fråga om den allmänna tendensen att sätta upp överdrivet höga mål, kan det tyckas att det inte är någon större skada skedd: att uppnå 80 procent av normen låter visserligen inte lika imponerande som mo procent, men om målet är 20 procent högre kan skillnaden förefalla skenbar. Men det är inte så det fungerar. Alla insatser och förberedelser har gjorts för att nå det högre uppsatta målet, men det är först när processen är i gång som man märker att målsättningen är orimlig. Och då har det redan gjorts en massa saker som inte behövs om målsättningen varit realistisk. Då behövs det improviserade ändringar i planen, som i sin tur leder till att ytterligare ändringar behövs. Ekonomiska förluster blir oundvikliga, och förtroendet till planeringssystemet hos ledare och arbetare i planeringssystemet undermineras, och även deras moral. Den unge franske ekonomen Isy Joshua, som arbetade på Kuba 1963-67, har gett följande redogörelse för hur dessa problem uppstår och förökar sig:

¹⁴ Gutelman, a.a. sid 204.

¹⁵ Se ovan, slutet av kapitel ”Ekonomiska framsteg...”

‘Vi har sett hur den årliga statliga jordbruksplanen på Kuba visar en klar tendens till bristande realism. Denna årliga plan, som ofta inte fullföljts, måste uppenbarligen modifieras under pågående period för att anpassas till en förändrad situation. Den bristande realismen i den ursprungliga planen är inte enda skälet till dessa modifieringar, det finns många flera: oförutsedda markförhållanden, klimatologiska variationer, överföring av produktionsnormer från en farm till en annan osv bidrar till att modifiera planen. På så sätt undergick produktionsplanen 1966 för Artemisa agrupación så många förändringar, att denna *agrupación* tvingades utarbeta en ny plan för andra halvåret 1966, och på samma sätt ändrades, också 1966, konstgödningsplanen för provinsen Pinar del Río tre gånger. Påtagligt är att ändringar i produktionsplanen inte åtföljs av parallella förändringar när det gäller underhåll och investeringar.

Men ibland blir det så många och viktiga modifieringar att det inte går att göra upp en ny plan. Man får då nöja sig med att fastställa ‘extraplaner’, arbetsplaner och tillägg till programmet. Blir det alltför många ‘extraplaner’, ‘arbetsplaner’ och ‘tillägg’, följer alltför ofta sammanbrott i all planering och all programmering. Man är nöjd med att produktionen hålls i gång dag för dag. Och ibland hoppar man till och med över dessa övergångsstadier i form av planmodifikationer, extraplaner och tillägg. Det blir i stället en direkt övergång från utarbetandet av planen ... till en ‘operativ praxis’ som inte nödvändigtvis överensstämmer med några förutsägelser.

Men det lyckade utfallet av varje form av ekonomisk aktivitet förutsätter en lösning av det avgörande problemet med avvägning mellan mål och resurser på alla nivåer. När de tillgängliga resurserna inte räcker till för att uppnå alla de bestämda målen, förändras problemet med avvägningen mål–resurser till ett nytt problem: att fastställa en prioritetsordning bland de olika målsättningarna och att fördela de tillgängliga resurserna på olika områden enligt dessa prioriteringar. Vi har just sett att den årliga planen, som skulle vara det viktigaste instrumentet för överblick, ledning och kontroll, inte kunde lösa det avgörande problemet med avvägning mellan mål och resurser på alla nivåer.... Varje nivå tvingas därför lösa detta problem efter sina egna praktiska förutsättningar, enligt en mer eller mindre objektivt fastslagen prioriteringsordning.

Detta förklarar den motsägelsefulla samexistensen inom statsjordbruken av anarkisk decentralisering å ena sidan och mekanisk och auktoritär centralisering å andra sidan.’¹⁶

När planen avslöjat sig som orealistisk inträffar det att de lägre nivåerna tillämpar sina egna lösningar, men subjektivt och utan hänsyn till de gemensamma sociala önskemålen (anarkisk decentralisering). När man på högre nivåer ser dessa tendenser och inser deras negativa följder, försöker man återställa sin auktoritet och kontroll men fortfarande utan att kunna stödja sig på en plan som omfattar samhällets totala intressen (auktoritär centralisering).

Joshua fortsätter:

‘Det bör också påpekas att de två mekanismer som just beskrivits (anarkisk decentralisering och auktoritär centralisering) inte kan skiljas från varandra. De är sammanflätade, verkar samtidigt och täcker delvis varandra.

I ett givet område, där resurserna centraliseras och koncentreras på en eller två aktiviteter, överläts i realiteten övriga aktiviteter i samma område på initiativ underifrån.... Huvudaktiviteten (dvs vad som betraktas som sådan på regional nivå) varierar uppenbarligen från en region till en annan. Det behöver knappast tilläggas att ingenting garanterar effektiviteten av en sådan prioriteringsordning från allmän social synpunkt.

Vi ser här att centralisering, tillämpad på en eller två aktiviteter i en eller två regioner, nödvändigtvis innebär att andra aktiviteter och områden överlämnas åt den anarkiska decentraliseringen, dvs att den anarkiska decentraliseringen fortplantar sig inom ramen för den rigidaste centralisering, det ena systemet föder det andra, det ena förvandlas till det andra ...

Det är i sammanhang med denna skevhet i produktionsförhållandena som man kan förklara lagen om uppkomsten och utvecklingen av den ‘ekonomiska byråkratin’. Som vi sett tvingas man på

¹⁶ I. Joshua: *Organisation et rapport de production dans une économie de transition (Cuba)*. (Sorbonne, Paris 1968, Centre d'Études de Planification Socialiste), sid 64-66.

högre nivå att motverka den anarkiska decentraliseringen med auktoritär centralisering. Det är som vi sett en mycket komplicerad uppgift att på högre nivå skapa en prioriteringsordning, särskilt inom jordbruket. På högre nivåer behöver man för att fatta beslut, även med ett minimum av effektivitet, en stor mängd mycket detaljerad information. Det uppstår alltså behov av en betydande byråkrati i statsjordbruk (t o m i avdelningar av jordbruken), *agrupación*, provins, för att utarbeta och vidarebefordra denna information, och en annan lika betydande byråkrati på nationell nivå för att samla in denna information, analysera den, göra kalkyler, fatta beslut och föra ut besluten till lägre nivåer.¹⁷

Denna diskussion om några av de viktigaste problemen i Kubas ekonomi och Kubas ekonomiska politik – historiskt och tekniskt betingade avvagningsfel, bruk och missbruk av specialplaner, tendenser till överambition – kan låta mycket kritisk. Det är inte meningen. Ingen människa och inget land har löst dessa problem på ett tillfredsställande sätt. Kapitalismens berömda effektivitet är bara en effektivitet i att skapa ett tomt överflöd för en liten minoritet och ett helvete på jorden för den stora majoriteten. Mänskligheten har inte längre råd med detta slags effektivitet. Men det blir inte lätt att hitta en funktionsduglig och acceptabel ersättning. Sovjetblockets länder, som uppnått historiska framgångar som aldrig skall glömmas, har råkat ut för bakslag och misslyckanden på senare år. På grund av detta har de gett upp sökandet efter ett livskraftigt alternativ till kapitalismen och försöker nu hitta botemedel för sina bekymmer genom att kopiera kapitalismen. Denna väg kan bara leda till tillbakagång och återfall. De flesta av jordens länder måste fortfarande ta det första steget för att kasta kapitalismen över ända, men bara några få av dem som redan gjort det kämpar nu för att finna vägen framåt mot framtidens nya samhälle. Kuba – tillsammans med Kina, Nordvietnam, Nordkorea och Albanien – har äran av att vara ett av dem. Men att kämpa för att finna vägen är en sak och att verkligen finna den är en annan. Däremellan ligger en lång period av *trial and error*, en period av experiment och misstag och korrigering av misstag.

I denna process är misstag det normala, och ingen falsk stolthet borde förbjuda en öppen diskussion. Däremot är det onormalt och i långa loppet förödmjukande att vägra att medge sina misstag och låta bli att rätta till dem.

¹⁷ a.a. sid 73-74

Teknologin: Framtidshoppet

I förra kapitlet betonades speciellt problemen och svårigheterna med utnyttjandet av resurserna på Kuba. Men det skulle vara fel att koncentrera sig på dem: de är inte huvudorsakerna till att Kuba fortfarande är ett fattigt land. Inte heller beror detta främst på att Revolutionen, såsom betonades i kapitel 8, brutit ned det gamla kapitalistiska systemet med 'piska och morot' utan att ännu kunna ersätta det med ett nytt socialistiskt system. Det här är utan tvivel väsentliga problem, och situationen kommer säkerligen att förbättras om de helt eller delvis kan lösas. Men den grundläggande svårigheten är att Kuba, liksom alla andra underutvecklade länder i Asien, Afrika och Latinamerika, arbetar på en låg teknisk nivå. Även om alla arbetare kunde förmås att arbeta hårt och deras ansträngningar styrdes och samordnades av felfria planer skulle Kuba ändå vara ett fattigt land. Och detta kommer att vara sant till dess det lär sig behärska modern vetenskap och teknologi och lär sig tillämpa dem effektivt för att lösa Kubas specifika problem.

Två citat ur tal, som Fidel Castro nyligen hållit, kan tjäna till att visa skillnaden mellan verkligheten av i dag och vad de revolutionära ledarna hoppas kunna uppnå före 1970-talets utgång. 'På landet', sade han den 19 april, på sjuårsdagen av segern över det CIA-stödda invasionsförsöket vid Grisbukten, 'kan vi fortfarande hitta akademiker som försöker sköta statens gårdar. De gör så gott de kan, och vi kan inte begära att de skall göra mer.' Men framtiden ser helt annorlunda ut. Den 28 september sade Fidel:

'Tack vare ansträngningarna under dessa år finns det en enorm mängd barn som studerar, som skall förändra detta land. Vi har räknat ut att inom tolv år kommer det att finnas över 800 000 tekniker här i landet. En del folk kommer att säga: 'Skall varenda människa bli tekniker?' Ja, varenda människa måste bli tekniker, därför att det kommer inte att finnas ett enda arbete i framtiden som inte kräver grundlig utbildning. Det behövs för att arbeta med konstgödning, för att sprida ogräsbekämpningsmedel, för att köra maskinerna. För varje dag som går kommer den del av människornas arbete som innebär fysisk ansträngning att bli mindre och mindre. Det tunga arbetet kommer maskinerna att göra. Och om vi skall kunna sköta maskinerna måste vårt samhälle vara förberett för det.'

Kuba befinner sig alltså i det tidiga skedet av en teknologisk revolution som framför allt kommer att karakteriseras av en omvandling av arbetskraften från utbildade lantarbetare till kunniga tekniker och maskinskötare. Denna process har redan inletts och vi har kommenterat den då vi diskuterade Revolutionens utbildningsprogram och resultat.¹ Vilka är då de huvudproblem som skall lösas och de lovande möjligheter som skall utnyttjas?

För att ge svaret på den frågan måste vi ha i minnet vad som utan tvivel är Kubas främsta dilemma: karaktären hos behovet av jordbruksarbetare skiljer sig inte mycket från vad det var förr, men Revolutionen har helt ändrat förutsättningarna för att täcka behovet. Det finns fortfarande ett oerhört säsongbehov av arbetskraft inom jordbruket under de torra månaderna från januari till april då inte bara sockerrör utan även andra huvudgrödor skördas och då (mot slutet av perioden) plantering av jorden bereds och en ny skörd planteras. Men nu finns det inte längre stora grupper med arbetare utan egen jord och utan arbete ute på landsbygden, arbetare som kan utnyttjas för att täcka denna ansvällning i behovet av arbetskraft. De som tidigare tillhörde dessa 'reservtrupper' har nu antingen egen jord eller så har de stadigt arbete året runt – på de statsägda gårdarna, i byggnadsarbete, vid industrier inne i staden etc. Revolutionen har främst sökt lösa det problemet genom att stadsbor frivilligt arbetat ute på landet, men ingen tror att detta är vare sig en permanent eller socialt önskvärd lösning.² Alla från Fidel

¹ Se kapitel 2.

² Sättet att använda frivillig arbetskraft för att lösa det ekonomiska problemet med arbetskraftsbrist bör inte förväxlas med utbildningsproblemet att kombinera studier och arbete. Kubanerna är i hög grad för att kombinera

Castro och ned är övertygade om att i långa loppet kan bara teknologin ge en acceptabel lösning.

Paradoxalt nog tenderar de första tekniska framstegen på Kuba – och detsamma skulle troligen gälla många andra underutvecklade länder – att försvåra problemet med säsongbehovet av arbetskraft. Det beror på att det är betydligt lättare att mekanisera de första stegen i odlingen (jordberedning, sådd, skötsel) än skörden.³ Traktorer, såningsmaskiner, plogar och harvar som krävs för att mekanisera själva odlandet är relativt lätta att få tag på, medan de nödvändiga maskinerna för skörd kanske inte ens uppfunnits än. Denna speciella obalans fick särskild betydelse för Kuba på grund av sockerrörets betydelse för dess jordbruksekonomi. 'För att skörda sockerrör', skriver professor Kelly, 'krävs fortfarande en stor insats av manuellt arbete, eftersom ännu ingen tillfredsställande maskin kommit fram som kan effektivt skära sockerrör ute på fälten.'⁴ Kubas främsta tekniska problem var alltså både svårt och utmanande, och inte ens i USA hade det lösts: att utveckla en effektiv skördemaskin för sockerrör.

Om allt socker odlades på slät mark och, som majs växte rakt upp till något så när samma höjd så skulle uppgiften att konstruera en skördemaskin vara enkel. En grupp knivar skulle skära av topparna och en annan stjälkarna strax ovanför marknivån, en fläkt skulle blåsa bort agnarna; och en lastanordning kunde placera de rensade stjälkarna på traktordragna vagnar, klara för transport till sockerfabriken. Men i verkligheten odlas sockerrör ofta på bergssluttningar eller ojämn mark och en stor del (speciellt tunga och därför högavkastande arter) växer hur som helst och bildar vad som tycks vara helt ogenomträngliga härvor. Problemet är därför långt ifrån enkelt.

De första försöken att bygga en funktionsduglig skördemaskin för sockerrör gjordes av sovjetiska instruktörer och hade föga framgång. De, som överhuvudtaget fungerade var bara användbara på slät mark och för rakväxande sockerrör och hade alltså mycket begränsad användbarhet. Enligt en bedömning som vi hörde skördades 1966 bara kring 3 % av landets sockerrör mekaniskt. På sista tiden hävdar emellertid kubanerna att de själva löst problemet. Vi citerar de väsentliga delarna av en artikel i *Granma* den 14 april 1968 som tillkännagav den betydelsefulla nyheten:

'De prov som just avslutats på skördemaskinen för sockerrör visar att resultaten är tillfredsställande', meddelade major Fidel Castro, premiärminister i den Revolutionära Regeringen, då de prov avslutades, som söndagen den 7 april utfördes på maskiner, byggda på Kuba, för att skära och lasta sockerrör, prov som utfördes på den statsägda gården Andres Cuevas, tillhörande jordbruksgruppen Cauto i provinsen Oriente.

Denna helt nya typ av skördemaskin har utvecklats av ingenjörer, tekniker och arbetare vid sockerrörsavdelningen inom ministeriet för råvaruindustriens centrum för maskinutveckling. Arbetet med att bygga maskinerna leddes av projektingenjören Carlos Cruz och projektplaneraren Rogelio Rodríguez, vilka, efter mödosamt arbete löst de grundläggande problemen – enligt vissa experters åsikt olösliga – som hänger samman med konstruktionen av skördemaskiner för sockerrör.

Ledare, tjänstemän och tekniker fanns på plats för att bevittna försöken med den nya utrustningen, som gjorde ett gott arbete med att skörda långa rader högavkastande sockerrör, med mer än

studier och arbete. Kubanerna vill gärna kombinera studier och arbete för att därigenom förbättra utbildningen, och för närvarande bidrar studenternas (och lärarnas) arbete till att avhjälpa bristen på jordbruksarbetare. Men givetvis vore det fullt möjligt att tillämpa systemet med arbete och studier även om det inte fanns någon brist på arbetskraft.

³ Enligt professor Clarence F. Kelly, chef för Kaliforniainstitutets jordbruksexperimentstation vid Berkeley: 'Vanligen ligger minst halva kostnaden för en skörd i insamlandet och rensningen. *Det är också den klart svåraste delen av hela jordbruksprocessen att mekanisera.*' ('Mekaniserad skörd', *Scientific American*, augusti 1967, sid. 50; vår kursivering.)

⁴ *Ibid*, sid. 55.

120 000 *arrobas* (en *arroba* motsvarar drygt elva kilogram) avkastning per *caballería* (13,4 hektar). Proven ägde rum en god stund efter solens uppgång och på fält med både svedda och osvedda sockerrör. Två maskinmodeller provades, en med gummihjul och den andra med larvfötter. Båda modellerna gav förvånansvärt goda resultat.

Den nya kubanska skördemaskinen har blivit av med många av de svagheter som präglade tidigare modeller. Chassi och motor är sovjetiska, men resten av utrustningen är helt nykonstruerad.

Det största hindret för att använda skördemaskiner tidigare har varit kraven på speciella egenskaper hos fälten och hos sockerröret självt. De maskiner som använts tidigare fungerade dåligt i bergs- och på lutande eller ojämn mark, och inte heller kunde de användas på högväxande sockerrör, eftersom den typen tenderar att växa tätt ihop och bli snårig, varvid stjälkarna blir olika långa. Det medförde förluster, då en stor del av rören blev avskurna alltför långt från marken eller fick topparna kapade antingen för långt ner eller för högt upp på stjälken.

Detta prov har visat att den nya kubanska skördemaskinen fungerar väl under varierande förhållanden: på osvett, högväxande sockerrör, tätväxande och snårigt, liksom på svedda fält. Fidel och de ledare som åtföljde honom vid provet kunde konstatera att rören skars av med rötterna intakta men ändå perfekt jäms efter marken och utan att riva sönder sockerröret. Dessutom kapades topparna på precis rätt ställe på stjälken. De skurna rörbitarna som maskinen lastade på vagnar var rensade nästan helt rena med bara en mycket liten del av halmen kvar.

Denna modell har provats många gånger tidigare. Det första provet gjordes med en prototyp i december i 1967 i Calvario, provinsen Havanna. Major Fidel Castro var närvarande även vid det första provet, tillsammans med Raid Donas, chef för maskinutvecklingsinstitutet, och projektingenjören Carlos Cruz. Under det provet upptäcktes den nya maskinens fördelar och svagheter och ändringar föreslogs. Premiärministern godkände byggandet av två nya maskiner för ytterligare prov; en modell med hjul och den andra med larvfötter. I mars i år (1968) provkördes de för första gången på Ruben Martínez Villenas sockerfabriks fält i Aguacate (Havanna).

Maskinerna byggdes för att kunna lösa problemet att skära och lasta sockerrör under varierande förhållanden, och fylla vagnarna med rensade sockerrör, skurna i jämna längder. Då kunde sockerrören sändas direkt till sockerfabrikerna för malning. Maskinerna byggdes för att kunna arbeta på ojämn mark och med olika slags sockerrör liksom på fält med varierande avkastning. Och framför allt måste maskinen kunna arbeta effektivt utan att lämna för lång stubb på fälten eller kapa topparna på fel punkt på stjälken.

Skördemaskinen har ett par rörliga blad lågt placerade, vilka skär stjälken ovanför marken; ett övre blad som skär av toppen och som kan justeras efter rörets längd; och ett sidoblad som skiljer rören i en rad från nästa och klarar av problemet med stjälkar från olika rader som växt samman. Stjälkarna rensas med en kraftig fläkt. Dessutom är maskinen försedd med en 'terrängkompensatur' som höjer och sänker bladen då markens nivå ändras.

Denna självgående skördemaskin för sockerrör har hög kapacitet. Den kan utan svårighet användas tolv timmar i sträck. Bara en man krävs för att köra själva skördemaskinen, vartill kommer tre traktorförare för vagnarna som kör bort de rensade sockerrören. Beräknad produktion för maskinen ligger mellan 25 000 och 30 000 *arrobas* per dag; den exakta volymen kan dock bedömas säkrare sedan den satts in i hård produktion under varierande förhållanden. Premiärministern och hans grupp förklarade sig mycket nöjda med båda maskintypernas prestationer. Arbetet gick smidigt och det inträffade inga fel eller andra svårigheter. Ett stort antal bönder från Cauto-området bevitnade proven och visade stor entusiasm över denna nya seger för vår framväxande maskinindustri. Joel Domenech, minister

för råvaruindustrin, projektingenjören Carlos Cruz och kamraterna Doñas och Esquivel, som alla var synnerligen entusiastiska över den stora framgången som provdriften av utrustningen inneburit, försåg Fidel med alla detaljer om hur de kubanska skördemaskinerna byggs och arbetar.

Fidel tog reda på alla detaljer om hur maskinerna arbetar: hur toppen och de lägre bladen skärs bort, effektiviteten hos rensningsprocessen, sättet att arbeta med hoptrasslade stjälkar, maskinens kapacitet etc. Han diskuterade hela tiden med de andra i gruppen. De enades alla om att förutspå maskinerna en stor framtid i arbetet med att mekanisera sockerrörsskörden.

Under driftproven beslöt major Fidel Castro att ett så stort antal skördemaskiner skulle byggas att det skulle bli möjligt att helt mekanisera skörden nästa år inom ett område som försörjer en av provinserna Havannas sockerfabriker. Han tillade att betydligt fler maskiner skulle byggas till skörden 1970 i en ny fabrik, som skall byggas i Santa Clara av ministeriet för råvaruindustrier och byggnadsministeriet. Speciella vagnar för sockerrörstransport från skördemaskinerna skall byggas i Güira de Melena-fabriken, som skall utvidgas. Fidel berörde också utbildningen av förare och mekaniker till den nya utrustningen. Skolorna för förare kommer att förläggas till sockerfabrikerna, där mekaniseringen först kommer att genomföras, medan mekanikerna får sin utbildning i fabriken i Santa Clara.

Fidel föreslog att kraftigare motorer skulle användas med en ökning av motoreffekten till 120 hästkrafter i de nya maskinerna och att i första hand modellen med larvband borde tillverkas, eftersom den är effektiv på all slags mark.

Sedan han studerat skördemaskinerna i arbete med sockerrör med mycket halm konstaterade Fidel att de utan tvivel fungerade bra även för att skära och rensa den typen av rör – och det dessutom i terräng som ingalunda kan beskrivas som lätt att arbeta i.

Han talade entusiastiskt om möjligheterna när maskinerna väl fullkomnats och betonade att så mycket information som möjligt borde samlas in om maskinerna medan proven fortgick under Grisbuktsmånaden (april) så att denna information kunde utnyttjas för att förbättra de nya maskiner som nu skall byggas.

När proven slutförts uttryckte Fidel sin tillfredsställelse med resultaten. Han förklarade att från 1970 skall arbetet på total mekanisering av sockerrörsskörden börja på allvar. Fidel beskrev den kubanska skördemaskinen som högeffektiv och som vår maskinindustris hittills betydelsefullaste framsteg.

Innan vi citerar något ur Fidels tal den 9 april, där han för första gången offentligt talade om de nya skördemaskinerna, bör det noteras att om beräkningarna av kapaciteten till 25.000 à 30.000 *arrobas* per dag är riktiga och om vi antar att varje maskin behöver två förare för att kunna användas kontinuerligt så bör varje förares produktion vara kring 14.000 *arrobas* per dag. En skicklig skördearbetare kan normalt skära ungefär 140 *arrobas* per dag. Det betyder alltså att mekaniseringen ökar arbetskraftens produktivitet till det hundradubbla. Detta kanske låter fantastiskt, men i själva verket stämmer det inte alls illa med vad som uppnåtts genom mekanisering av skörden i utvecklade länder. Professor Kelly skriver t ex om skördetröskor: 'Vi kan få ett mått på den nytta våra nuvarande maskiner gör av att risskörden i Californien kräver mindre än en mantimma per acre, medan i Japan, där arbetet i stort sett görs för hand, det i genomsnitt enligt en nyligen genomförd studie krävs 258 mantimmar per acre.'⁵

I sitt tal den 9 april sade Fidel om de nya skördemaskinerna:

'... attityden hos de arbetare och tekniker i vår maskinindustri, vilka beslutat att finna en lösning på det svåra problemet att mekanisera sockerrörsskörden – vilket är ett av de hårdaste, mödo-

⁵ Ibid, sid. 52.

sammaste, svåraste bland arbeten, ett där människans förmåga att producera är obetydlig, som kräver hundratusentals arbetare, år efter år, för att varje dag skära mer än 30 miljoner *arrobas* sockerrör för hand, under långa månader, hugg efter hugg med macheten – för flera år sedan tog på sig bördan att bygga en skördemaskin för sockerrör som en gång för alla skulle lösa problemet. Två av dessa nya maskiner provkördes för bara några dagar sedan. Och de provades inte med normalt utan med tungt, högavkastande sockerrör, inte lättskuret, rakväxande utan bladrikt och snårigt.

Och dessa maskiner – som skall undergå åtskilliga förbättringar; bland annat skall de få minst mo hästkrafters motorer i stället för de nuvarande om 75 hästkrafter – utförde sitt arbete förvånansvärt väl: de lyfte de hoptovade, liggande sockerrören; skar dem; rensade bort halmen; och lade de rena stjälkarna i vagnarna, tillräckligt väl rensade för att direkt kunna behandlas i fabriken.’ (*Applåd.*)

‘Det är möjligt att ingen enstaka företeelse kommer att få större betydelse för detta lands framtid än dessa maskiner; det är möjligt att vårt folk och våra framtida generationer kommer att få lika stora skulder av tacksamhet som den skuld de har till de män som skapat och förverkligat dessa maskiner. Genom dem skall hundratusentals arbetare befrias från sitt omänskliga slit; genom dem skall resultatet av våra arbetares mödor mångdubblas, ty det är vårt mål att inom kort, år för år, förse sockerindustrin med all den utrustning som krävs därför.

Naturligt nog måste vi hämta vissa delar till dessa maskiner utifrån, medan andra kommer att tillverkas här, men vår strävan är att 1970 redan ha ett stort antal maskiner.

Skördemaskinerna kräver inte alltför mycket av marken där de skall arbeta; utom på bergsslutningar arbetar den utan svårighet. Och i våra planer för jordbruket överväger vi att börja odla sockerrör på områden i närheten av sockerfabrikerna för att ersätta andra områden längre bort.

Och vi har 20-30 sockerfabriker som ligger i bergstrakter där det inte ens går att använda maskiner för att lasta sockerrören. Vi planerar att lägga ned de fabrikerna mellan 1970 och 1975 och att öka kapaciteten hos fabrikerna på slätterna – vilka i själva verket är de mest betydelsefulla – för att möjliggöra en hundraprocentig mekanisering av sockersköörden mellan 1970 och 1975.’ (*Applåd.*)

‘Därför måste vi producera våra tio miljoner ton socker 1970 med hjälp av ett litet antal maskiner men framför allt genom hårt arbete; men när den femårsperioden är över skall inte längre ett enda sockerrör behöva skäras för hand i detta land ... Föreställ er hur hundratusentals lantarbetare efter hand frigörs! Föreställ er hur hela vårt jordbruk mekaniseras!

Andra uppgifter kommer att finnas kvar, kaffeplockning, fruktplockning, men de uppgifterna kräver inte samma möda, de kan utföras av ungdomar och kvinnor.⁶

Hur många människor kommer inte att frigöras, hur mycken mänsklig kraft kommer inte att frigöras då vårt jordbruk mekaniseras! Och med fullt förtroende kan vi försäkra att vår nuvarande utveckling kommer att föra vårt jordbruk fram bland de främsta i världen.’

Det är givetvis långt kvar från proven på experimentmodellen innan tillförlitliga maskiner kan introduceras i full skala, och tidigare erfarenheter av kubansk entusiasm över nyheter som inte givit några resultat borde mana till en försiktig optimism. Men det är ingen tvekan om att problemet med mekanisering av sockersköörden kan och kommer att lösas, och det är helt naturligt att Kuba, världens största producent av rörsocker, skall komma först med lösningen. Om framgången nu verkligen finns inom räckhåll bör Fidels förväntan på stora framtida vinster komma att helt infrias.

Det finns ytterligare ett tekniskt problem på Kuba som är av samma betydelse som problemet med mekanisering av sockersköörden, och det är att ordna bevattningen. Skälet är delvis de allvarliga och alltför vanliga perioderna av torra, som så ofta tidigare ställt till förtret i Kubas

⁶ Förr eller senare kommer även dessa arbeten att mekaniseras. Professor Kelly skriver i sin redan citerade artikel att snabba framsteg redan görs i USA när det gäller mekaniserad fruktplockning; Och en annons för Republic Steel i *Business Week* (13 juli 1968) talar om ‘bärplockare som även klarar druvor och kaffebönor!’

jordbruksekonomi.⁷ Men det finns också andra skäl. När det väl regnar kommer det ofta mängder inom några få dagar (det gäller speciellt under orkantiden, sommar- och höst-månaderna i Karibiska havet) och resulterar i svåra översvämningar. Dammarna tjänar därför både som vattenmagasin och som översvämningshinder. Men ännu mera betydelsefullt är det att ett lämpligt utformat bevattningssystem kan eliminera årstidernas inverkan på det kubanska jordbruket. Bortsett från regnen är klimatet på Kuba sådant att det går att få fram skördar i stort sett lika bra vid vilket tid på året som helst. Bevattning kommer därför att möjliggöra dels kontinuerligt utnyttjande av jorden och därmed flera skördar per år, dels en sådan planering av arbetena att de stora säsongtopparna i arbetskraftsbehovet inom jordbruket elimineras. Betydelsen av denna sista faktor är svår att överdriva. Tillsammans med sockerskördemaskinen kommer den att möjliggöra en radikal ändring i behovet av arbetskraft på landsbygden. En liten, tekniskt välutbildad arbetsstyrka som är fullt sysselsatt hela året blir allt som behövs. I ett tal vid invigningen av flera anläggningar för vattenmagasinering i provinsen Oriente den 30 maj förklarade Fidel detta på följande sätt:

‘... hela detta (bevattnings-)program kommer att göra en fördelning av arbetet över hela året möjlig, och vi kommer att få ett högst mångsidigt, högt utvecklat, högmoderniserat och högmekanisert jordbruk, som utnyttjar alla fördelarna med ett läge där solen skiner hela året. Om vi har sol och vatten och konstgödsel kan skördar växa upp här året runt, och då – när människan har övertaget – kommer vårt tropiska klimat inte längre att vara ett hinder i vägen för människans framsteg utan att bli en storartad vän till människan.’⁸

I motsats till skördemaskinerna kräver bevattningen inga nya uppfinningar. Men för Kuba har den gjort det nödvändigt att bygga upp en gren av sin ekonomi som i stort sett inte existerade före Revolutionen, och det har oundgängligen varit en långdragen, plågsam och dyrbar process. En undersökning som nyligen publicerades i *Granma* ger följande skildring av läget när det gäller bevattningsanläggningar.⁹

‘Låt oss bevara varje vattendroppe! Det har varit grundtanken i ett omfattande vattenmaganiseringsprogram som nu förverkligas runt om på Kuba. Dammar byggs från Guane i väster till Guantánamo i öster och även på Pinjeön. Tusentals arbetare och tekniker är febrilt sysselsatta med att bygga, bygga, med att göra vår premiärministers ord till verklighet. Nya projekt är redan i funktion. Vattnet magasineras nu i stället för att få rinna bort i havet. Caonao-dammen har invigts ... El Mate och Paso Molo-dammarna närmar sig sin fullbordan ... Dammybyggnaderna växer upp vid Siguaney, Río del Medio-Las Nuevas och Cristal-dammarna ... För att lagra 52 miljoner kubikmeter vatten från Cuyaguatjejfloden och 23 miljoner kubikmeter från Saladofloden i år ... Ett antal dammar färdiga i Havannas gröna bälte ... Ramirez och Sofia-dammarna i Pinar del Río under byggnad ... La Laguna-dammen som byggs i Camagüey-provinsen Tacajó och Clotilde-dammarna som blir till i provinsen Oriente ... Ett program för små dammar som tar form över hela landet ... Två vattenmagasin för bönodlingen färdiga i Velasco i Oriente.’¹⁰

Varje nyhet som rör dessa projekt ger en bild av det hårda – ibland rent av heroiska – arbete som nedläggs av ett folk i revolution, ett folk som blir mer och mer medvetet om betydelsen för landets framtid av dessa anläggningar för magasinering och kontroll av vattnet.

Vid den tid då Revolutionen segrade på Kuba fanns det bara sex dammar i funktion på hela Kuba. Hela volymen hos dessa vattenmagasin var inte ens 30 miljoner kubikmeter vatten. De ingick i vattenförsörjningssystemen för städerna Santa Clara, Camagüey, Holguin och Santiago de Cuba. Vattenkraftstationen Hanabanilla – vars vattenmagasin skapades av Hanabanilla och Jibacoa-dammarna – var bara halvfärdig; arbetena slutfördes av Revolutionen mot slutet av 1962. Projektet

⁷ Se ovan, början av kapitlet ”Ekonomiska framsteg”

⁸ *Granma*, 9 juni 1968.

⁹ ‘The Revolutionary Offensive at Work in Water Conservation’, *Granma*, 23 juni 1968.

¹⁰ Punkterna i detta stycke markerar inte uteslutningar utan ingår i originalet.

hade planerats av en USA-firma, som också hade lett byggnadsarbetet. Något annat fanns inte – inte ett enda magasin av format för bevattning.

Nationen hade få tekniker som visste något om dammbyggnad. Det fanns inte ens den allra elementäraste information om vattenflödet i floderna eller hur mycket regn som föll i flodernas uppland. Det fanns inga geologer som kunde göra undersökningar av lämpliga dammlägen. Det fanns knappt någon utrustning tillgänglig att bygga med. I själva verket blev det nödvändigt att börja från början; att starta från noll på vägen mot utveckling.

Strax efter Revolutionens triumf började arbetet på flera dammar. Först då Nationella Vatteninstitutet skapades (1962) började arbetet på allvar gå framåt ...

Det tar ofta årtal att bygga en dammanläggning – år då maskiner, materiel och hundratals arbetare binds vid projektet. Om dessa resurser utnyttjades inom andra delar av ekonomin skulle de kanske snabbare ge resultat. Men det är bara genom att göra dessa investeringar som vi kan vara säkra på vår vattenförsörjning. Vi kan redan se det på de anläggningar som nu börjar visa resultat.

Om vi ser tillbaka och jämför våra framsteg med vad som var förut, jämför den takt som vi arbetar i med vad vi gjorde förr, så har vi all anledning att vara stolta. Men bilden blir en annan om vi tänker på vad som ännu återstår att göra. Inte ens alla dessa projekt räcker för att helt skydda oss mot torka. Vi har hunnit långt, men vägen är ännu längre. Vi måste nu gå framåt ännu snabbare. Det är innebörden av den revolutionära offensiven inom vattenhushållningen.'

I sitt tal den 30 maj sade Fidel att 'inom fem år skall vi kunna bevattna mer än 50 % av landets åkerjord.' Det betyder att det fortfarande finns mycket kvar att göra vid slutet av femårsperioden, så man kan nog lugnt anta att bevattningsarbetet kommer att fortsätta under 1970-talet med växande vinster allt efter som fler och fler projekt blir klara. Här liksom när det gäller mekaniseringen av sockerskörden är utsikterna ljusa, men det kommer att betyda hårt arbete och några mirakel är inte att vänta på vägen.

Vi har koncentrerat vår uppmärksamhet på sockerskörd och bevattning eftersom de problemen kommer att bli avgörande för Kubas framtid. Om och när de blivit lösta är arbetskraftsproblemet också löst och landet befinner sig äntligen i ett läge då det kan förverkliga de stora drömmarna om mångsidighet hos industri och jordbruk som har inspirerat den revolutionära rörelsen sedan José Martí's dagar. När den dagen gryr kommer Kubas teknologiska problem givetvis inte att vara färre utan fler, inte mindre utan mera varierade, än de är i dag. Men de kommer också att vara mera lika problemen i andra samhällen som lyckats slita sig ur sin underutveckling, och de problemen behöver vi knappast ta upp inom ramen för denna begränsade studie. Det finns emellertid två områden inom vilka Kuba antingen står inför eller snart kommer att stå inför speciella problem och som förtjänar att åtminstone i korthet omnämnas.

Det första är att utnyttja sockerröret bättre. I sitt tal den 30 maj presenterade Fidel en del intressanta siffror:

'Sockerrör är en privilegierad tropisk växt vilken har förmågan att ta upp mera solenergi än någon annan växt på jorden. Det bör räcka att säga att en *caballería* (13,4 hektar) åkermark som producerar ungefär 100 000 *arobas* sockerrör – och det är, som ni vet, ingen ovanlig skörd om vi har bevattning, eller ens utan bevattning ett år med lagom regn, om vi gödslar och vårdar fälten väl – kan producera fem gånger så mycket näringsämnen som en *caballería* med normal majs i USA.

Avkastningen av majs är mycket hög i USA, och ändå blir näringsvärdet per ytenhet åkermark fem gånger så stort för sockerrör som för majs.'

Kuba utnyttjar fortfarande denna högproduktiva växt på traditionellt sätt. Den förvandlas till råsocker och raffinerat socker i landets 151 sockerfabriker, mest för export; och biprodukterna (melass, bagass, sockerrörsvax) behandlas också i stort sett med traditionella metoder. Melassen, som det blir ungefär 1,5 miljoner ton av årligen, antingen säljs eller används för att

göra rom; och den mesta bagassen (återstoden av sockerröret sedan saften pressats ur) används som bränsle i sockerfabrikerna. En del andra användningar är förstås redan kända och i begränsad utsträckning tillämpade. Vi har tidigare nämnt hur 75 000 ton socker förvandlas till melass och användes som kreatursfoder för att livnära kreaturen under den svåra torkan förra vintern och våren, och det görs litet papper av bagass. Men i framtiden måste betydligt mer göras av samma slag, och nya användningsområden för sockrets biprodukter måste sökas.

En början har redan gjorts med produktionen av torulajäst ur melass. Torulajäst har hög proteinhalt och skulle kunna få stor betydelse som tillsats till djurfoder, vilket oftast är proteinfattigt (fiskmjöl från det snabbt expanderande kubanska fisket är en annan möjlighet i det sammanhanget). Men de största förväntningarna kan man nog ändå knyta till användningen av melass som kreatursfoder, inte som en nödåtgärd utan som en normal huvuddel av deras diet. Arbete i den riktningen pågår vid Husdjursinstitutet i Güines nära Havanna, en modern anläggning som leds av en av Storbritanniens främsta husdjursforskare, T. R. Preston, tidigare vid universitetet i Aberdeen. Det har redan visat sig att det går att nå utmärkta resultat med en diet innehållande betydligt större andel melass och karbamid (som kvävekälla) än man tidigare trott vara möjligt. Den tänkbara betydelsen härav för att lägga grunden till en boskapsuppfödning på Kuba ökas av att de internationella priserna är betydligt högre för kött än för produkter av sockerrör. Enligt en uppskattning skulle exempelvis melass, som nu kan säljas för 15-18 dollar per ton, kunna vara värt 35 dollar sedan det omvandlats till kött.

Vissa bedömare tror att i det långa loppet bör sockerrör kunna utnyttjas som råmaterial för en helt ny kemisk industrigren, precis som petroleum i dag. Ett speciellt forskningsinstitut för sockerrörprodukter har etablerats för att arbeta inom detta fält.¹¹ Men detta är framtidsvyer: som de flesta underutvecklade länder saknar Kuba den vetenskapliga tradition och bas som skulle göra det möjligt att starta ett komplext och mångfacetterat forskningsprogram av det slag som skulle vara nödvändigt.

Det andra specialproblem som Kuba har att brottas med är utnyttjandet av de rikliga lateritmalmerna. Hittills bryts de bara för att utvinna nickel i anläggningar i Moa och Nicaro på nordkusten av provinsen Oriente. Men de har också hög järnhalt (det gäller även för den malm vars nickel utvunnits; den lagras för framtida bruk) och de kommer förr eller senare (som redan nämnts på sid. 76) att skapa en grund för en omfattande järn- och stålindustri. President Dorticós berättade för oss att de tekniska huvudproblemen redan har lösts – om av kubaner eller av vetenskapsmän och tekniker från andra socialistiska länder nämnde han inte – och att allt som nu krävdes var att få hjälp med finansieringen utifrån. Men eftersom de nödvändiga summorna är av storleksordningen hundratals miljoner dollar och Kuba har åtskilliga mera brådskande och trängande krav på sin alltför ringa tillgång på utländsk valuta lär det säkert ta åtskilliga år innan det blir möjligt att i praktiken satsa på ett så stort projekt. Under tiden har forskningen kring 'det fullständiga utnyttjandet av lateritmalmerna' anförtrotts Consolidated Nickel Enterprise, som driver anläggningarna i Moa och Nicaro. 'Dessa undersökningar', säger ett officiellt dokument, 'är av synnerlig vikt eftersom de syftar till högre avkastning i nickelverken. Samtidigt kan de bli av central betydelse när det gäller att säkra råvaruförsörjningen för järn- och stålindustrin.'¹²

¹¹ Vissa detaljer tas upp i *Industrial Development in Cuba*, den kubanska delegationens rapport vid det internationella symposiet om industriell utveckling, 1967, sid 41 och 46-47.

¹² *Ibid*, sid. 43.

Ekonomi och politik

I slutet av 1966 eller i början av 1967 skrev Edward Boorstein om alla de svårigheter och problem som den kubanska revolutionen fortfarande ställdes inför. Och han fortsatte:

‘Men i slutet av detta decennium kommer socialismens alla fördelar att visa sig på Kuba. Beroendet av amerikanska reservdelar för underhåll och reparation av maskinparken blir mindre akut. Ökad produktion av socker, nickel och kött skall ha löst problemet med betalningsbalansen och skapat ett visst överskott. ökad produktion av mjölk och kött, kycklingar och ägg, fläsk och andra jordbruksprodukter skall ha skapat en stor förbättring av kosthållet. Produktionen av skor och kläder skall ha ökat kraftigt. Med en stor expansion inom byggvaru- och byggnadsindustrin skall nya hus vara under byggnad i stor skala. Fidel har sagt att i 100 000 bostadsenheter skall byggas årligen kring 1970 – en femdubbling av genomsnittet från 1959-63. Utbildningsprogrammet skall ha skapat flera tusental tekniker. Detta och lösningen av problemet med betalningsbalansen skall ha möjliggjort en snabbt stigande industrialisering.

Allt detta kan ta ett eller två år mer eller mindre. Men spelar detta någon roll, utom för dem som har betalt för att räkna debattpoäng mot socialismen i borgerliga tidningar? I historiens perspektiv kommer de ekonomiska svårigheterna under revolutionens första år att ses som en mycket liten fläck på vapenskölden.’¹

Om det verkligen var fråga om ‘ett eller två år mer eller mindre’, skulle Boorstein utan tvivel ha rätt. Men fortfarande i början av 70-talet är det fullt klart att de uppställda målen är långt borta. Visserligen är beroendet av amerikanska reservdelar i stort sett övervunnet. Men problemet med betalningsbalansen är inte på långa vägar löst.² Kubanerna lever fortfarande under mycket knappa förhållanden. Det är lika ont om skor och kläder som förut. Och bostadsbyggandet håller inte ens takten med befolkningstillväxten och förslitningen av existerande bostäder.³

Vi finner det mera realistiskt att anta att de grundläggande ekonomiska problemen kan vara på god väg att lösas någon gång under senare hälften av 1970-talet. Detta är ingen lång period, mätt med vanliga historiska mått. Tvärtom: det skulle vara en lysande prestation av vilket land som helst att på två årtionden hämta sig från kolonialism och underutveckling. Men kan man säga i Kubas fall att en skillnad inte på ‘ett eller två år mer’ utan på ytterligare sju eller åtta år inte skulle spela någon roll utom för socialismens motståndare?

Svaret är tyvärr nej. Ekonomi och politik påverkar varandra på ett intimt sätt, vars exakta natur varierar från land till land och från tid till tid. Vid analysen av ekonomisk utveckling kan man inte bortse från detta förhållande, och man kan inte heller komma ifrån den specifika bakgrunden och förhållandena i just detta land.

Kuba var det sista av de oberoende latinamerikanska staterna som kastade av det spanska oket och det första som råkade i ett totalt nykolonialistiskt beroende av USA. Därför hade Kuba trots en lysande rad strider för självständighet – från tioårskriget som började för drygt hundra år sedan (i oktober 1868) över självständighetskriget 1895-98 till de misslyckade revolutionerna 1906 och 1933-34 – ingen självstyrelsetradition på något plan.

¹ Boorstein, a a sid 225.

² En indikation på tillståndet i Kubas betalningsbalans kan hämtas från statistiken över handeln mellan Kuba och Sovjet. 1961 var Kubas import från Sovjet per år i genomsnitt 114,8 miljoner rubel större än exporten dit. Men 1966 var siffran 174,6 miljoner och 1967 220 miljoner. Underskotten har troligen täckts med sovjetiska lån och krediter. (Siffror för 1961-66 från *Vneshniaja Torgolia SSSR, Statisticheskii Sbornik 1918-66*, Moskva 1967, sid. 69. För 1967 en artikel på handelssidan i *New York Times* 5 juli 1968 av Harry Schwartz.

³ President Dorticós berättade för oss att bostadsbyggandet i mars 1968 bara uppgick till 10 000 enheter per år.

Revolutionen under ledning av Fidel Castro och hans 26 juli-rörelse måste förstås ses mot denna bakgrund. Guerillakriget, som revolutionärerna tillämpade efter sina två misslyckade försök till nationellt uppror mot Batistas diktatur (Moncada 1953 och landstigningen med Granma 1956) var helt i linje med den väpnade kamp som förts under sådana nationalhjältar som Carlos Manuel de Céspedes, Máximo Gómez, Antonio Maceo och José Martí. Men området för guerillaoperationerna var begränsat till de glesbefolkade bergstrakterna i Oriente-provinsen, varför bara en liten del av det kubanska folket fick del av befrielsekrigets ovärderliga lärdomar: initiativ. Förnyelse, självförtroende. Den revolutionära regeringen som kom till makten i början på 1959 efter Batistaregimens dramatiska sammanbrott, fann sig själv i ett paternalistiskt förhållande till det kubanska folket – inte av eget val utan på grund av lägets inneboende natur. Och detta historiskt betingade förhållande har fortsatt att existera än i dag, delvis utan tvivel på grund av den tröghet som styr både den sociala och den fysiska verkligheten, men sannolikt mest därför att varje försök att ändra på detta skulle ha skapat oöverstigligen problem.

Kubanska politiker hade alltid, ända sedan republikens grundande, lovat runt och hållit tunt. Fidel förstod mycket väl den fara som detta arv från det förflutna innebar för den nya revolutionära regimen. Antingen skulle revolutionen snabbt skapa påtagliga fördelar för folket eller också skulle deras våldsamma entusiasm för denna 'new deal' sjunka undan och efterträdas av den gamla cynismen. Därför kom den virvelvind av reformer som den nya regeringen satte i gång och fullbordade under de första månaderna 1959: lägre hyror och priser, höjda löner, utbildningsexpansion, förbättrad hälsovård och framför allt den historiska jordreformen den 17 maj. Absolut ingenting liknande hade någonsin inträffat i Kubas tidigare historia. Och dessutom kom, ironiskt nog men lyckligtvis, det förflutnas försummelse och utsugning till revolutionens hjälp. Överallt fanns det outnyttjade resurser – arbetslösa människor, oanvänd mark, samlade lager av råvaror och färdiga produkter – vilka förvandlades till värdefulla reserver som nu kunde användas till att öka utbudet och höja levnadsstandarden.⁴

För folkets stora massa (de rika är naturligtvis en helt annan historia som vi inte bryr oss om här) var framgångarna under den kubanska revolutionens första år enorma och nästan utan motsvarighet i tidigare revolutioner. Resultatet blev hos massorna en överväldigande känsla av tillgivenhet och lojalitet mot den nya regeringen och dess högste ledare Fidel Castro. Maurice Zeitlin har med den amerikanska sociologins sofistikerade teknik dokumenterat vilken häpnadsväckande utbredning dessa känslor hade 1962 bland arbetarna i städerna trots att denna klass inte spelat någon betydelsefull roll i den revolutionära processen före 1959.⁵

Man skall inte tro att de materiella vinsterna var enda skälet till folkets respons på den revolutionära regeringen. Det var också glädjen över att utländska och inhemska bossar störtats, den nationella stoltheten i att sätta sig upp mot USA och tillfredsställelsen över att lilla Kuba plötsligt blivit föremål för hela världens intresse och uppmärksamhet. Alla dessa faktorer samverkade med den snabbt stigande levnadsstandarden till att skapa en uppslutning kring den revolutionära regeringen, som har få om ens några historiska motsvarigheter.

⁴ Efter vårt första besök på det revolutionära Kuba i mars 1969 skrev vi att 'vad som slog oss gång efter annan på Kuba var i hur hög grad snabba och betydelsefulla resultat kunde uppnås bara genom att de värsta missförhållandena och det värsta slöseriet eliminerades. För att uttrycka saken med andra termer fanns en mycket stor outnyttjad (eller felanvänd) potential i Kubas ekonomi och samhällsliv, och detta förhållande har möjliggjort för den nya regimen att snabbt och ganska lätt genomföra vissa saker, som under mindre gynnsamma förhållanden skulle ha tagit många år.' (Cuba: Anatomy of a Revolution, sid 95.) Se även Boorstein: *The Economic Transformation of Cuba*, sid 81-83.

⁵ Maurice Zeitlin: *Revolutionary Politics and the Cuban Working Class* (Princeton 1967, Princeton University Press).

De revolutionära ledarna kunde i detta läge ha sett en möjlighet att försöka sig på den svåra uppgiften att få folket mera direkt engagerat i regeringsarbetet. De kunde ha skapat organ för folkligt deltagande och kontroll och uppmuntrat massorna att använda dem, att ta på sig ett ökande ansvar, att ta del i fattandet av de beslut som påverkar deras egna levnadsvillkor. Men i praktiken fortsatte relationerna mellan regering och folk att vara av paternalistiskt slag. Fidel Castro spelade en allt viktigare roll som tolk för folkets behov och önsknings, vilka han översatte till regeringspolitik och förklarade vad som måste göras och vilka problem som fortfarande måste lösas.

Detta fungerar huvudsakligen under två förutsättningar. För det första måste regeringen, genom Fidel, korrekt tolka folkets behov och önsknings. För det andra får regeringen inte göra misstag eller felaktiga beräkningar av så allvarligt slag att de skakar folkets förtroende för sina ledare. Den första av dessa förutsättningar har alltid uppfyllts. Om den andra har uppfyllts är det stora frågetecknen som hänger över den kubanska revolutionen när den går in i sitt andra årtionde vid makten.

Den avgörande frågan är inte i det här fallet misstag och felkalkyler i fråga om detaljer. Den kubanska regeringen har gjort massor av sådana utan att på något sätt äventyra sina relationer med folket. De felkalkyler vi här talar om är mera fundamentala och handlar om hur lång tid den ekonomiska utvecklingsprocessen får ta. Som de flesta stora revolutionärer har Fidel alltid varit optimist, och erfarenheten att ta makten bara två år efter det att han och tio andra överlevande från landstigningen med Granma hade satt sig i relativ säkerhet bland bergen, måste ha övertygat honom om att det inte finns någon gräns för vad den revolutionära viljan och energin kan åstadkomma. Och denna övertygelse kan bara ha stärkts av de stora framgångarna under revolutionens första år, som vi tidigare berättat om. Mot den bakgrunden är det knappast överraskande att Fidel och hans kamrater, när Kuba till sist under åren 1962-63 tvingades se den koloniala underutvecklingens grymma verklighet i vitögat, överskattade landets resurser på kort sikt och i motsvarande grad underskattade den tid det måste ta att övervinna arvet från det förflutna och nå fram till en ekonomisk utveckling på egna ben.

Gång efter annan har man satt upp orealistiska mål, löften har givits som inte kunnat uppfyllas, förhoppningar har väckts för att åter gäckas. Uttalanden i stil med det vi citerade från Edward Boorstein i början av detta kapitel – att 'i slutet av detta decennium socialismens alla fördelar kommer att visa sig på Kuba' – var vanliga fram till för några år sedan. Och de är det fortfarande, fast tidtabellen förskjutits i tiden: när vi var på Kuba i februari och mars 1968 var året 1970. Och allt eftersom 1970 närmar sig försvinner segerdagen i ett allt avlägsnare fjärran.

Hur långt kan detta gå, innan besvikelser och cynism klipper av de band som binder Kubas folk vid dess regering? Om svaret är att det kan fortsätta i fem eller tio år, vill vi för vår del säga att det inte är mycket att bekymra sig över. Innan 70-talet är över, kanske redan tidigare, skulle Kuba vara uppe på en hygglig nivå, den nya utvecklingsstrategin vara genomförd och alla ansträngningar och offer fått sin belöning. Sedan skulle folk och ledare under lugnare förhållanden kunna fortsätta med arbetet att lägga sina ömsesidiga relationer på en säkrare och varaktigare grund.

Men man måste också räkna med möjligheten av en annan utveckling. En allvarlig försämring av relationerna mellan folk och regering kan sätta in långt före en avgörande och kännbar förbättring av den ekonomiska situationen. Vissa observatörer både på Kuba och i utlandet anser sig redan kunna iaktta tecken på en sådan försämring och spår full storm inom kort på Kubas politiska barometer.

Bevismaterialet för denna tolkning är ofta av ett slag som är svårt för en utomstående att bedöma. Men man behövde inte vara länge i Havanna förra vintern och våren för att känna av

ett slags olust, som låg bakom de vanliga klagomålen över bristen på konsumtionsvaror och välbehövliga tjänster (särskilt alla slags reparationer) eller andra besvärligheter och strapatser i det kubanska livet av i dag (t ex finns det rinnande vatten i stora delar av Havanna bara två till tre timmar per dag). Folk tycktes vara mer benägna att klandra regeringen än att tro på en snar förbättring. Det gick skämt om de underbara ting som skulle hända 1970, och man fick höra goda vänner som man trodde var lojala anhängare av revolutionen tala om att de bestämt sig för att lämna landet,⁶ och många aktiva revolutionärer verkade både nedstämda och besvikna. De kände att det inte gick bra och att ingen skulle bry sig om deras konstruktiva kritik eller, ännu värre, att den skulle uppfattas som stöd för revolutionens fiender.

Fidel erkände öppet i sitt viktiga tal den 13 mars 1968 att dessa känslor av oro och missnöje existerade. Några få citat visar vilken vikt han tillmätte detta:

‘Vi vet att många frågor ligger i luften, vi vet att många personer har väntat på ett tillfälle som detta för att få höra vår uppfattning om dessa frågor. Det är sant att under revolutionens första dagar krävde allmänna opinionen i huvudstaden, vilken alltid – jag säger detta fullt öppet – visat sig något ombytlig, att vi ofta framträdde i TV för att utreda alla slags problem, stora som små... Varför? På grund av denna ombytlighet, som kännetecknade den allmänna opinionen, framför allt i huvudstaden, vilken hade sina perioder av optimism och pessimism, av entusiasm och modlöshet ... Vi behöver inte längre förklara någonting varje vecka eller varje dag, men det har blivit fullt klart för oss att den allmänna opinionen nu kräver vissa förklaringar av vissa frågor.... Vi skall ta upp vissa yttringar av protest – ja just protest – och ett visst missnöje, förvirring och vantrivsel som har att göra med tillgången på konsumtionsvaror och i synnerhet med vissa konkreta åtgärder, såsom indragningen de senaste månaderna av mjölkransonen för alla vuxna i Havanna. Några personer var tydligen missnöjda med de förklaringar som gavs i pressen, och om några var missnöjda, så har möjligen de välmenande personer som var missnöjda rätt ...

I själva verket frågade vi oss vad orsakerna kunde vara till den oro och den osäkerhet som var så tydlig.... Delvis har de en reell grund i reella svårigheter, delvis torde de ha att göra med _ sådana omständigheter som vårt partis och vår regerings internationella förbindelser. Det är möjligt att bensinransoneringen och omständigheterna kring Centralkommitténs möte, där den pseudo-revolutionära riktningen, mikrofraktionens element, blev starkt fördömda, har varit faktorer som bidragit till att skapa ett tillstånd av oro och osäkerhet. Och allt detta tillsammans var, som jag sade, reella svårigheter.

Vi är fortfarande ett folk som präglas av stor entusiasm och beslutsamhet i avgörande ögonblick, ett folk berett att offra livet varje timme, varje dag, berett till hjältemod i varje ögonblick, men ett folk som ännu saknar det dagliga hjältemodets dygder, ett folk som ännu saknar uthållighetens dygd, som kan visa denna tapperhet och detta hjältemod inte bara i de dramatiska ögonblicken utan också i vardagens slit. Det saknas, menar jag, fortfarande både uthållighet och ståndaktighet i detta hjältemod....

I ljuset av dessa fakta, dessa omständigheter, dessa bakgrunds faktorer och denna oro och ryktesspridning skall jag gå in på en rad problem i kväll. För er information ber jag att få framhålla några av de reella problemen och förklara vad de består i.’

Fidel tycks förutsätta att huvudproblemet är den allmänna opinionens ombytlighet i huvudstaden, och detta är på intet sätt uteslutande en officiell uppfattning. Välinformerade vänner.. var på Kuba ungefär samtidigt med oss och vars iakttagelser från Havanna i stort sett överensstämde med våra, berättade efter sina besök på landsbygden, som var mycket längre än våra och hade gett tillfälle till noggrannare studier, att bönderna och invånarna i småstäderna var lika entusiastiska som förut.

⁶ Enligt officiella amerikanska siffror hade 1969 370 000 kubaner gett sig av till USA, och inte mindre än ytterligare 700 000 stod på listor över emigranter in spe. *Resettlement Re-Cap, A Periodic Report from Cuban Refugee Center* (Miami sept 1967. Freedom Tower) sid 1.

Uppgifterna är alltså motstridiga, och man skulle kunna påstå att ingenting förändrats i relationerna mellan folk och regering, om det inte vore för vissa mått och steg som regeringen själv tagit. Det allra viktigaste är utan tvekan oskadliggörandet av den så kallade mikrofraktionen i januari 1968. Detta är ett dominerande politiskt faktum som man inte kan bortse ifrån. Mycket beror på hur detta förklaras.

Ett plenarmöte med kommunistpartiets centralkommitté hölls i Havanna den 24, 25 och 26 januari. Sista dagen föredrog Fidel en rapport, som började kl 12.30 och fortsatte med avbrott till efter midnatt.⁷ Rapporten har till ingen del offentliggjorts. De dokument om mikrofraktionen som publicerats är följande:

1. Rapporter från centralkommittén under rubrikerna 'Aníbal Escalante och andra förrädare mot revolutionen ställda inför revolutionstribunaler' och 'José Matar utesluten ur centralkommittén, Ramón Calcines utesluten ur centralkommittén och partiet'.
2. En rapport på sex dagstidningssidor föredragen för centralkommittén av major Raúl Castro, ordförande för de revolutionära styrkornas och centralkommitténs nationella säkerhetsråd.
3. Texten till ett anförande av Carlos Rafael Rodríguez vid centralkommitténs möte.
4. 'Åklagarens plädering inför revolutionstribunalen mot Aníbal Escalante och 36 andra.'

Det framgår av denna förteckning att regeringen ville ge största möjliga publicitet åt affären, och det råder ingen tvekan om att mikrofraktionen var ämnet för de flesta och intensivaste diskussionerna på Kuba i februari.

Eftersom regeringens argument i korthet finns sammanfattade i den första rapporten på listan ovan, återger vi detta dokument i sin helhet:

'Vårt partis centralkommitté, samlad till möte den 24, 25 och 26 januari, studerade en rapport upprättad av sina väpnade styrkor och sitt nationella säkerhetsråd om mikrofraktionens verksamhet, analyserade de olika aspekterna av rapporten och kunde bevisa följande:

För det första: Att en mycket liten grupp av förbittrade, opportunistiska, långvariga sekterister under ledning av Aníbal Escalante organiserat en mikrofraktion och vidtagit åtgärder mot revolutionen, för vilket de bör dömas av revolutionstribunaler.

För det andra: Att dessa som utgjorde denna ytterst minimala mikrofraktion aldrig vände sig till partiets reguljära organ för att uttrycka sina synpunkter utan i stället ägnade sig åt att värva proselyter och befrämja ideologiska skiljaktigheter bland vissa aktiva inom Folkets socialistiska parti och vissa opportunister som under sekterismens epok utan några som helst revolutionära meriter hade skaffat sig positioner inom partiet och regeringen.

För det tredje: Att som de mest negativa aktiviteterna bland dessa sekteristiska element framstår: 'angrepp, i form av intriger, mot revolutionens grundsatser, spridande i smyg av propaganda mot partilinjen, försök att sprida snedvriden orientering till vissa av partiets kärnceller, spridning av falska äreröriga uppgifter om revolutionens planer till myndigheter i utlandet för att underminera Kubas internationella relationer med andra regeringar, bortförande av hemliga dokument från centralkommittén och industridepartementet, och värvande av proselyter och befrämjande av ideologiska skiljaktigheter bland vissa aktiva i Folkets socialistiska partis led. Dessa element utförde också andra handlingar, för vilka de bör dömas av revolutionstribunaler.'

Aníbal Escalante och de som stödde dessa aktiviteter har medgett sitt ansvar.

Centralkommittén nådde fram till följande slutsatser:

1. Försvårande omständigheter vid bedömningen av det politiska och juridiska ansvaret har tillkommit genom följande:

⁷ Alla fakta och citat från *Granmas* veckouppläga, den 4 och 11 februari.

Vid olika tillfällen har Kamrat Fidel Castro utfärdat offentliga varningar för mikrofraktionens aktiviteter. Särskilt i sitt avslutningstal vid OLAS-konferensen gjorde Fidel Castro en analys av problemet och fördömde starkt dylika aktiviteter. Kamrat Raúl Castro har också uttalat fördömanden och varningar i samband med dessa problem. Vid ett flertal tillfällen har åtskilliga element ur mikrofraktionen kallats in för att diskutera sina idéer och sina attityder som stod i motsats till revolutionens linje. Åtskilliga kamrater har varnat dessa förbittrade långvariga sekterister personligen om faran med de mått och steg de vidtog. Ingen av dessa varningar hade någon verkan, och de kunde inte heller hindra denna minimala grupp från att fortsätta med sina aktiviteter i opposition mot revolutionen.

2. Det är viktigt att en klar skillnad fastslås mellan beteendet hos denna grupp av förbittrade långvariga sekterister, som fastän de kom ur Folkets socialistiska partis led förföll till dessa ideologiska avvikelser och utförde de ovan nämnda kriminella handlingarna, och det rena, osjälviska, revolutionära och kommunistiska beteendet hos den överväldigande majoriteten av de män och kvinnor, som fastän de kom ur samma led alltid hållit fast vid och alltid håller fast vid en uppriktig, lojal och kommunistisk ståndpunkt.

Vissa element i mikrofraktionen är bedrägliga, omoraliska individer som klättrat upp till positioner i regering och parti under sekterismens period.

Några få andra i deras grupp, som tidigare hållit fast vid en revolutionär attityd började visa böjelser för personlig korruption.

Under inga förhållanden kan de arresterade personerna betraktas som representativa för den revolutionära elit som utgått från det tidigare Folkets socialistiska parti.

3. Det är också viktigt att fastslå att de individer som begått dessa brott mot revolutionen i dag inte innehar någon ledande ställning inom partiet. De utgör bara nio partimedlemmar och några få tiotal förbittrade och opportunistiska individer, som är okända för folket och som inte har något att skaffa med revolutionens stora uppgifter och planer.

4. Den politiska betydelsen av dessa aktioner bygger på följande omständigheter:

Mikrofraktionen använde argument och intog ståndpunkter mot vår revolution liknande dem som används av latinamerikanska pseudorevolutionärer och USA:s Central Intelligence Agency. Slutsatserna ovan uppnåddes efter analys av de aktiviteter, metoder och argument som använts av dessa element.

Det faktum att deras målsättningar var absurda och ogenomförbara, eftersom de saknade stöd från vårt folk, reducerade inte allvaret i deras aktion, som både är kriminell och mot partiets syften.

I första hand därför att det i princip är absolut intolerabelt att dylika tillvägagångssätt praktiseras inom ramen för den kubanska revolutionen.

I andra hand därför att, med hänsyn till en socialistisk stats särdrag, mikrofraktionens handlingar våldförde sig – både i metod och målsättning – på kommunismens legalitet och principer och på ett fräckt sätt motarbetade revolutionens seger.

Slutligen därför att de argument som använts av dessa element sammanfaller med de latinamerikanska pseudorevolutionärernas och imperialisternas, har detta i realiteten placerat denna grupp bland de krafter som motarbetar revolutionen.

Därför har centralkommittén enhälligt antagit följande resolutioner:

För det första: Att godkänna i sin helhet den rapport som framlagts för centralkommittén av dess väpnade styrkor och nationella säkerhetsråd om de handlingar som begåtts av denna mikrofraktion.

För det andra: Att skymfligen utesluta de partimedlemmar som är inblandade i dessa brott. Dessa medlemmar är: Aníbal Escalante Dellundé, Octavio Fernández Boris, Emilio de Quesada Ramírez, Luciano Argüelles Botella, Orestes Valdes Perez, Raúl Fajardo Escalona, Luis M Rodríguez Sáenz, Lázaro Suárez Suero och Marcelino Menéndez Menéndez.

För det tredje: Att till revolutionstribunalerna överlämna rapporten om de undersökningar som utförts av centralkommitténs organisationer, så att de kan döma dessa brott enligt sin laga makt och den ordning som är föreskriven i gällande lag.

Havanna den 25 januari 1968
Den Heroiska Guerillans år
 Kubas kommunistiska partis centralkommitté

För det första bör man notera med vilket eftertryck partiledningen talar om de anklagades politiska betydelselöshet! 'denna minimala mikrofraktion ... denna ytterst minimala grupp ... bara nio partimedlemmar och några få tiotal förbittrade och opportunistiska individer, som är okända för folket och som inte har något att skaffa med revolutionens stora uppgifter och planer ... saknade stöd från vårt folk.' Var det meningen att med detta uttryckssätt dra uppmärksamheten från en mycket allvarlig sammansvärjning mot regimen? (Detta tycks vara uppfattningen i kretsar som är okunniga om Kubas situation.)

Nej, inte alls. Med ett sådant resonemang missar man det centrala i affären. Det fanns bara en mera framstående figur bland de åtalade, Aníbal Escalante, och han var och är fortfarande en av de mest impopulära i landet.⁸ De andra var, bokstavligen, okända och saknade uppenbarligen allt folkligt stöd. Men varför valde man ut denna impopulära individ och hans obskyra grupp till en skådeprocess med stränga straff?

Det enda vettiga svaret är att de valdes ut som varnande exempel, men för vem?⁹

En hypotes är att Sovjet och de andra socialistländerna i Östeuropa skulle varnas för att lägga sig i Kubas affärer. Visserligen anklagades mikrofraktionen för att ha gått till sovjetiska, östtyska och tjeckiska funktionärer med sina klagomål i förhoppning att kunna påverka dessa länders politik mot Kuba. Men i den detaljerade redogörelse om dessa försök som står att läsa i Raúl Castros rapport anklagas dessa funktionärer inte för något allvarligare än indiskretion, och Raúl stoppar in ett lovtal till teknikerna från Sovjetblocket mitt i sin rapport: 'Personligen kan jag intyga att tusentals sovjetiska funktionärer, inklusive rådgivare, specialister och tekniker av alla sorter, under dessa år har samarbetat med oss i de väpnade styrkorna, och det finns absolut ingenting att klaga på. Tvärtom har vi bara ljusa minnen av dem och vi är djupt tacksamma mot dem.' En varning avsedd för Sovjetblockets länder skulle säkert ha uttryckts på ett helt annat sätt.

En annan hypotes är att varningen var avsedd för tidigare medlemmar i PSP. Detta kan vid första ögonkastet verka troligare, eftersom tidigare PSP-medlemmar under de senaste årens försämring av relationerna mellan Kuba och Sovjet betraktats – och ställts under uppsikt – som en potentiell opposition. Det finns dock i de publicerade dokumenten i fallet ingenting som tyder på att andra tidigare PSP-medlemmar varit inblandade i oppositionell aktivitet. Tvärtom skyddes inga ansträngningar för att lugna dem. I centralkommitténs ovan citerade resolution framhålls vikten av att göra en 'klar skillnad' mellan beteendet hos mikrofraktionens medlemmar och 'det rena, osjälviska, revolutionära och kommunistiska beteendet hos den överväldigande majoriteten av de män och kvinnor, som fastän de kommer ur samma led (PSP) alltid hållit fast vid och alltid håller fast vid en uppriktig, lojal och kommunistisk

⁸ Escalante hade varit en av ledarna för det förrevolutionära kommunistpartiet – Partido Socialista Popular (PSP) – och blev organisationssekreterare i Organizaciones Revolucionarias Integradas (ORI), som grundades som ett första steg i uppbyggnaden av det nya postrevolutionära kommunistpartiet. I denna position började Escalante bygga upp en personlig apparat i välkänd stalinistisk tradition. Fidel avsatte honom i mars 1962, och Escalante gav sig iväg till Sovjet, där han stannade tills han fick tillstånd att återvända till Kuba 1964. Ingripandet mot Escalante var oerhört populärt. Efter sin återkomst fick Escalante ledningen för en statlig kycklingfarm, där många av mikrofraktionens möten sägs ha ägt rum.

⁹ Escalante dömdes av revolutionstribunalen till femton års fängelse. Av de andra fick åtta tolv års fängelse, åtta fick tio år, sex åtta år, fem fyra år, sex tre år, en två år, och två hänvisades till militäråklagare.

ståndpunkt'. Och av de tretidigare högsta ledarna i PSP vid sidan av Aníbal Escalante nämns två (Blas Roca och Lázaro Peña) vid namn i Raúl Castros rapport för att de med förakt avvisat mikrofraktionens närmanden, och den tredje (Carlos Rafael Rodríguez) höll ett tal i centralkommittén, där han starkt fördömde Escalante och hans medarbetare, och som publicerades i sin helhet i Granma. Man kan även i det här fallet säga, att en varning avsedd för de tidigare medlemmarna i PSP säkert skulle ha uttryckts på ett helt annat sätt.

Återstår alltså bara slutsatsen, att varningen var avsedd för alla kubaner som kunde känna anledning att inta ståndpunkter eller uttrycka åsikter, som mikro med eller utan fog kunde tydas som anslutning till mikrofraktionen. Och redan efter en flyktig genomläsning av dokumenten framgår det tydligt att det kunde gälla alla kubaner som var potentiellt kritiska till regeringen och dess politik. I centralkommitténs resolution heter det, att eftersom de argument som framförts av mikrofraktionen 'sammanfaller med de latinamerikanska pseudorevolutionärernas och imperialisternas, har detta i realiteten placerat denna grupp bland de krafter som motarbetar revolutionen'. Nästan all kritik mot Kuba har vid något tillfälle framförts antingen av pseudorevolutionärerna (de prosovjetiska latinamerikanska kommunistpartierna) eller av imperialisterna. Och känner man behov av ytterligare detaljer, kan man studera Raúl Castros rapport. På en punkt avbröt Raúl sin föredragning för att inskjuta:

'Jag nämner detta med deras kritik och deras motstånd mot allting för att göra sakerna klarare. Tidigt i morse ställde jag det här förslaget till en grupp kamrater som gick igenom materialet tillsammans med mig: Vi försöker hitta någon enda sak som revolutionen har gjort, som de här människorna stöder. Och, kamrater, vi kunde inte hitta någonting, som kunnat vinna dessa medborgares stöd. Varenda åtgärd som revolutionen vidtagit, viktig eller ej, har de bemött med systematisk kritik.'

Det betyder alltså, att eftersom mikrofraktionen kritiserade allting, så måste alla som kritiserar någonting kunna anklagas för att sympatisera med mikrofraktionen. Vi påstår inte att det gått så långt på Kuba i dag, men mycket tyder på att fallet med mikrofraktionen kan bli ett prejudikat och bilda grunden för totalt undertryckande av kritik på Kuba, när ledarna efter eget avgörande finner det nödvändigt att besluta att revolutionens intressen kräver det.

Om undertryckandet av mikrofraktionen hade varit en isolerad företeelse, hade det inte varit riktigt att tillerkänna det någon större politisk betydelse. Men i verkligheten var det en del av ett mönster, som utvecklats på senare tid. För några år sedan var det möjligt att öppet diskutera viktiga politiska frågor.¹⁰ Tonen var diskret och argumenten var mer anspelade än direkta, men man kunde inte missta sig på existensen av verkliga åsiktsskillnader inom regeringen, och man kunde också helt allmänt ana arten av dessa åsiktsskillnader. Ingenting sådant är möjligt i dag. De tidningar som debatten fördes i har lagts ned. Till och med partiets teoretiska huvudorgan, *Cuba Socialista*, som var en viktig källa för information och analys, har upphört utan att få någon efterträdare. Medan vi var på Kuba, avbröt partiskolorna – utbildningsanstalter speciellt avsedda för partikadrerna – utgivningen av sitt inofficiella organ *Teoría y Práctica*, som publicerat värdefullt material om Kuba och utrikespolitik. En efter en har de kanaler, genom andra åsikter än de officiella kunde nå allmänheten, skurits av.

Rapporter i pressen tyder också på att regeringen inte längre tänker tillåta stort svängrum för konstnärer och författare. Vi citerar en del av en artikel i *Le Monde* den 5 november, daterad Havanna:

'Det finns mitt ibland oss kamouflerade kontrarevolutionärer, som i vårt land försöker röra upp 'tjeckoslovakiska problem' och problem kring den socialistiska realismen. Det är nödvändigt att handla mot dessa element.' I termer som dessa har Lisandro Otero, vicepresident i nationella

¹⁰ Se ovan, föreg. kapitel.

kulturrådet, avslöjat existensen av en viss olust. Hans tal, som hölls vid de unga författarnas nationalkongress, publicerades på måndagen i hela den kubanska pressen. Det är ingen tillfällighet att hans tal, som hölls för fjorton dagar sedan, publiceras i Havanna samma morgon som det överraskande offentliggörandet av en kontrovers mellan Kubanska författar- och konstnärersförbundet och en internationell jury.... De unga författarnas kongress, som organiserades i Cienfuegos i oktober av myndigheterna, var av allt att döma ett initiativ till förnyelse av den kulturella strukturen på begäran av ledarna.... Denna kontrovers (med den internationella juryn) kan bli startsignalen till en 'kulturell offensiv', syftande till en total omstöpning av den kubanska revolutionens politik på detta område.'

Den alltid lika svåra ekonomiska situationen ligger bakom denna utveckling och förklarar den i hög grad. Vardagen är hård, och efter tio år har många blivit trötta. Men det är mer än så. De revolutionära ledarna har kommit med alltför många optimistiska förutsägelser som aldrig blivit verklighet och alltför många löften som de inte kunnat hålla. Att dessa förutsägelser och löften var ärligt menade och att det snarare var för stora hinder i vägen än en avsikt att lura folket är ett viktigt faktum, men det räcker inte för att förbättra situationen. Folk är inte bara trötta, de håller också på att förlora sin tro och sin tillit till ledarnas förmåga att hålla ord. De band som förenar massorna med deras paternalistiska ledare nöts av.

Ledarna visar genom sina aktioner att de är medvetna om detta. Men de tycks tro att missnöjet än så länge är begränsat till vissa geografiska och sociala regioner – framför allt de intellektuella, akademiker och högre tjänstemän i huvudstaden. De tycks dra den slutsatsen att det gäller att tysta dessa grupper, innan de smittar resten av befolkningen. Sedan räknar ledarna med att en kraftig ekonomisk förbättring skall rädda situationen. Om detta sker, repareras banden mellan regering och folk, och det skall inte längre behövas hårda metoder av det slag som användes mot mikrofraktionen.

Kanske kommer det att klara sig på det sättet. Vi hoppas det. Men om det inte gör det, om det så bara kommer några få år till av knapphet och försakelse, är det stor risk att banden mellan folk och regering fortsätter att nötas, och att den sataniska logiken i denna process tvingar regeringen allt längre in på repressionens väg.

Det tycks finnas två möjliga sätt att komma ur detta dilemma. Den första, som säkert skulle föredras av mikrofraktionen och deras ideologiska meningsfränder utomlands, innebär en minskad ekonomisk utvecklingstakt (lägre investeringar å ena sidan, ökad produktion och import av konsumtionsvaror å andra sidan), användning av materiella drivkrafter, större utrymme för enskild produktion (t ex för vinstgivande försäljning på den fria marknaden) och så vidare. Internationellt skulle motsvarigheten till denna högervridna ekonomiska politik bli politisk rättning efter Sovjetunionen och anslutning till den 'fredliga samexistensens' politik med sikte på ett slutligt återupptagande av förbindelserna med USA. Vilka konsekvenser ett sådant program skulle få är kanske ett intressant teoretiskt problem (för vår del tror vi att det skulle betyda återinförande av kapitalismen på Kuba) men knappast något som vi behöver ta upp här. För om någonting tycks säkert i en osäker värld, så är det att Fidel Castro aldrig skulle gå med på en skarp sväng åt höger av det här slaget.

Den andra möjligheten skulle vara ett försök att förändra karaktären på relationerna mellan ledarna och folket till en delning av makt och ansvar, med andra ord en sväng åt vänster. Det skulle säkert inte bli lätt. Historiskt betingade vanor måste brytas på båda sidor. Och det måste komma en attack mot det byråkratiska styrelseskicket, som går långt utöver vad kubanerna hittills försökt

Hittills har kampanjerna mot byråkratin på Kuba framför allt gällt inskränkningar i uppblåsta och till största delen improduktiva institutioner som ärvts från det kapitalistiska förflutna eller byggts upp i början av revolutionen. Detta är naturligtvis bra. Det vore fullständigt irrationellt

av ett socialistiskt land, som lider av svår brist på arbetskraft, att tolerera det system av maskerad arbetslöshet och speciella privilegier, som är typiskt för de överdimensionerade byråkratierna i den underutvecklade delen av kapitalistvärlden. Men byråkratiskt styrelseskick existerar oavsett byråkratins storlek. Det centrala är att makten monopoliseras av tjänstemän som är tillsatta av och ansvariga inför dem som står över dem i hierarkin.

I den meningen är Kubas styrelseskick klart byråkratiskt. Makten är koncentrerad till kommunistpartiet, inom partiet till centralkommittén och inom centralkommittén till den Högste Ledaren. Systemet är uppbyggt uppifrån och ned: först kommer ledaren, sedan centralkommittén, sedan de regionala och lokala organisatorerna, och till sist medlemskader. Kubanerna påstår ibland att metoden att välja ut medlemmar ger systemet en demokratisk karaktär. Systemet fungerar på så sätt att arbetarna på fabriker, kontor och jordbruk väljer ut dem ibland sig, som arbetar hårdast, är politiskt mest renläriga och har det bästa uppförandet, till medlemskap i företagets partiavdelning. Detta gör, säger man, att partiet direkt representerar folket och förvaltar makten på dess vägnar. I verkligheten fungerar det inte på det sättet. Kandidater till medlemskap, som föreslås av arbetarnas sammanslutningar, kan underkännas av högre partiinstanser som har hela makten i sin hand. Under sådana förhållanden väljer inte arbetarna vilka som skall representera dem, utan vilka som skall komma in i den maktavdelningen och verkställa dess beslut på det lokala planet. Systemet har många fördelar: partiet försäkras om en ung och duktig medlemskader, som står arbetarna nära och har deras förtroende. Men man kan absolut inte påstå att det skulle vara något alternativ till ett byråkratiskt styrelseskick.

Om det går att hitta ett sådant alternativ på Kuba under rådande förhållanden och hur det i så fall skulle se ut, det är frågor som vi inte tror oss om att kunna besvara. Det framgår av historien att trots en lång tradition inom den socialistiska rörelsen¹¹ av opposition mot byråkratiskt styre, alla socialistiska samhällen har anammat det som det effektivaste sättet att komma till rätta med sina initialsvårigheter, som överallt varit enorma. Det framgår också av historien att byråkratiskt styre är ytterst motståndskraftigt mot förändringar, när det en gång förskansat sig. I Sovjet har byråkratin aldrig hotats på allvar, sedan den etablerade sig fast under Stalin i slutet på 20-talet och början på 30-talet. Och Mao Tse-tungs fasta föresats att Kina inte fick upprepa Sovjets erfarenheter, har kulminerat i över två års omvälvning över hela landet under namn av kulturrevolution, vars resultat vi inte kan veta något om på mycket länge.

Kubas problem är inte desamma som Sovjets på 1920-talet eller Kinas på 1960-talet, och Fidel Castro är varken en Stalin eller en Mao Tse-tung. Vad som än händer på Kuba, kan det därför inte bli någon reprisföreställning. Men det tycks som om ridån är på väg upp för ett nytt historiskt drama på Kuba i dag, och dess förlopp och lopp och slut kan bara följas med uppriktig oro av revolutionära socialister över hela världen.

¹¹ Marx' uppsats om Pariskommunen (Inbördeskriget i Frankrike) var en lovsång till den direkta demokratin och en indirekt förkastelse över det byråkratiska styrelseskicket. För Lenin var detta en av Marx' viktigaste statsteoretiska skrifter, och han ändrade aldrig uppfattning i de frågor som analyseras i uppsatsen. 'Även om Lenin av praktiska skäl tvangs till en alltmer växande maktkoncentration', skriver E H Carr, 'finns det ingenting som tyder på att han vacklade i tron på den direkta demokratins motgift. Man började förstå att framstegen skulle ta längre tid än han först hoppades och att byråkratins spöke skulle bli svårare att fördriva.' (*A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917-23* /New York 1951-69, Macmillan/, sid 224.)